

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus
Teológia Kar Pasztorál-teológia Intézetének folyóirata

TANULMÁNYOK

20/2

GÁNÓCZY SÁNDOR

Keresztény halál

HOLLÓ LÁSZLÓ

A Katolikus Egyház társadalmi tanítás:
az individuáletikától a társadalometikáig

VIRT LÁSZLÓ

Magyar nevelés, népi gondolat

ANDRÁS ISTVÁN

Betekintés a ditrói hitvallásos iskola életébe
a huszadik század elejétől 1920-ig

LUKÁCS RÓBERT-IMRE

Alkalmazható-e a válással kapcsolatos
ortodox gyakorlat a katolikus egyházban is? (2)

FORRÁS

MŰHELY

HÍREK

GÁNÓCZY SÁNDOR

Keresztény halál

1. Eutanázia és emberi méltóság

Erről a témáról írtam francia nyelven egy kis könyvet, amely 2018 tavaszán magyarul is meg fog jelenni. Előadásomban főleg arról lesz szó, amit az eutanáziáról és a Jézus szellemében megélt haldoklásról írtam. Mi az eutanázia? Az Eckhardt Sándor és Oláh Tibor által szerkesztett francia–magyar nagyszótár két szépen hangzó kifejezéssel határozza meg: „fájdalom nélküli halál” és „könyörületi halálba segítés”.¹

Mások ugyanezt az eljárást orvosok által elősegített öngyilkosságnak nevezik. A fogalmi különbség mutatja, hogy az eutanázia napjainkban egymástól erősen eltérő megítélések szerint értelmezve jelenik meg. Egyfelől úgy, hogy sokan erkölcsileg elfogadhatónak, jogosnak és humánus szempontból érthetőnek tekintik, míg mások, főleg vallási szempontokból, elvetik. Ami a törvényességét illeti, a legtöbb államban elutasításra talál, csupán Svájcban, Belgiumban, Hollandiában, Luxemburgban, a kanadai Québecben és az észak-amerikai Oregonban részesül törvényes elfogadásban. Franciaországban véget nem érő vita tárgyát képezi. Törvényessé tételét filozófusok, írók, baloldali pártok követelik. A keresztény, zsidó és iszlám vallási közösségek hivatalos képviselői ellenzik. Ebben a helyzetben meglepő módon hatott, hogy a világhírű katolikus teológus, Hans Küng *Glückliches Sterben* címmel könyvet írt.² Az ebben a könyvben

¹ Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 537.

² Priper, 2014.

mondottakra szeretnék kitérni és velük szemben állást foglalni, de előbb arról fogok szót ejteni, amit Maurice Tubiana orvos-professzor mint hozzáértő, de vallástalan megfigyelő írt egy a *Le Monde*-ban közzétett újságcikkében.

Maurice Tubiana arra utal mindenekelőtt, hogy nem csak a betegségnek, de az öregedésnek is van egy olyan foka, amely már nem egyeztethető össze az emberi méltósággal. Sok esetben jelentkezik az idős betegeknél a testi és szellemi leromlásnak egy olyan szintje, amely elviselhetetlen. Nem egy közülük gyűlölni kezdi saját testét, és megalázva érzi magát amiatt, hogy egyre inkább másoktól függ. Tapasztalja, hogy terhükre van. Nem csak a fájdalmak lesznek elviselhetetlenek, de szellemileg is egyre hanyatlak. Érthető, hogy menekülni akar ebből az állapotból, amelyet talán már nem is lehet életnek nevezni, csupán vegetálásnak. Hozzájárul még az egyedüllét és a fölöslegesség érzése is. Mindezért Tubiana professzor érthetőnek és jogosnak tartja, hogy ezek az emberek az orvoshoz forduljanak, hogy ő segítse őket ebből az életből kimenekülni. Hozzáteszi még, hogy csakis az államilag jóváhagyott eutanázia felel meg ilyen esetekben az emberi méltóságnak.

Érdekes módon kizárólag egyéni szempontból ítéli meg a helyzetet. Élettársról, családról, gyermekekről, barátokról és a palliatív kezelés gyakorlóiáról nem ejt szót. Arról sem, hogy például Hollandiában egyre több visszaélés történik az orvosilag elősegített halál terén. Nemcsak a hozzátartozók, hanem a kezelő személyzet részéről is. Azokat az eseteket sem említi meg, amelyekben az, aki ma kéri a halálba segítséget, másnap kérését visszavonja, ingadozik, és ezt nemegyszer egy szerető embertárs közbelépésének köszönheti. Ami a hitet illeti, Tubiana nem zárja ki, hogy az a szenvedést átmenetileg enyhíteni tudja, de annak okait kiküszöbölni nem képes. Itt csak a halál hozhat szerinte megváltást.

2. Hans Küng tétele

Hogyan érvel mármost Küng mint teológus? Ő is, akárcsak Tubiana, elvonatkoztat a közösségi szempontoktól és tisztán egyéni szemszögből nézi a dolgokat. Sőt, saját személyes tapasztalatát vetíti ki az állásfoglalásaiban. Beszámol arról, milyen hatással volt rá legjobb barátjának rettenetes haldoklása. Hogyan lett ebből a briliáns egyetemi tanárból egy emberi roncs és az agykori elmezavar, a „dementia senilis” áldozata. Öntudata fokozatosan omlott össze. Egyre nehezebben tudta látogatóit felismerni. Már csak vegetatív funkciókra volt képes. Küng is szenvedett, mert semmit sem tudott tenni barátjáért. Tehetetlenül kellett végignéznie, miként lett belőle egykori önmagának csupán az árnya.

Emellett Küng attól kezdett rettegni, hogy a nála jelentkező Parkinson-kór és makulasorvadás őt magát is hasonló sorsra ítéli. Hogy ő is, a zseniális gondolkodó, író, előadó, teológus, szellemileg összeomlik. Hogy ennek elejét vegye, elhatározta, hogy az agykori elmezavar első jeleinél kéri Svájcban a halálba segítséget.

Mivel kísérelte meg döntése igazolását? A modern kor elismeri a személy önrendelkezési jogát. Ennek alapján szerintem mindenki szabadon, egyénileg döntheti el, mikor és hogyan kívánja befejezni életét. Ez a jog abszolút, és ugyanakkor megfelel a teremtő Isten akaratának is, annak, aki az emberi szabadságot a saját isteni szabadsága képére és hasonlatosságára teremtette. Hogy szabad akaratunk korlátolt és relatív, arról nem esik szó. Hogy döntéseinket sok külső tényező hatása alatt hozzuk meg, arról sem esik szó. Hiányzik annak a kritériumnak a felmutatása is, amely lehetővé tenné annak megállapítását, hogy egy adott emberi döntés megfelel-e vagy sem Isten akaratának.

Meglepő módon az a Küng, akinek egész életművében egy bibliai alapokra felépített rendszeres teológiai érveléssel talál-

koztunk, itt, ebben a könyvében a véleményét csak filozófiai és jogi érvekkel támasztja alá. Csak röviden jegyzi meg, hogy a Biblia sehol sem ítéli el az öngyilkosságot. Sem az Ószövetségben Abimelek, Sámson és Saul esetében, sem pedig az Újszövetségben, kivéve Júdás esetét. Meglepő módon Küng nem tér ki arra, hogyan viszonyult Jézus olyan együttérzéssel mások szenvedéséhez és halálához, mint ahogy a sajátjához. Pedig legalábbis az a tény, hogy Jézus nem kereste, hanem elviselte a halált, említést érdemelt volna. De főleg azt kellett volna megtárgyalni, hogy milyen magatartást tanúsított a Názáreti ennek az általa nem keresett szenvedésnek és halálnak az elviselésében. Küng megáll szerintem félúton, amikor azt írja, hogy nekünk a Megfeszítettet nem kell imitálnunk, „másolnunk”, hanem csak a tanítását és a példáját követnünk. Erre később még bővebben kitérek.

Még egy kritikus megjegyzés: Küng nem tér ki arra a ma már köztudomású tényre sem, hogy napjainkban létezik már az úgynevezett palliatív orvosi segítség, amely lélektani és vallási téren is elkísér súlyos betegeket. Ennek lényege nem abban áll, hogy csupán ideig-óraig enyhíti a fájdalmat, hanem abban, hogy minden szempontból kíséri a halál közelségébe jutott embert. Tudvalevő, hogy ennek az orvosi és több mint orvosi kezelésmódnak kezdeményezője az angol Cicely Sounders volt, akit ez a kezdeményezése keresztény hitre indított. Küng erről nem beszél. Anál inkább beszélek róla én a már említett könyvemben.

Érdekes módon reagáltak Küng eutanázia-könyvére a különböző olvasói. Egyesek egyetértettek vele és dicsérték bátorságát. Mások úgy vélekedtek, hogy álláspontja érthetetlen teológus hivatása szempontjából. Egy jezsuita barátja ezt írta: „még ha nálad az aggkori elmeengesség jelei is mutatkoznak, maradj velünk. Így a te szenvedésed az isteni kegyelem jegyében fog megjelenni. Így tudsz másokon segíteni.” Sokan vártak Küngtől több altru-

izmust, főleg több szolidaritást másokkal, akik hasonló módon szenvednek.

Egy házaspár pedig ezt írta: „Krisztus követésében képes az ember úgy szenvedni, hogy ugyanakkor Isten kegyelméből másoknak segítséget nyújt.” Egy további követelmény: „több tiszteletet és empátiát kell mutatnunk azokkal szemben, akik testi és szellemi hanyatlásuk ellenére kitartanak. És el kell fogadnunk, hogy mindnyájan sebezhetők vagyunk. De ugyanakkor semmiféle szenvedés sem foszthat meg bennünket emberi méltóságunktól.”

Szellemtörténeti szempontból érdekes az az átfogó erkölcsi magatartás, amely hozzátartozik a palliatív kezelés filozófiájához. Az még érdekesebb, hogy ezt a modern „elkísérő” kezelést nevezte „eutanáziának” már a 18. század derekán Francis Bacon filozófus. Bacon a következő módon gondolta el az eutanáziát: a nagybeteg szobáját jól szellőztessék, fekvőhelyét gondosan válasszák meg, biztosítsák a hozzátartozók gyakori jelenlétét. Az orvos ne kényszerítse a haldoklót kezelése elfogadására. Inkább tartsa tiszteletben kívánságait. Az orvos mellett a lelkipásztor is vegyen részt egy jó halál elősegítésében. Ezt nevezi tehát Bacon eutanáziának.³ Mint látjuk, már ő is ellenezte azt, amit ma Franciaországban „acharnement thérapeutique”-nek neveznek. Értik ezen a kezelés erőszakos folytatását még akkor is, amikor az nem felel meg a súlyos beteg kívánságának és nem segít rajta. Inkább az orvos ambíciója indokolja, nem a beteg, illetve a haldokló feltétlen tiszteletet érdemlő akarata és érdeke. Az ilyen mesterséges életben tartás leállítása nem mondható eutanáziának az orvosi-lag elősegített halál értelmében, mert az eljárás elsődleges célja nem az életfolyamat leállítása, hanem a hiábavaló szenvedés

³ Vö. P. Verspieren, *Face à celui qui meurt*, Paris 1984, M. de Hennezel, *Nous ne nous sommes pas dit au revoir*, Paris 2000, 29.

megszüntetése. Egy ilyen eljárást már Aquinói Tamás is erkölcsileg helyesnek nyilvánított a kettős hatás elve szerint.⁴ De itt még csak az etika területén vagyunk. Ha a kérdés teológiáját akarjuk átgondolni, feltétlenül szükséges Jézus magatartását elemezni.

3. Jézus a mások és a saját halálával szemben

Nagy különbség választja el Jézust az átlagos halandótól. Úgy látszik, hogy ő egész életében egészségnek örvendett, míg a legtöbb ember betegségeket vészel át és élete végén betegség áldozata is lehet. Jézus nem élte meg az öregkori hanyatlást sem. Fiatalon halt meg, erőszakos halállal. Közös vonás azonban benne és mibennünk az élethez való ragaszkodás és a szenvedéstől, a haláltól való egészséges félelem. Ezért lelkiességünkben jól tesszük, ha felhagyunk azzal, hogy Jézusban egyoldalúan a „fájdalmak emberét” látjuk, amelyről egy Izaiás prófétának tulajdonított könyv beszélt (vö. Iz 63.), és aki az Isten szolgálatában elszenvedett kint és halált hivatásának tartotta. Jobb, ha felmérjük annak a metaforának a hatásait is, amely még a mai liturgiában is Jézust nevezi az „Isten bárányának, aki elveszi a világ bűneit”. Főleg ha egy középkori hagyomány értelmében Krisztus véres áldozatát szükségesnek ítéljük, minthogy attól várjuk, hogy kiengesztelje a megsértett Isten haragját. Ezt a véleményt csak a rövidlátó írásmagyarázat támaszthatta alá a zsidókhöz írt levél kijelentésével: „vérontás nélkül nincs bűnbocsánat” (Zsid 9, 22). Ez Jézus kereszthalálára nem érvényes, hiszen ez a kijelentés egy kizárólag ószövetségi követelményt fejez ki. A Mózesnek tulajdonított törvény szerint újra meg újra áldozati állatok vérének kell ontani, hogy újra meg újra elkövetett bűnöket ki lehessen engesztelni.

⁴ Vö. Summa theologia I / II, 9. 64. art.7.

A neves francia újszövetségi exegeta, Xavier Léon-Dufour, ezzel szemben arra a következtetésre jut, hogy a Názáreti Jézus sem a mások, sem pedig önnön halálát nem áldozatközpontú módon értelmezte. Idézi ugyan Máté evangéliumából Jézus kijelentését: „Az Emberfia /.../ azért jött /.../ , hogy szolgáljon másoknak, és odaadja életét váltsággént sokakért” (Mt 20,28). Azonban azt az önátadást azonosítja a szolgálattal, amelyet a Názáreti egész élete folyamán megtett embertársainak, nem csupán szenvedése és halála által. Az igaz, hogy Jézus idézett szavaiban ez a szolgálat a görög „lutron” szóval van kifejezve, amely magyarul „váltság”-ot jelent. Mögötte egy rabszolga kiváltásáért fizetett váltságdíjat lehetne látni. Léon–Dufour szerint azonban nem erről van szó, sokkal inkább arról a szabadságról, amelyet a jézusi szolgálat embertársai számára lehetővé tett. A váltság fogalom tehát csupán analógia, és így nem a szó szoros értelmében vett adás-vételi aktust jelent. A megváltás nem kiváltás, hanem a szó legtágabb értelmében vett felszabadítás. Ezt pedig Jézus elsősorban élete egészében, nem pedig csupán szenvedése és halála révén valósította meg.⁵

Mármost az a Jézus, aki ennyire az életre helyezte a hangsúlyt, érthető módon küzdött minden baj ellen, amely embertársait fenyegette. Csodatetteinek túlnyomó többsége a gyógyításban állt. Szabadító volt a testi és a lelki betegségek bénító hatásaitól. Vakoknak adta vissza a látni tudás szabadságát, bénáknak a járni tudását, bűnösöknek a bocsánatét! Így szállt szembe a halál és a halál előfutárainak hatalmával. Ezért hasonlította össze őt Lukács, aki valószínűleg hivatásosan foglalkozott gyógyítással, egy orvossal, amikor idézte szavát: „Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek” (Lk 5,41). Nem-

⁵ Vö. X. Léon-Dufour, *Face à lamort, Jésus et Paul*, Paris 1979 (=XLD), 34–35.

csak a lelkükben megbetegedett bűnösöknek, hanem vakoknak, bénáknak, leprásoknak, gyógyíthatatlannak nyilvánított embereknek.

Az ilyen terápiában is megnyilvánuló evangélium közös vonásokat mutat Hippokrátesz (Krisztus előtt 370 körül halt meg) világszerte elterjedt esküjével. Idézem: „Elsődleges gondom lesz helyreállítani, megőrizni és elősegíteni mindenki egészségét annak testi és szellemi, egyedi és társadalmi mozzanataiban. Tiszteletben fogom tartani a személyeket, szabadságukat, kívánságaikat, minden megkülönböztetés nélkül, ami társadalmi helyzetüket és meggyőződésüket illeti. Közbe fogok lépni, valahányszor gyengének, sebezhetőnek, egészségükben, méltóságukban fenyegetetteknek találom őket.”⁶ Ebben az összefüggésben érthető, hogy már több egyházatyánál találkozunk az orvos Krisztus témájával.⁷

Milyen következtetéseket lehet levonni ezekből a megállapításokból? Az első az, hogy a halál értelmezésében lényegbevágó különbség mutatkozik Platón és Jézus között. Míg a filozófus szemében a halál az ember barátja, hiszen kiszabadítja a lelket a test börtönéből és átsegíti a neki kijáró halhatatlanságba, Jézus a halált alapjaiban véve az ember ellenségének tekinti és a feltámasztásban testi–lelki egységének betetőzését látja.

A másik következtetés Jézus Isten-fogalmára vonatkozik. Ismerjük a jézusi definíciót: Isten „nem a halottak Istene, hanem az élőké” (Mt 22, 32). Egyszerre az időben és az örökkévalóságban élőké, például a hozzá költözött Ábrahámé, Izsáké, Jákobé. Minden ember mulandó, halandó, nem másként természetes

⁶ Lásd a magyar szöveget: Orvosi eskü. Wikipédia. Előadásomban saját fordításom szerepel!

⁷ Lórd G. Dumeige, *Le Christ médecin*, Dictionnaire de Spiritualité, Paris 1995, 10 kt. 881–901.

módon, mint a növény és az állat. Mint halandó hivatott az örök életre is, amelyben megújulásra talál. Azt a tanítást, amely szerint a természetes halandóság az eredeti bűn következménye, nem találjuk sem Jézusnál, sem pedig Pál apostolnál. A Teremtés könyvében kimondott fenyegetés, miszerint „ha esztek a tiltott fa gyümölcséből, meg fogtok halni” (vö. Ter 3, 3), nem lesz beváltva. A halálos ítélet itt, mondhatjuk, nyomban életfogytiglanra lesz kicserélve. Az emberpár bűnözik, de nyilvánvalóan nem annyira „halálosan”, mint ahogy azt a fenyegetés kilátásba helyezte. Bár bűnözik, mint minden ember, de nem abba hal bele. Így tarthatatlan a feltevés, hogy az emberiség halhatatlanságnak örvendett volna, ha az első emberpár nem esett volna bűnbe. Az tagadhatatlan, hogy a rossz hatalma belekeveredik sokfajta szenvedésbe és a haláltusába is. De ebből nem következik, hogy a bűn lenne minden fizikai fájdalom és a meghalás oka. Az Írás egészéből sokkal inkább az következik, hogy Jézus Istene tudja, mit tegyen a bűnnel. Ezekiel próféta szerint Isten így kérdezi önmagát: „Talán örömöm telik a bűnös halálában /.../ és nem azt akarom inkább, hogy megtérjen útjáról és éljen?” (Ez 18,23). Máshol ugyanez a próféta ezt az isteni kijelentést önti formába: „Amint igaz, hogy élek /.../ nem lelem kedvemet az istentelen halálában, inkább annak örülök, /.../ ha letér útjáról és él.” (Ez 33,11). És még egy kijelentés, amely ellene szól az áteredő bűn és bűnhődés tanának, úgy, ahogy azt Ágoston tanította: „a fiú nem viseli apja vétvét” (Ez 18,20).

Harmadik következtetés: a természet rendje szerint történő halál csak az élet összefüggésében lesz a jézusi ígahirdetés témája, annyira szerves mozzanata az élet egészének.⁸ Mármint ha mindezt meggondoljuk, látjuk, mennyire különbözik Jézus álláspontja az eutanázia mai filozófiájától. Szerinte a jó halál nem

⁸ Lásd: XLD 29.

merülhet ki a meghalás kínjai elől való menekülésben. Inkább annak a jegyében áll, hogy lehetővé teszi találkozásunkat és egyesülésünket az élők Istenével.

Ezen a ponton nem hagyhatom figyelmen kívül azt a fajta jó halált, amelynek lehetőségét Raymund Moody amerikai orvos mutatta ki bestsellerré lett könyveiben.⁹ A szerző számos reanimált, azaz újra életre keltett személy egybehangzó tanúságából indul ki. Ők állítólág az esetek 10–15 százalékában arról számoltak be, hogy az agyhalál közelében, annak beállta előtt, úgy érezték, hogy lelkük eltávolodik testüktől és ugyanakkor kellemes érzésekben részesül. Például abban, hogy egy alagúton mennek át, úgy, hogy annak világos végét nem veszítették szemük elől. Odaérve barátságos lényekkel találkoztak, akikben némelyek a feltámadott Jézust vélték felismerni. Moody ezt a jelenséget egyrészt „near death experience”-nek, tehát halálközeli tapasztalatnak nevezte, másrészt azonban a beállt agyhalál biológiai állapotára is kivetítette. Eszerint az maga is kellemes lehet, szintúgy, mint a hozzá való közeledés. Ha az a hipotézis igazolható, akkor a halál éppúgy az emberi lélek barátjának mondható, mint azt már Platón is gondolta. Nem csak ő, de érdekes módon a tibeti buddhizmusnak tulajdonított egyes könyvek is.

Jézus véleménye más. Nem idealizálja a halál állapotát. Tudatában van a meghalás félelmetes és kínokkal kísért jellegének. A gyász fájdalmát maga is átélte. János szerint barátja, Lázár holtteste láttára „lelke mélyéig megrendült”, sírva is fakadt (Jn 11,33). A halál előfutáraival – mint láttuk – szembeszállt, gyógyított, vigasztalt, bátorított. Sokféle szenvedőnek mondta: „kelj fel és járj”.

⁹ Lásd: *Life after Life*, New York 1975, R. Moody és P. Perry, *Glimpses of Eternity*, New York 2010.

Még egy gondolatot hozzá kell azonban tennem. A halállal szembesített élet keretében Jézus ítéletről is beszél. Mit ért ezen? A görög „krízis” szó értelmében az emberi tettek erkölcsi minőségének megítélését, amely jó és rossz között különbséget tesz, azokat elválasztja. Mivel az ítélő az igazságos Isten, az ítélet nem merül ki a pusztá elítélésben. Másrészt maga az elítélt is részt kap benne azzal, hogy önkritikával járul hozzá.¹⁰ Az ítélet kritériuma nem más, mint a felebaráti szeretetben gyakorolt istenszeretet. Annak jelenléte vagy vétkes elmulasztása, megsértése. A főparancs a jézusi ítélet minden más parancsolat fölött álló döntő következménye. Ezt olvashatjuk ki Máté 25. fejezetéből, ahol egyébként az úgynevezett „utolsó ítélet” borzalmas módon van lefestve. A modern írásmagyarázat kimutatta, hogy ezt a szöveget a maga egészében nem lehet a történelmi Jézusnak tulajdonítani, mert több részletében nem felel meg Jézus felfogásának és gyakorlatának. Másrészt a modern igazságszolgáltatás elveinek sem. Az „utolsó” ítélet védőügyvéd nélkül, tehát ellentmondást nem tűrő, önkényuralmi módon lesz kihirdetve. Közbenjárásról nincs szó. A kihirdetett ítélet inkább átok, mint igazságszolgáltatás: „Távozzatok színem elől, ti átkozottak, az örök tűzre, amely a sátánnak és angyalainak készült” (Mt 25,41). Ez inkább emlékeztet a zsidó apokaliptikusok beszédmodorára, mint Jézuséra. A Jézuséra az jellemző, amit a házasságtörő asszonynak mondott: „én sem ítélek el, menj, és többé ne vétkezzél” (Jn 8,11). Itt a megbocsátás és a jóvátételbe vetett remény áll az előtérben. Távolról sem a szemet szemért, fogat fogért elve, sem az isteni bosszúállás képzelete. Marad azonban a kritérium: a felebaráti szeretet gyakorlása, illetve annak vétkes elmulasztása. Ez a Mt 25-ben is kifejezésre jut, amennyiben az

¹⁰ Vö. XLD 51.

ítélő mondja: „amit a legkisebb testvéreim közül egyel is tette-tek, velem tettétek” (Mt 25,40).

Mit jelent ebben az összefüggésben a mennyország és a pokol? Az előbbi nem más, mint az élők Istenével való egyesülés. Jézus nem egyszer egy lakomával hasonlítja össze, ahol a Messiás az asztalnál szolgál. A másodikat ellenben nem Isten, hanem az ember hozta és hozza létre. Talán már ezért is nehezen gondolhatjuk örökkévalónak és főleg nem örök tűznek. Csak az emberi gonoszság és önzés képes poklot teremteni. Egy olyan világot, amelyben nincs többé szeretet, és ahol a halál maga is embertelen formákat és méreteket ölt. Sok teológus az ún. örök kárhozatot „reális” lehetőségnek tartja abból kiindulva, hogy az élők Istene feltétlen tiszteletben tartja az emberi szabadságot, tehát még akkor is, ha az ember fellázad ellene.

De térjünk vissza Jézus egyéni magatartásához saját halálával szemben. Küngnek annyiban igaza van, hogy ez a magatartás annyira egyedülálló, hogy számunkra lehetetlen minden mozzanatában követni. Ennek ellenére van benne több mozzanat, amelyet magunkra lehet és kell alkalmaznunk. A legnagyobb különbség minden bizonnyal abban áll, hogy ő már földi életében is azonos volt azzal, akiben mi mint isteni személyben hiszünk. Még akkor is, ha az evangéliumok tanúsága szerint Jézus soha nem nevezte magát Isten „egyszülött”, örök fiának. Még János evangéliumában is – mint Pannenberg kimutatta – több esetben megkülönbözteti magát az Atyától, ami az isteni létet illeti. Így csak csodálattal adózhatunk neki, hogy a saját halálát is teljes mértékben emberi öntudata keretében teszi szóvá. Isteni öntudatnak nem találjuk jelét. Sokkal inkább annak, hogy ez a fiatal és egészséges ember nem restell életösztönéről tanúságot tenni. Arról, hogy szereti az életet és fél a haláltól. Úgy látszik, mint ha valamiféle isteni öntudat, amely szerint például bizonyos lett volna, hogy feltámad, zárójelbe, háttérbe tevődött volna. Nem

ezt kísérelte-e meg a Filippiekhez intézett levél a „kénosis” fogalmával kifejezni? Azaz azzal, hogy Jézus – idézek – „az Istennel való egyenlőségét nem tartotta olyan dolognak, amelyhez föltétlenül ragaszkodnia kell, hanem/.../ kiüresítette magát és hasonló lett az emberekhez” (Fil 2,6–7).

Hasonló módon viselte el már azt a tényt is, hogy nyilvános működése elejétől kezdve állandó életveszélyben kellett élnie. Ellenségei meg akarták ölni (vö. Lk 4,29; Mk 3,6). Amikor az a veszély formát öltött, nevezetesen a Getszemáni kertben, Jézus így imádkozott: „Halálos szomorúság fogta el lelkemet /.../. Atyám, /.../, vedd el tőlem ezt a kelyhet” (Mk 14,33 és 36). A keresztre feszítve pedig így: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” (Mt 15,34). Nincs mindebben semmi nyoma isteni öntudatnak. De szintén Pannenberg szerint épp ebben a száz százalékosan emberi magatartásban áll Jézus Krisztus sajátos istensége. Ugyanakkor hozzá kell tennünk: nem akármilyen, átlagos emberieségről van szó, hanem egy olyanról, amelyet a bízó hit ural és szeretetben nyilatkozik meg. És ez a magatartás számunkra is lehetséges. Mi is imádkozhatunk halálunk közeledtével: „Atyám, a kezedbe ajánlom lelkemet” (Lk 23,46). És számunkra is lehetséges ebben a helyzetben másokra gondolni. Követve azt, aki még hóhéraiért is imádkozott: „Atyám, bocsáss meg nekik, hiszen nem tudják, mit tesznek” (Lk 23,34). Mellettünk is lehetnek más haldoklók is, akiknek Jézussal együtt kívánjuk, hogy még ma velünk lehessenek a paradicsomban (vö: Lk 23,43). Mi is rámutathatunk egy anyára, egy apára, egy tanítványra, rábízva őket Isten gondoskodására (vö: Jn 19,27). Így még ha mélységből kiálltunk is hozzá, (vö: Zsolt 130,1) követjük Jézust a magasság irányába is.

4. Összefoglalás

Ha összehasonlítjuk a jézusi példaadást az eutanázia vagy a Moody-féle kellemes meghalás ideáljával, látjuk a különbséget. Bár kijár nekik tiszteletünk és megértésünk, határozottan más véleményen vagyunk. Ami Hans Küngöt illeti, a következő kérdésekkel fordulok felé: miért nem Jézusból, hanem a saját érzéseiből és félelmeiből indul ki? Miért követel mint katolikus teológus olyan egyéni autonómiát, szabadságot, amellyel ki-ki maga választhatja meg halálának idejét és módját? Miért nem mutat több szolidaritást azokkal szemben, akik, bár teljesen függő viszonyba kerülnek, de nem gyűlölik meg testüket, és megőrzik így is emberi méltóságukat? Mit akar azzal elérni, hogy az egyház áldását kívánja az orvosilag elősegített öngyilkosságra?

Továbbá: miért nem kísérelte meg Küng a református Paul Ricoeur példáját követni, akitől távol állt, hogy a meghalás folyamatában bármilyen kényelmet keressen? Aki úgy is, mint filozófus, teljes gondtalansággal nézett a túlvilági élet kérdései felé. Azt írta a bízó hit szellemében, hogy ő nem gondolkodik afelől, hogy mit tesz vele Isten halála után. Nem kér erre vonatkozólag semmit. Tegye vele Isten azt, amit jónak lát. Ha akarja, támassza fel. Úgy, ahogy azt jónak látja. Egyet azért mégis kér. Hogy szerettei, barátai, tanítványai és a világ halandóinak minél nagyobb serege a lehető legjobb körülmények között élhesse meg, mit jelent Istennel személyes közösségben örökké élni.¹¹

Hasonló módon nézett halála felé Wolfgang Pannenberg, korunk egyik legnagyobb keresztény teológusa, akihez engem is baráti viszony fűzött. Egyetemi nyugdíjazása után agyvérzést kapott, amely közel tíz évig fokozatos testi és szellemi hanyatlást vont maga után. Sohasem kérte az eutanáziát. Panasz nélkül

¹¹ Lásd. P. Ricoeur, *Vivant jusqu'à la mort*. Suivi de Fragments, Paris 2007.

szenvetde el, hogy ő, a világhírű teológus, író és az ökumenizmus kimagasló képviselője tehetetlenségre legyen ítélve. Bár beszélni már nem tudott, jelbeszéddel próbált kommunikálni. Látogatóit mosollyal fogadta. Felesége irányában csak szeretetet mutatott. Betegágyán rendszeresen részesült az úrvacsorából. Mások sorsa továbbra is érdekelte.

Pannenbergtől vettem át az örökkévalóság, jobban mondva az örök élet egy eredeti meghatározását. A halálban kilépünk a percekben, órákban, napokban, években mérhető idő térségéből és bejutunk egy olyan folyamatba, amelyben egészen új lehetőségek valósulnak meg. Ilyen értelemben beszélt már Ágoston is „novitas aeterna”-ról,¹² örök ifjúságról. Hogy ez a jövő felé lényegileg nyitott emberi létezőnek csak boldogságot jelenthet, az kézenfekvő. Főleg azért, mert az örök élet nem mozdulatlan vigyázzállásban, hanem a Szentháromsággal és a szeretet-ikkel megélt közösség dinamikus csereviszonyában áll, jobban mondva történik. Mármint ha az örök élet valóban élet, akkor nem csak a mozgás, de a változás, a fejlődés, a kiteljesedés lehetőségeit is jelenti. Így a rossz átváltozását jóvá. Merhetjük ezért Origenésszel, a keresztény ókor nagy egyházi írójával felvetni a hipotézist, hogy még a súlyos bűn állapotában elhunyt ember is, ha megőrzi Istenbe vetett bízó hitét, megtérhet halála után is, és részt vehet az örök boldogságban, hiszen az élők Istene megtartja, amit ígért: „nem lelem kedvemet az istentelen halálában, inkább annak örülök, ha letér útjáról és él” (Ez 33,11).

¹² De peccatorum moritis, II, 11.

HOLLÓ LÁSZLÓ

A katolikus egyház társadalmi tanítása: az individuáletikától a társadalometikáig

Zusammenfassung: Die Soziallehre der katholischen Kirche als Teilgebiet der Ethik, hat sich geschichtlich aus der Individualethik beziehungsweise aus der Nächstenliebe herausentwickelt. Die – seit Mitte des 19. Jahrhunderts – sogenannte „soziale Frage“ ist aber durch eine grundlegende Neuordnung der sozialstrukturellen Bedingungen zu lösen. Dazu kann die katholische Kirche auf eine ganze Reihe von Sozialschriften zurückgreifen. In der folgenden Studie wird die Entwicklung der Soziallehre dargestellt, sowie die Sozialenzykliken der Katholischen Kirche näher präsentiert.

Schlüsselwörter: Individualethik; Sozialethik; Sozialenzykliken; Theorie und Praxis der Sozialethik; die soziale Frage

A katolikus társadalmi tanítás vagy társadalometika a teológia egyik tudományága. Már a név kifejezi, hogy e tudományág esetén olyan jellegű etikáról van szó, amelynek témája a keresztény szempontból megközelített társadalmiság. Ez utóbbi kifejezésen pedig az ember *közösségi* létezését értjük.

Az ember közösségi lény. Minden ember közösségben él embertársaival, a keresztény ember pedig Istennel is. Jézus Krisztus a törvénytudó kérdésre válaszolva a főparancsot az Isten és az embertárs szeretetében határozta meg (Vö. Mt 22,35–40; vö. 1Jn 4,20). Nincs tehát istenszeretet a felebarát szeretete nélkül. A felebarát szeretetéhez azonban elválaszthatatlanul hozzátartozik a felebarát életét meghatározó *viszonyokkal* való törődés is. Ezzel kapcsolatban II. Szent János Pál pápa a *Sollicitudo rei socialis* kezdetű enciklikájában kifejtette, hogy a társadalomhoz, annak rendjéhez és szervezetéhez való viszony nem tetszőlegesen választható magatartás, hanem igazi lelkiismereti kérdés, amit

senki sem kerülhet meg.¹ Hogy ennek a kötelezettségnek Isten népe megfelelhessen, az egyház társadalmi tanításában fogalmazza meg – Jézus öröksége alapján – azokat az irányelveket és normákat, amelyek az emberi kapcsolatok és a társadalmi, gazdasági, politikai viszonyok kérdésében eligazításul szolgálnak. Az egyház ugyanakkor arra ösztönzi Krisztus híveit és minden jóakarátú embert, hogy a társadalom szerkezeti kialakításában e társadalometikai elvek figyelembevételével működjenek együtt. Amint a pápa hangsúlyozza, „az egyház társadalmi tanításának előadása és terjesztése evangéliumi küldetés, amely az egyház sajátja. [...] Az evangelizációs feladat teljesítése társadalmi téren az egyház prófétai küldetésének megnyilvánulása.”² Mint ilyen ez a tanítás a keresztény világnézet része. Éppen ezért alig érthető, hogy legalábbis mi keresztények nem ismerjük jobban.

¹ Vö. *Sollicitudo rei socialis* 9. Az egyház társadalmi tanításának dokumentumait – az általános gyakorlatnak megfelelően – a latin kezdőszavakkal idézzük a következő kiadás alapján: ТОМКА Миклós–ГОЯК Яános (szerk.), *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Budapest é.n. A dokumentumok többsége a <http://uj.katolikus.hu/adattar.php?h=10#pap> (Letöltés ideje: 2017. október 7.) címen interneten is hozzáférhető.

Bár nyilvánvalóan túlzó optimizmussal, de *Sollicitudo rei socialis* kezdetű körlevél 41. pontjára is hivatkozva, hasonló szellemben tanít *Az egyház társadalmi tanításának a kompendiuma*, melyet 2004-ben az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa adott ki: „A keresztény tudja, hogy az Egyház társadalmi tanításában a gondolkodás alapelveit, az értékelés szempontjait és a cselekvés azon irányelveit találja, amelyekből kiindulva az átfogó és szolidáris humanizmus felé indulhat el. Ezért ennek a tanításnak a terjesztése valódi elsőbbséget élvez a lelkipásztorkodásban, hogy az egyes személyek általa tisztán lássanak és képesek legyenek értelmezni a mai valóságot, keresni a cselekvés alkalmas útjait: »Az Egyház társadalmi tanításának előadása és terjesztése evangéliumi küldetés, amely az Egyháznak sajátja.«” Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa, *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Budapest 2007, 7.

² *Sollicitudo rei socialis* 41.

Bár egyházunknak hivatalosan és ilyen név alatt megfogalmazott tanítása mindössze az 1891-ban XIII. Leó pápa által kiadott *Rerum novarum* enciklika megjelenése óta van, a vonatkozó gyakorlat messze megelőzi a tanítást, és egészen az ősegyházig nyúlik vissza. A téma terjedelme okán csak nagyvonalakban tehetjük, mégis igyekszünk megvizsgálni kétezer éves anyaszentegyházunk társadalmi érzékenységének elméletben és gyakorlatban egyaránt jelentkező megnyilvánulási formáit. Ezt követően szintén csak nagyvonalakban vázoljuk egyházunk mára kikristályosodott társadalometikai tanítását az 1891 óta megjelent társadalometikai dokumentumok és az azokban megfogalmazódó alapelvek bemutatásával. Végül egy további tanulmányban röviden vázoljuk az egyetemes egyház tanítása nyomán jelentkező és megnyilvánuló szociális érzékenység jeleit a Gyulafehérvári Főegyházmegyében.

1. A katolikus társadalomerkölcsi tanítás kialakulása

A kereszténységnek kétezer év óta és a különböző felekezeteknek az önállósodásuktól kezdődően az Isten imádása mellett a jézusi főparancs alapján mindig is az ember szolgálata volt a központi igyekezete. Kezdetben ez a törekvés kizárólag *individuáletikai* jellegű volt, az egyént célozta meg, és legfelsőbb normája a felebarát – ma azt mondanánk: embertárs – szeretetében fogalmazódott meg. Jézus Krisztus az evangéliumban nem a társadalom, a gazdaság, a politika szerkezeti átalakítását hirdette meg, bár erre – a mi szempontunkból – a kor körülményei alapos okot szolgáltatott volna, hanem a személyes megtérést és Isten követésének gyakorlatát az adott társadalmi helyzetben. Ennek az erkölcsi létszemléletnek a tartalma tehát kétségtelenül *individuáletikai* indíttatású. Arra mutat rá, hogy az egyénnek hogyan kell viselkednie a boldogság (földi boldogság és halál

utáni üdvösség) elnyerése érdekében. A felebaráti szeretet konkrét megvalósulása minden embertárs iránti szeretetben, de különösképpen az özvegyek, árvák, betegek és általában a társadalom peremvidékére sodródottak megsegítésében nyert formát.

Az individuáletikai normák teljesítése az egyén részéről nyilván a közösségi élet jó megvalósítását is szolgálja. Mégis például az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszéd (Lk 10,29–37) is – míg nagyszerűen szemlélteti, hogy a felebarát (ebben az esetben éppen egy szamaritánus) miként viselkedik vagy miként kell viselkednie az út szélén fekvő kirabolt, félholt emberrel – nem vizsgálja a kérdést, hogy a környéken milyen viszonyok teszik lehetővé, illetve engedik meg a rablótámadásokat és nem érinti azt a *társadalometikai* megoldást, hogy miként lehetne a Jeruzsálem és Jerikó közti utat biztonságossá tenni. Ennek a társadalometikai „érdektelenségnek” főként két oka van. Egyfelől az ősegyház igehirdetésében kétségtelenül megnyilvánuló közeli parúziavárás (Róm 13,11; Gal 6,10, az 1Tessz félreértése), ami azt eredményezte, hogy Isten országának közeli eljövele fényében a társadalmi viszonyok és struktúrák megváltoztatása nem látszott sürgetőnek. Másfelől a hatalommal és befolyással nem rendelkező ősegyháznak nem volt lehetősége a társadalmi rend megváltoztatására átfogó lépéseket tenni, ezért a világ „kontasztársadalmának”³ tekintette magát, és az evangéliumi belső ethosz megélésére törekedve igyekezett megjelölni a társadalmi együttélés lehetőségeinek helyes útját. A társadalometikai szándékok kezdetben a közösségen belüli struktúrákra vonatkoztak, és a közösségen belül alig lehetett megkülönböztetni őket a személyek egyéni szeretetgyakorlatától.⁴ Az emberi együttélésből

³ Vö. LOHFINK, Gerhard, *Milyennek akarta Jézus a közösséget?* Egyházfórum könyvek, Zürich 1992.

⁴ Vö. ARZENBACHER, Arno, *Keresztény társadalometika*, Budapest 2001, 29.

adódó társadalmi gondok azonban a felebarát szolgálatát fokozatosan társadalmi területre is átvitték. Az egyház a vonatkozó tanítását a keresztény társadalometika tudományában fogalmazta meg, amely a Krisztus tanítása alapján álló társadalomszemléletet foglalja magában.

1.1. A katolikus társadalomerkölcsi tanítás forrásai

Főleg protestáns körökben nemegyszer felvetődik a kérdés, hogy a keresztény társadalmi tanítás a Szentírásban találja-e inspirációját vagy pedig a természetjogban és a társadalombölcseletben. A keresztény társadalometika sajátosságát nyilván csak akkor tudjuk meghatározni, ha a Szentíráshoz fordulunk. Ugyanis a keresztény hit a Szentírásból nyeri azokat a mértékadó bizonyosságokat, amelyek az egész keresztény életgyakorlat számára döntő fontosságúak és ezért mind az individuáletikai, mind pedig a társadalometikai szemléletmód irányát meghatározzák. Ha azonban a „bibliai etikáról” beszélünk, akkor mindig szem előtt kell tartanunk, hogy mind az Ószövetség, mind pedig az Újszövetség könyveinek etikai útmutatásai egy tőlünk időben és térben távol eső korból és földrajzi területről – és ennek következtében számunkra sok szempontból idegen társadalmi formából – származnak.⁵ Ennek ellenére – vagy éppen ezzel együtt – azt kell mondanunk, hogy társadalometikailag fontos bizonyosságokat tartalmaznak, amelyek megalapozhatnak egy átfogó társadalomszemléletet. A Szentírás, elsősorban az Újszövetség által hozott új irányultság középpontjában a szeretet kettős parancsa áll (Mk 12,28; 31; Lk 10,25–28). Mivel adott helyzetben bárki lehet felebarát, még az ellenség is, így a megkívánt szeretet „címzettjét” és az etikai elvárás mértékét egyedül a szükség ha-

⁵ Vö. PREUSS, Horts Dietrich, *Theologie des Alten Testaments* Bd. 2: *Israels Weg mit JHWH*, Stuttgart–Berlin–Köln 1992, 199.

tározza meg, tehát az, hogy az adott embertárs *tényleg segítségre szorul-e*.⁶

A katolikus társadalmi tanítás azonban az isteni kinyilatkoztatás mellett a természetjogot is azzal *egyenrangú* forrásnak tekinti. Felismeréseiben a természetes erkölcsi törvényre csak úgy támaszkodik, mint a kinyilatkoztatásra.⁷ XII. Piusz a *Rerum novarum* 50. évfordulóján, 1941 pünkösdjén tartott rádióbeszédében ebben a témakörben a dolgok azon rendjéről szolt, amelyet „Isten nyilvánított ki a természetjog és a kinyilatkoztatás által”⁸. A pápa a katolikus hagyománnyal összecsengően egyértelműen tanítja, hogy Isten az emberi értelem és a teremtet világ által is kinyilatkoztatja magát. Nem rejtőzött el teljesen az emberek elől. A bűnbeesés után is megmaradt az ember értelmi képessége arra, hogy a teremtet világ létéből, törvényeiből, szépségéből és célszerűségéből felismerje az Alkotót (Róm 1,19–20; ApCsel 17,26–29). Az ilyen értelemben vett isteni kinyilatkoztatás lehetővé teszi a következtetések kiterjesztését az emberi és társadalmi valóság különböző területeire. Ezért szentelt a pápa is nagy figyelmet a természetjognak. A nemzetiszocializmus, a fasizmus és marxizmus tanaival szemben a természetjog hangsúlyozása látszott a legmegfelelőbbnek, mivel az, függetlenül minden valósi megfontolástól mindenkire érvényes.

A szentírási szövegek értelmezésében nagy szolgálatot tesznek az első századok egyházatyáinak és az egzegétáknak az írásai egészen napjainkig. A Szentírásban megtaláljuk a társadalom felépítéséhez szükséges általános erkölcsi alapelveket, de nyilván

⁶ Vö. az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszéd Lk 10, 29–37.

⁷ A természetes erkölcsi törvény magyarázatához lásd HOLLÓ László, *Helyzet és törvény. A konzervatív és progresszív magatartásforma a természetjog és a szituációs etika tükrében*. In: Keresztény Szó, 1998/6. 28–31.

⁸ XII. Piusz, *Radiomessaggio per il 50. anniversario della „Rerum novarum”*, 5. In: AAS 33 (1941) 196–197.

nem találunk választ korunk minden problémájára: például a genetikai manipuláció, a népesedésrobbanás, a munkanélküliség vagy a menekült- illetve gazdasági bevándorlás kérdéseire. Az egyes korok sajátos problémáira az egyház a történelmi helyzet, az „idők jelei” és a szaktudományok kutatási eredményei ismeretében, a hit által megvilágított értelemmel keresi a megoldásokat: „Isten egész népének, főleg a pásztoroknak és a hittudósoknak a feladata, hogy a Szentlélek segítségével korunk sokféleképpen felhangzó szavát figyelmesen hallgassák, hitelességét megállapítsák és értelmezzék, azután pedig az isteni Ige fényénél vonják le belőle a következtetéseket.”⁹ Ezt a feladatot az egyház tanítói kezdetől fogva vállalták.

Az egyházatyák korában a társadalom életében jelentős átalakulások még nem történtek, ezért társadalmi problémák részletes tárgyalására ekkor még nem került sor. Ám alkalmasként foglalkoztak szociális kérdésekkel is, főleg a szegények gondozásával kapcsolatban. Állandóan visszatérő gondolat a gazdagság veszélyeire való figyelmeztetés, amit más-más oldalról megvilágítva megtalálunk a *Didakhéban* – a 2. században keletkezett „tanításban” – csakúgy, mint Origenész, Szent Ciprián, Szent Ambrus, Szent Jeromos vagy Aranyszájú Szent János és Szent Ágoston műveiben.

Aranyszájú Szent Jánostól származik a következő súlyos figyelmeztetés: „Amit sáfárkodásra kaptál, ne tartsd meg sajátod gyanánt! Az éhezőé az a kenyér, amit visszatartasz, és a mezítele né a ruha, amelyet szekrényedben őrzöl. A szűkölködőé a pénz, amit elástál. Azért jogtalanságot követsz el mindenkivel szem-

⁹ *Gaudium et spes* 44.

ben, akiken segíthetnél, de nem segítesz.”¹⁰ Röviden, frappánsan Szent Ágoston foglalta össze ennek a tanításnak a lényegét: „A gazdagok feleslege a szegények tulajdona”.¹¹

Szent Ágoston a szegénységgel kapcsolatos szociális kérdéseken kívül – főként a *De Civitate Dei* című munkájában – már foglalkozik olyan társadalmi kérdésekkel is, mint a központi hatalom decentralizációjának szükségessége. Arra utal, hogy több kisebb állam jószomszédi viszonyban együttműködve hatásosabban szolgálhatná a közösség jólétét.

A középkorban Aquinói Szent Tamás fejtett ki jelentős munkát e téren. A katolikus teológia és ezen belül a társadalmi tanítás természetjogi megalapozását szolgálta azáltal, hogy tanrendszerének megalapozására a kinyilatkoztatás mellett Arisztotelészig nyúlt vissza.

1.2. A katolikus társadalomerkölcsi tanítás, illetve gyakorlat fejlődése

Bár mint fentebb utaltunk rá, az egyházunk hivatalos „társadalmi tanítása” ilyen név alatt mindössze 126 éves, azt mondhatjuk, hogy „társadalmi tanítás” vagy „szociáletika” nélkül is volt ilyen, a társadalom jobbítására, az adott korok társadalmi kérdéseinek megoldására irányuló gyakorlata. Volt tehát társadalmi tanítás szerinti gyakorlata az egyháznak, amikor még a mai értelemben vett „társadalmi tanítást” nem is fogalmaztak meg. Számptalan vonatkozó egyházi gyakorlat közül csupán példaként pontszerűen emelünk ki néhány – az egyház történelme folyamán gyakorolt – szociális tevékenységet.

¹⁰ In: Migne, *Patrologia Graeca*. Tom. 31, 276, idézi: MUZSLAY István SJ, *Az Egyház szociális tanítása* (Studia Theologica Budapestinensia 17), Budapest 1997, 60.

¹¹ AUGUSTINUS, *De Trinitate*, lib. 14, a. 9, idézi: MUZSLAY. 61.

Míg a római birodalomban az állam akciószerűen, nagy inségek idején segítette a rászorulókat pl. az ún. gabonaosztás (*frumentum publicum*) formájában, amit csak a római polgárok kaphattak, addig a keresztények gyakorlata ettől eltért. A keresztelés előtt például megkérdezték a katekumeneket: „Tisztelték-e az özvegyeket, látogatták-e a betegeket, gyakorolták-e a jó cselekedeteket?”¹² A szeretetszolgálatuk nem csupán esetleges és diszkriminatív volt, nem csak a közösség saját szegényeit, de másokat is segítettek. Erre látunk példát a IV. század első évtizedében pusztító éhínség idején is, amikor a keresztények „egy gyülekezetbe gyűjtötték össze az egész városból azoknak a sokaságát, akiket elcsigázott az éhség, és *mindenkinek* kenyeret osztottak”.¹³ Nyilván a vonatkozó törekvések individuáletikai jellegűek voltak, ha esetenként pl. az özvegyek rendjével intézményes formát is öltöttek, alapvetően nem a társadalmi probléma mint olyan intézményes formában való megoldását célozták meg.

Hasonlóképpen megemlíthetnénk az első évezredből a Szent Benedek által alapított bencés rendet, mely „ora et labora” jelmondatával a népvándorlást követően letelepedett népek körében a mezőgazdaságot meghonosította, az erdős vidékek feltérésével és a földművelés bevezetésével hozzájárult az életszínvonal emeléséhez. A szintén Benedek regulája alapján álló kamalduli rend (*Congregatio Camaldulensis*) a 11. századtól szintén ki-

¹² A *Traditio Apostolica* XX. In: *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*. (Ókeresztény írók V. kötet. Szerk. VANYÓ László), Budapest 1983, 83–107, itt 92. Értelmezéséhez vö. KINZIG, Wolfram–MARKSCHIES, Christoph-VINZENT, Markus, *Tauftragen und Bekenntnis: Studie zur sogenannten „Traditio Apostolica”, zu den „Interrogationes de fide” und zum „Römischen Glaubensbekenntnis”*, Berlin–New York 1999.

¹³ *Euszebiosz egyháztörténete*. (Ókeresztény írók IV. kötet. Szerk. VANYÓ László), Budapest 1983, 390.

emelkedő teljesítményt nyújtott a mezőgazdaság, főként az erdőművelési ismeretek fejlesztése terén.

A középkorból szemléltető példaként még megemlítünk két sajátos, kifejezetten társadalmi kérdés megoldására szerveződött közösséget. A hídépítők testvérisége, valamint a trinitárius, ún. fogolykiváltó szerzetesrend központi sajátos karizmája szintén válasz volt a kor sajátos szociális kérdéseire, kifejezetten a közösség javát, az adott kor társadalmának közjavát szolgálták. Az ókorban az erősen központosított római birodalom által kiépített nagyszerű úthálózatot a középkorban ilyen központi hatalom hiányában kellett fenntartani. Nagy Károly ugyan megpróbálta az utak javítását és vízi utak kialakítását, de halála után e tekintetben az állam csődöt mondott. Így adva volt a kor szociális kérdése, az utak és hidak építésének és karbantartásának problémája. Erre a korkérdésre a választ az egyház adta meg azzal, hogy átvette az építkezések irányítását. A legnagyobb vallásos lelkesültség idején, a második évezred első századaiban a hidak építését a jótékonyság műveként tartották számon, és így az ideál megvalósítására Dél-Franciaországban a 12. század közepén létrejött a lovagokra, szerzetesekre és dolgozó testvérekre tagozódó testvériség, a hídépítők rendje (Frères pontifes – Fratres pontifices). Ez a félig egyházi, félig világi egyesülés utakat, hidakat, kompokat épített és tartott fenn és pápai jóváhagyással szolgáltatta a köz javát.¹⁴

Szintén a 12. századtól kialakuló szociális probléma volt a keresztesháborúk és a spanyol reconquista (az Ibériai félsziget visszahódítása, illetve a muzulmán mókók viisszaszorítása) ide-

¹⁴ Vö. Meyers *Konversations-Lexikon*, Band 3: *Blattkäfer – Chimbote*, Verlag des Bibliographischen Instituts, Leipzig–Wien 1885–1892, 502; ZELOVICH Kornél, *A Magyar Királyi József Műegyetem és a hazai technikai felső oktatás története*, Budapest 1922, 4–5.

jén fogságba esett keresztények helyzetének problémája. Ennek a szociális kérdésnek a megoldására alakult a III. Ince pápa által 1198-ban jóváhagyott trinitáriusok rendje, vagyis a Szentháromság Sarutlan Rabkiváltó Rend (*Ordo Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum*). A rend tagjai vállalkoztak a pogányok fogságában sínylődő keresztények kiváltására, ha kellett, még önmaguk feláldozása árán is. Rendházaik mellé a kiszabadított rabok ápolására kórházakat és menhelyeket létesítettek.

A trinitárius rend tagjai az újkorban is megtalálták helyüket, sőt az oszmán birodalom elleni felszabadító háborúk során jelentőségük tovább nőtt. A rend az idők folyamán mindinkább szellemi és diplomáciai jelentőségűvé vált. Előkelő modorukkal, finom diplomáciájukkal, tudásukkal, szigorú aszkéta életükkel szolgálták hivatásukat, a rabkiváltást.¹⁵

A fentebbi két közösségre való hivatkozás csupán példa kívánt lenni, mert az egyház káptalani iskoláiban kezdett, és a későbbiekben a tanító rendek kialakulásával azok által átvett oktatás szintén társadalmi feladat betöltése volt, csakúgy, mint majdhogynem minden szerzetesrendnek a sajátos karizmája szerinti ténykedése. Így ide tartozik a legkülönbözőbb tanító rendek népnevelő munkája csakúgy, mint a gyógyítással, kórházak, árvaházak fenntartásával foglalkozó rendek munkája, és mint az 1923-ban alapított *szociális testvérek* kifejezetten karitatív, szociális és mozgalmi munkájában megnyilvánuló társadalmi szerep.

¹⁵ Vö. DOMONKOS János, *A Szentháromság rabkiváltó rendje. (Ordo Sanctissimae Trinitatis de redemptionis captivorum)*. In: http://web.axelero.hu/kesz/jel/05_09/domonkos.html (Letöltés ideje: 2017. augusztus 29)

2. Az egyház tényleges társadalomerkölcsi tanítása – alapidokumentumok

Az egyház társadalmi tanítása mint önálló rendszer a 18–19. században a polgárosodás és liberalizmus kibontakozása, a forradalmak és a nemzeti ébredés, valamint főként a gazdasági változások, mindenekelőtt az iparosodás által előidézett társadalmi problémákra adott egyházi válaszként jött létre.

A kor politikai és ideológiai vallás- és egyházellenességére a katolikus egyház kezdetben a saját belső egységének erősítésével és a modern kor céleszményeinek elutasításával válaszolt. A változó világgal szemben értetlenül álló egyház azonban csakhamar megtapasztalta az átalakulás nehézségeit: a munkáskérdést, a kizsákmányolást, a társadalmi rend megrendülését. Világszerte segélyakciók indultak. E tekintetben Franciaországból kiindulva a Szent Vince egyesületek, Németországból pedig a Kolping egyesület végzett áldásos munkát.

A tulajdonképpeni rendszerező katolikus társadalmi tanítást az egyház tanítóhivatala az utóbbi, közel százharminc év társadalmi kérdésekkel foglalkozó enciklikáiban dolgozta ki. Bár ezek az enciklikák alkalmi iratokként a kor égető problémáira válaszolnak, napjainkra mégis már jól felépített, rendszerezett társadalmi doktrínát képeznek. Éppen mivel az egyes korok társadalmi-gazdasági kérdéseivel kapcsolatban foglalnak állást, a vonatkozó társadalmi-politikai viták fényében kell értelmeznünk azokat.

Az első ilyen jellegű enciklika XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű írása, amelyet 1891-ben adott ki, különleges hangsúllyal a munkáskérdésre vonatkozóan. Bár megkésett vele – a szocialis-

ta mozgalom hamarabb reagált az ipari társadalom kihívásaira¹⁶ –, olyan társadalomerkölcsi tanítást fogalmazott meg, amellyel hozzájárult a szociálpolitika és a szociális törvények szükségességének a köztudatban való elmélyítéséhez. Rámutatott, hogy a kapitalista gazdasági berendezkedésnek nem szükségszerű velejárója az osztályharc, hiszen a tőke és a munka kölcsönösen egymásra vannak utalva. Így csakis az egymásra utalt munka és tőke viszonyának igazságos rendezése segíthet az együttműködés útján. Ugyanakkor a pápa kiemeli egyfelől a saját tulajdon birtoklásához való jogot, másfelől a munka elsődlegességét a tőkével szemben, mert az közelebb áll az emberhez, mint ez utóbbi.¹⁷

XI. Piusz pápa a *Rerum novarum* 40. évfordulóján, 1931-ben, az általa kiadott *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikában a totalitárius rendszerek árnyékában főként a társadalmi rendszer kérdésével foglalkozott. A katolikus szociális tanítás továbbfejlesztése során a szeretet mellett a szolidaritást, a totalitarizmus helyébe a szubszidiaritást, a szélsőséges individualizmus és a kollektívizmus ellenébe a perszonalitást állította.

XII. Piusz pápa ugyan nem adott ki társadalometikai jellegű enciklikát, de vonatkozó tanítását a negyvenes évek elején megtartott rádióüzeneteiben tette közzé, melyeknek ismétlődő központi gondolata a világbékére való törekvés szükségességének bemutatása volt. Az 1944. évi karácsonyi beszédében a társa-

¹⁶ Vö. A *Kommunisták Kiáltvány* megfogalmazása 1848-ban; a Nemzeti Munkásszövetség, vagyis az I. Internacionálé megteremtése 1864-ben; Karl Marx *A tőke* című munkája első kötetének megjelenése 1867-ben, a második kötet 1885-ben.

¹⁷ *Rerum novarum*, 4–5.

dalmi berendezkedés legmegfelelőbb formájaként a demokráciát ajánlotta.¹⁸

XXIII. János pápává választása és a II. vatikáni zsinat új utat szabott az egyház társadalmi tanításának is csakúgy, mint magának az egyháznak. A pápa a Rerum novarum 70. évfordulóján, 1961-ben adta ki a *Mater et magistra* kezdetű enciklikát. Ez a dokumentum átfogó jellegű. A társadalmi rendszer minden lényeges kérdésével kapcsolatban állást foglal. Hangsúlyozza az intervenció szociális államszervezet jelentőségét, de ugyanakkor az egyének és kisebb csoportok felelősségét is. Két évvel később a *Pacem in terris* kezdetű enciklikájának központi témája a világbéke. Az emberi jogokból kiindulva az egész világra kiterjedő működőképes békerendekörvonalaz az akkori „hidegháború” feloldására.

A II. vatikáni zsinat mindenekelőtt az *Apostolicam actuositatem* kezdetű, a világi hívek apostolkodásával foglalkozó határozatában és a *Gaudium et spes* kezdetű lelképásztori konstitúciójában foglalkozott a modern világban élő emberek helyzetével, és körülírta a különböző közösségi feladatokat.

Az 1967-ben kiadott *Populorum progressio* kezdetű enciklikájában VI. Pál pápa a gazdaságilag elmaradott, fejletlen országok problematikáját állítja a figyelem homlokterébe. Fő tézisével, mely szerint „a fejlődés a béke új neve”, mutatja be a fejletlen országok megsegítésének a fontosságát a világbéke megtartása szempontjából.

A Rerum novarum 80. jubileumát 1971-ben az *Octogesima adveniens* kezdetű apostoli levelével ünnepelte a pápa. Ebben a körlevelében is – mivel pápasága előtt Afrikába és Dél-Amerikába látogatva az ott tapasztaltak mély nyomot hagytak benne – az

¹⁸ Vö. XII. Pius pápa 1944. december 24-ei (Karácsonyi) rádióüzenete. In: AAS 37 (1945), 10–20.

egyes államok és nemzetek fejlődési lehetőségeit latolgatja. Már akkor rámutatott a gazdasági növekedés ökológiai korlátaira, és igyekezett meghatározni a politikai cselekvés irányvonalait.

II. János Pál pápa szintén gazdagította a társadalmi kérdésekkel foglalkozó dokumentumok sorát. 1981-ben a *Laborem exercens* kezdetű enciklikájában tárgyalta kora munkáskérdését. Hangsúlyozta a munka méltóságát, személyi és alkotó jellegét a gépesítéssel és az automatizációval szemben. Ezt a megfontolást folytatta a *Sollicitudo rei socialis* (1987) kezdetű körlevelében, és ismét foglalkozott a nemzetközi kapcsolatok problémájával. Legfontosabb mondanivalói: problémát jelent a világ szétszakadása szegény és gazdag országokra, valamint hogy a világ a bűn struktúráinak van alávetve, épp ezért gyökeres változás, az etikai alapon való cselekvés szükségességére figyelmeztetett.

Az 1989–90-es évek eseményei kapcsán a pápa, a *Rerum novarum* 100 éves jubileuma alkalmából 1991-ben kiadott *Centesimus annus* kezdetű enciklikájával ismét a figyelem középpontjába állította az új idők „új dolgait”, figyelmeztetve a modern társadalmi problémák megoldásának szükségességére. Ugyanakkor ebben az üzenetében az egyház társadalmi tanításának átfogó szintézisét adta.

Péter és Pál apostolok ünnepén, 2009 június 29-én, adta ki XVI. Benedek pápa a *Caritas in veritate* kezdetű szociális enciklikáját. Talán nem véletlen, hogy a G8-ak (a világ hét, gazdaságilag legfejlettebb országának és Oroszországnak az együttműködési fóruma) július 8–10 között megtartott csúcstalálkozója előtt hozta nyilvánosságra. Az enciklika a társadalmi tanítás teológiai, hitbeli alapjait rendszerezi, és meggyőzően bizonyítja, hogy az elsődleges társadalometikai alapnak tartott igazságosság csupán másodlagos a szeretethez képest, amint az intézményi megoldásokra való törekvés is másodlagos a közösségi erkölcs

érvényesítéséhez képest.¹⁹ A pápa utal a *Populorum progressio* és a *Sollicitudo rei socialis* enciklikák kiemelkedő jelentőségére. Ezt abban látja és láttatja, hogy azok a társadalmi tanítás céljaként a fejlődést állították be, ami számára azonban nem csupán a nagyobb jóléttel fémjelzett anyagi fejlődést jelenti, hanem a katolikus emberképnek megfelelő „teljes ember” fejlődését.²⁰ Kemény figyelmeztetése, hogy „a jogok feltételezik a kötelességeket és ezek nélkül önkényű lesznek”.²¹ Sajátos az is, amint a pápa a természetes környezetünkhöz való viszonyunkkal kapcsolatban két véglettől óv. A dokumentum szerint megvan a veszélye annak, hogy az ember „a természetet vagy érinthetetlen tabuként kezeli, vagy ellenkezőleg, kizsigereli azt”.²² A két véglettel szemben a természet adományainak az ember javára való felelősségteljes felhasználására szólít fel a pápa. A gazdaság problémáival kapcsolatban az okokat nem a globalizációban, illetve a globalizált világ politikai-gazdasági intézményrendszerében látja tetten érhetőnek, hanem a világgazdaság szereplőinek, az intézményrendszert működtető emberek etikai problémáiból (értsd ezen: erkölcstelenségéből) származónak mondja. Ugyanakkor a megoldást egyfelől a szubszidiaritás elvén alapuló globális politikai rendben, másfelől a társadalmi szolidaritás nem állami formáiban látja.²³

¹⁹ Vö. XVI. Benedek pápa *Caritas in veritate* kezdetű enciklikája az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és igazságban, Szent István társulat, Budapest 2009, 6; 9.

²⁰ Vö. *Caritas in veritate* 11.

²¹ *Caritas in veritate* 43.

²² *Caritas in veritate* 48.

²³ Vö. MIKE Károly–SZALAY Ákos, *A szeretet társadalmi tanítása – Javaslat XVI. Benedek pápa Caritas in veritate enciklikájának értelmezésére*. In: <http://fontolvalhalado.igen.hu/850-a-szeretet-tarsadalmi-tanitasa--javaslat-xvi-benedek-papa-caritas-in-veritate-enciklikajanak-ertelmezesere.html> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 22.)

Ferenc pápa *Áldott légy* (Laudato si') kezdetű, első önálló enciklikája, mely a közös otthon gondozása alcímet kapta, elsősorban a szociális témákról, a társadalmi igazságosság kérdéseiről szól. A világnak egy átfogó ökológiára van szüksége az igazság szolgálatában, tanítja a pápa, miközben egy „prófétai és szemlélődő életstílusra bátorít” a „kevesebb több” meggyőződésével.²⁴

A pápai körlevelek tehát koruk szociális problémái tárgyalásakor új szempontokra hívják fel a figyelmet, és ezzel szakmailag is megalapozzák az egyház szociális tanításán alapuló, vonatkozó gyakorlatát.

²⁴ Ferenc pápa, *Laudato si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról*, Szent István Társulat, Budapest 2015, 222.

VIRT LÁSZLÓ

Magyar nevelés, népi gondolat*

Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Márton Áron
és Németh László gondolkodásának tükrében

Abstract: The populist ideology serves the social integration helping close the untraversable gaps between casts. This concept was generated by the social crisis between the World Wars when mobility hardly had a chance. The four main characters of this essay are Sándor Karácsony, Zoltán Kodály, Áron Márton and László Németh. Their thoughts are very similar, they wanted to harmonize the thinking of the intellectuals, peasants and poor blue-collar workers. Shaping of thinking was a pedagogical goal for them and they all wanted to promote the spiritual and social rise of the poor. The essence of their pedagogical aims is that learning should be an experience and everybody should be able to rise from their own cultural background.

Keywords: populist thinking, social integration, social crisis, shaping of thinking, mobility, rise

A hetvenes évektől (akkor lakatosként dolgoztam) húsz éven keresztül jártam Erdélyt és Felvidéket. Eközben olyan szellemi fórumokkal is kapcsolatba kerültem, melyek a határon kívüli magyar létkérdéseket, a harmincas-negyvenes évek népi gondolkodásához közel álló, hozzáillő szellemben közelítették meg. Ezek a fórumok számomra elsősorban a Budapesti Műszaki Egyetem R-klubjában 1978-tól az 1982-es betiltásáig működő Kelet-Középeurópai Klub, és az akkori Egyetemi Színpad, és az ott rendszeresen fellépő Forrás Kör voltak. Akkor még élt Illyés,

* A Bonum Televízió 2017. szeptember 11-i adásában elhangzott könyvbemutató szerkesztett szövege)

akivel az Egyetemi Színpadon és a Kossuth Klubban is többször találkozhattunk. Én még kétszer találkozhattam az 1978-ban meghalt Féja Gézával. Domokos Pál Péterrel és Lükő Gáborral rendszeres kapcsolatom volt, Erdélyben és Felvidéken kapcsolatba kerülhettem az akkor már idős, és az akkor még fiatal magyar írókkal is. A harmincas-negyvenes évek népi gondolkodóihoz, íróihoz, tudósaihoz így engem még közvetlen kapcsolat fűzhetett. Erdélyben nagyon közel kerültem a katolikus egyházhoz, így pedig Márton Áron szelleméhez. Lükő Gábor Karácsony Sándornak (és a román Dimitrie Gustinak) tanítványa és munkatársa volt, Lükő bekapcsolt engem Karácsony szellemi áramkörébe. Medvigy Endre pedig, miután a *Hontalanok útján* című irodalmi műsora miatt el lett bocsátva az Egyetemi Színpad művészeti titkári (és műsorszerkesztői) tisztségéből, a korszak leg tudósabb magyar antikváriusa lett. Tőle – más szerzők művei mellett – hozzájutottam Németh László régi könyveinek kiadásához, Németh briliáns értékű szelleméhez. Láthatóvá vált egy szellemi összefüggésrendszer, amit a népi, plebejus gondolat jelent, mely kritikus távolságot tartott a korszak uraitól.

Kodály Zoltánnak a *Visszatekintés* című kétkötetes reprezentatív tanulmánygyűjteménye már vagy harminc éve ott van a könyvtáramban, ezalatt bele-beleolvastam, de a teljes anyagát, rendszerező igénnyel csak 2013 nyarán olvastam végig. Márton Áron életét, művét, gondolkodását 35 éve kutatom, Németh Lászlóval és Karácsony Sándorral a rendszerváltozás idején tanulmányokban foglalkoztam (utalva a szellemi rokonságukra). Amikor 2013-ban, az anyagot rendszerezve, végigolvastam a Kodály-tanulmányokat, összeállt bennem egy kép. Mint Márton Áron kutatójának az is szándékom volt, hogy szellemtörténeti összefüggésekbe helyezzem őt, mert ekkorra azt kellett észrevennem, hogy – jobbra Magyarországon, de Erdélyben is hatást elérve – vannak, akik „használják” a nevét, de alig tudnak róla

mondani valamit. Márton Áron – csakúgy, mint a könyv másika három „tartóoszlopa” – többféle megközelítésben is szellem-történeti összefüggésekbe illeszthető, s ez nélkülözhetetlen az ő szellemi megközelítésükhöz.

Közös szellemtörténeti alap: a népi, plebejus gondolat

A négy fő „tartóoszlop” – ABC-sorrendben: Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Márton Áron és Németh László – gondolkodása jelentős közös nevezővel bír. Ez nem más, mint a nép és az értelmiség gondolkodását formálni akaró, a népi gondolatban megfogalmazott törekvés, ami *társadalmi kaszthatárok megszüntetésére törekszik*. Mivel közös szándékuk a gondolkodás formálása, mindegyiküknél látható a felnövelő szándék, ezért egy magyar pedagógia, magyar nevelés látható a törekvésükben. Ha a szellemtörténetet a szellemi orientációk és azok összefüggése történetének tekintjük, akkor a *népi gondolat és a pedagógiai gondolat összefüggése* mint szellemi közös nevező, ott látható hőseink eszmevilágában.

A népi gondolatot ellenségei hamis parasztromantikának igyekeznek beállítani. Azonban sokkal inkább az a törekvés hamis, ami bármiféle parasztromantikává igyekszik lefokozni e gondolatot. A népi gondolat éppen a mezőgazdasági népesség függő helyzetét, ezáltal a magyar társadalom rendies örökségét akarta felszámolni, az *egész magyar társadalom*, benne természetesen a parasztság polgárosodását szolgálva ezáltal, mindenféle romantika nélkül. A kaszthatárok éppen abban voltak adottak, hogy a magyar társadalom egy szűk, leginkább városi rétege, annak is csak egy része, a polgárosodottság valamilyen fokának áldásait élvezte, míg a társadalom kétharmada nyomorgott. Mivel az akkori magyar társadalom többsége mezőgazdaságból élt, ezért tűnik úgy, hogy a népi gondolat a parasztsággal fog-

lalkozik. Ez sablonos megközelítés, a szegénységében majdnem homogén magyar társadalom ennél azért tagoltabb volt. Féja és Illyés a mezőgazdasági bérmunkásokat, az uradalmi cselédeket vizsgálta, Veres Péter és Szabó Zoltán a szegényparasztokat, Veres Péter a vasúti pályamunkásokat is. Németh László *A Medve utcai polgári* megírásával olyan városi bérmunkások gyermekei által készített társadalomrajzot, akik a polgári iskola intézményével akarták kiemelni gyermekeiket a szegénységből. Kovács Imre pedig az egyke, a szektásodás, és a kivándorlás társadalmi jelenségeinek leírásával a paraszti polgárosodás olyan gátjaira hívja fel a figyelmet, melyek akkor itt, Magyarországon segítettek elő a Harmadik Birodalom nagynémet terjeszkedését. Bátran a népi gondolathoz sorolom Gelléri Andor Endrét, József Attilát, vagy Berda Józsefet is. Ők valamennyien városi, mégpedig külvárosi létből nézték a világot, Gelléri a szociográfia eszközével, József Attila és Berda József pedig költőkként az elemi emberi kiszolgáltatottságot is meg tudták fogalmazni. Csoóri Sándor, a szürrealista költő József Attilában meglátta a modern költészet és a népköltészet ötvözetét.

Hogy a népi gondolat *aktuális-e ma*, azt abból a kérdésből kiindulva lehet megválaszolni, hogy a *mai magyar társadalomban, társadalmakban* (akár a környező országok kisebbségeiben is), vajon léteznek-e függőségek, vannak-e alig átjárható kaszthatárok? Akik ma hátrányos helyzetben születnek, azok vajon milyen valószínűséggel örökölték át kiszolgáltatottságukat utódaiuknak? Azt a kérdést is feltehetjük, hogy érint-e bennünket mint európai népet olyan függő, kiszolgáltatott helyzet, melynek oka társadalmainktól akár nagy földrajzi távolságra – például Brüsszelben – található? A népi gondolat klasszikus korszaka a 30-as, 40-es években merőben más viszonyok között válaszolt kérdésekre – de megkésett, akadályozott társadalomfejlődésünk sok kérdést újra feltétetett.

Válságban a magyar társadalmak

A 20. századi magyar népi gondolatot egy strukturális válság, mégpedig megmerevedett társadalomszerkezet keltette életre, melyben a társadalmi mobilitásnak alig volt esélye. Márton Áron azt fogalmazta meg 1935-ben, hogy elvált egymástól a kultúra és a nemzeti közösség. Nemzeti kisebbségben élő emberként ilyen összefüggésben fogalmazza meg a problémát: „hogyan egykor tömbös, kiterjedt magyar szigetekből szórványok lettek, és ma e szórványokat is egyre végzetesebben nyaldossa a többségi nép hullámverése, azért van, mert népünk tömegénél a nyelv és a vér közössége mellől hiányzott a kultúra közössége.”¹ Karácsony Sándor hasonlóan, mégpedig abban látja a magyar kulturális hasadás okát, hogy a Habsburg uralommal a magyarság gyarmati sorba került.² Kodály ugyanilyen keresetlenül elutasító a Habsburgokkal szemben. Ő írja: „A nép hagyományörző jelentősége csak növekedett azáltal, hogy a nemesség egyre jobban az *idegen kultúra* felé fordult a 18. századtól fogva.”³ Nekem Lükő Gábor hívta fel a figyelmemet Karácsony Sándornak arra a gondolatára, hogy a magyar parasztember gyermeke azért került az iskolai előmenetelben hátrányos helyzetbe, mert a korabeli magyar iskolarendszer, a magyar tanítási nyelv mellett is germán gondolati sémákra építi fel az ismeretszerzést. Erre mondta Karácsony, hogy az értelmiség által használt „fordításnyelv” (magyarul beszélve is germán logika érvényesül), az osztrák Sturm-féle tantervek átfordításával, a kétkezi ember gyermekét háttérbe szorítva, bekerül már az iskolai képzésbe is. Karácsony a Sturm-

¹ Márton Áron: Nemzet és kultúra. *Erdélyi Iskola*, 1934/35. évf. 5–6. sz.

² Karácsony Sándor: *A magyar demokrácia*. Exodus Kiadó, Budapest, 1945. 28.

³ Kodály Zoltán: *Visszatekintés I. kötet*. Zeneműkiadó, Budapest, 1964. 59.

rendszer bevezetésével indokolja azt, hogy a magyar értelmiség „nyelve nem eredeti, hanem fordításnyelv”, mely „gyökerét vesztett nyelv”. Mégis ez az *érvényesülés nyelve*, ezért: „Az alsó néposztály nyelve, az úgynevezett népnyelv elavult, de erőteljesen magyar nyelv.”⁴ Végzetes meg hasonlást jegyzőkönyvez itt Karácsony Sándor! Ami erőteljesen magyar nyelv, az elavult. Ami pedig az érvényesülés nyelve, az gyökerét vesztett nyelv. *Megszűnt a sorsközösség a nép és a vezetői között, a kiemelkedés feltétele a 18. századra, az elidegenedés lett.* Jellemző, hogy e könyv négy szellemi tartóoszlopa közül mindkét református, Karácsony⁵ és Németh László is, Pázmány Péterben látta a magyar szellemtörténetnek azt a határpontját, akiben még egy volt a népi kultúra és a magas kultúra, őutána, a Habsburg-terjeszkedés idején megszűnt a magyar szellem egysége.⁶ A Habsburg-uralom kialakította a magyar kettős társadalomszerkezetet. E kettős társadalomszerkezet pedig kialakította azt a kettős iskolarendszert, mely uniformizált, a városi, polgári, úri rétegek számára kedvező nyelvezete által gátolta a társadalmi mobilitást. Németh László 1939-ben bele is vágja a szónoki kérdést, és az azonnali választ is, a magyar kettős társadalom haszonélvezőinek arcába: „Mit akart a magyar úr? Megmerevíteni a magyar társadalmat.”⁷ Márton Áron pedig azt közli, hogy „az életmód, műveltség, érzés és gondolkodás különbözősége és nagy távolsága miatt *ugyanannak a népnek kebelében* külön népek keletkeztek, amelyek sokszor

⁴ Karácsony Sándor: *A magyar észjárás*. Magvető Kiadó, Budapest, 1985. 235–237.

⁵ Karácsony Sándor: *A magyar demokrácia*. 130. old.

⁶ Németh László: *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1989. 512.

⁷ Uo., 461.

nemcsak egymás fájdalmát, de még *egymás nyelvét sem értik meg*.⁸ Mindez a magyar nyelvi közösségen belül!

Terápia – vagyis a magyar társadalmat formáló szellem

A népi gondolat és a pedagógia összefüggését Karácsony Sándor és Márton Áron beillesztették a perszonalista eszme gondolkörébe, Karácsony filozófus-pedagógusként, Márton Áron lelkipásztor-pedagógusként. A népi gondolkodók nem kívülről és nem fölülről beszéltek a kizsigerelt népről, hanem azonosultak velük. A hajdú Karácsony Sándor és a székely Márton Áron egyaránt népük sűrűjéből jöttek, és mindketten evangéliumi gondolkodók voltak. Evangéliumi gondolkodók: annyit jelent ez, hogy nem a politikával, hatalommal, és az évszázadok során ráarakódott formákkal terhelt történelmi kereszténység sémáit követték ők, hanem az evangélium normái szerint alakították az életet. Kisebbségi helyzetben gondolkodtak evangéliumi normák szerint –, kisebbségi helyzetben akár Magyarországon is, mert Németh Lászlótól tudjuk, hogy aki radikálisan elhatárolódik a korszak hatalmi viszonyaitól, az *kisebbségben* van. Ezt a kisebbséget a magyar glóbuszon mind a négyen átérték.

Karácsony Sándor mint perszonalista gondolkodó megalkotta a *Másik Ember* fogalmát. Ez önálló fogalom nála. Számára az ember nem volt önmagában értelmezhető, csak a *mellette* lévő „másik ember” társaként. Az emberlét: társ-lét. Mellérendelő kapcsolat ez, alá- és fölérendeltség nélkül, melyben nincs autokrácia, viszont van demokrácia. Fejlődéslélektani összefüggésbe állítja a kifejezést: „Az egyén akkorra ért meg, akkorra nem gyerek, kölyök vagy ifjú többé, mikor felfedezte és életébe szerves elemként iktatta be a »másik ember«-t. Mikor tehát már oda-

⁸ Márton Áron: *Ugartörés előtt*. Erdélyi Iskola, 1934/35. évf. 1–2. sz.

adni, szolgálni, áldozni és szeretni tud.”⁹ Karácsony pedagógiájának alapja az a növekedés, ami a *másik emberre hangolja* rá a gyermeket, kölyköt, ifjút. Ez a pedagógia nem individualista karrierre készít fel, hanem szolgálatra, azért, hogy aki felnőtt, az tudjon szolgálni. A nép szolgálata a népi gondolat egyik sarkpontja! Ez keresztény gondolat, hiszen a perszonalista filozófia, a *másik emberhez való viszony* is a keresztény gondolathoz, a bibliai emberképhez köthető. Az „értelmiségi”, aki egyéni karrierben, a népi gondolat körén kívül érvényesült, nem értette, hanem lekezelte a népet, a társadalom kétharmadát kitevő, máról holnapra robotoló kétkezi embert. A Karácsony Sándor által megfogalmazott értelmiség nem irányítja a népet, hanem mellé áll és vele növekszik, vele emelkedik. Ennek társadalmi kaszthatárokat lebontó ereje van. Ennek érdekében helyezte a pedagógiát ismeretelméleti összefüggésbe: azt vallotta, hogy a tanulás folyamata feleljen meg a nép saját észjárásának, a pedagógiai viszony nyelvezete erre a saját észjárásra épüljön, hogy a művelt réteg a népből nőjön ki.

A nyelvezet Márton Áronnál is alapkérdés volt. Nem anyanyelvi kérdés ez, hanem ráhangolódás a valóságként itt élő emberre, ami Márton Áronnál egyszerre pedagógiai és lekipásztori viszony. György Lajossal megalapította az *Erdélyi Iskola* című folyóiratot, és ott egybegyűjtötte a nép gondolkodását értő tudósokat, lekipásztorokat, pedagógusokat. Márton Áron ezzel európai kultúraként megjelenő népi értékekhez kötötte az egyház evangelizációs küldetését, amivel a saját területén megteremtette a nép és az értelmiség által egyaránt jól érthető, tehát a hitéletben is integráló, modern lekipásztori nyelvet. *A ráhangolódás, a közös nyelvezet a másik ember megbecsülésének a jele.* A tu-

⁹ Karácsony Sándor: *Ocsudó magyarság*. Exodus Kiadó, Budapest, 1942. 525.

ományban is, a katedrán is és a lelkipásztori munkában is. Márton Áront a nép iránti szolidaritás hajtotta a felemelkedés, a népi kohézió, a társadalmi integráció igényével. Azt vallja, hogy amikor „a szegénység sok erkölcsi és nemzeti bűnt meghizlalt”,¹⁰ akkor bűn az öncélú szellemi élet, az individualista, magamutogató szalon-okoskodás. Márton Áron eszmevilágában a társadalomformálás fölébe emelkedik a technokrata megoldásoknak, társadalomképében jelen van az etika, a közösség tudatos építése, a szolgálatkészség kialakítása. Az értelmiség fogalmát Széchenyihez köti, aki a *Hitel* című alapvető könyvében *közértelemességről* beszélt. Az értelmiségi tehát nem lehet önmagáért, hanem csakis másokért élő. Még 1932-ben kénytelen megállapítani: „értelmiségi osztályunk a meddő politikai szólamokon túl ma sem jutott. Végzetesen az elproletarizálódás útján van, de a néphez anyagi leszegényedésében sem érkezett lelkileg közelebb. Idegen műveltségében idegenül él, ... a néptől távol, külön keresi boldogulása útjait. ... Az értelmiségi osztálynak kell ráébrednie, hogy a műveltségbeli és lelki távolság kiküszöbölése az ő feladata.”¹¹ Ezt a ráébresztést vállalta Márton Áron kolozsvári egyetemi lelkészként, és 1933-tól az Erdélyi Iskola elindításával. Márton Áron is mellérendelő társas-kapcsolatban, demokratikus viszonyokban gondolkodott, maga mellé engedte növekedni már a marosvásárhelyi középiskolás diákjait, és természetesen a kolozsvári egyetemista növendékeit is. Az általa növelt értelmiséget állította a nép mellé, hogy *a művelt réteg a népből nőjön ki*.

Márton Áronnak ez az igénye ma is megfogalmazható: aki szegénynek születik, legyen módja felemelkedni. A nép és az értelmiség sorsközösségéről van szó itt, amit Márton Áron

¹⁰ Márton Áron: *A kiszélesített iskola*. Erdélyi Iskola, 1933/34. évf. 1–2. sz.

¹¹ Márton Áron: *Az iskolán kívüli népművelés feladatai*. Erdélyi Tudósító, 1935. szeptember.

gondolkodásában a *minőség és jellelem ötvözetének tekinthetünk*. Minőség: az értelmiségi kultúra nem proletarizálódhat, az értelmiségnek alkotó, megőrző, továbbvivő, egybegyűjtő tényezővé kell lennie. Jellelem: sorsközösség a kiszolgáltatott helyzetben lévőekkel, mert az értelmiség fogalma nem nélkülözheti az erkölcsöt. Felelősségvállalás ez, ami további felelősséget ébreszt: „Aki a közösségből él, a közösségnek munkával és felelősséggel tartozik.”¹² Nem népvézereket keres – ő maga sem vezér –, hanem apostolokat képez, akik égni, világítani és továbbadni tudnak, akik nem leereszkednek, mert lent élnek.

A lent élő, világosságot gyűjtő, értéket továbbadó értelmiségi leghatározottabb képviselője talán Kodály. Ő folkloristaként teljes mértékben azonosult a néppel. Nem leereszkedett, hanem a nép minden baját megismerve megértette a gondolkodásmódját, s így megértette a nép kultúráját – amit az „entellektüel” lenézett. Épp az volt a folklorista Kodály titka: azonosult a néppel, így a nép is megnyílt előtte, amit a tőle nagy szellemi távolságra lévő értelmiséggel a nép soha nem tett meg. Így vált képessé arra, hogy saját életművében ötvözze a népi kultúrát és a magas kultúrát. Ő maga írja: „1900 körül a magyar zeneszerzőnek előbb népdalt kellett gyűjteni. ... De látva a falu népét, az ott kallódó sok tehetséget és friss életerőt, *feltetszett előttünk egy a népből újjászületett, művelt Magyarország képe. Ennek megvalósítására rászántuk az életünket*”.¹³ Íme a népdalgyűjtés és a társadalmi struktúra közötti összefüggés, és a szintén megfogalmazódó igény, hogy *a művelt réteg a népből nőjön ki*. A sorsközösség igényéből született meg Kodály zenepedagógiája, mellyel *egybeénekelte a nemzetet*. És a sorsközösségből születtek meg a zeneszerző Kodály művei, amivel szervessé tette a modern magyar

¹² Márton Áron: *Az eszmény nyomán*. Erdélyi Iskola, 1935/36. évf. 5–6. sz.

¹³ Kodály Zoltán: *Visszatekintés II.* 462. old.

zenekultúrát is. Azt Karácsony és Németh László fogalmazták meg leghatározottabban, hogy ők pedagógusként – a diákkal mellérendelt helyzetben – nem a katedra kikezdhetetlen magasából „adják le” az anyagot, hanem együtt haladnak, együtt növekednek a növendékkel, éppen csak egy lépéssel előrébb járnak. Kodály pedig egyenesen azt fogalmazza meg, hogy ő az, aki a néptől tanul: „Nem elég autón átrobogni a falun. Be kell lépni a kapun, körülnézni a házakban: ott is emberek laknak. Sokszor égbekiáltó testi-lelki nyomorúságban (erről is mi tehetünk), és mégis mennyit tanulhatunk tőlük.”¹⁴ A feladat ma is mindenkire vonatkozik: ha a világ élvonalába tartozó zeneszerző mint folklorista azonosult a néppel, akkor ezt bárki megteheti. Bulányi Gyurka bácsitól hallottam: „a kereszténységet nem lehet magas lóról csinálni”. Kodály tanúsítja: a tudományt sem!

Szerves pedagógia

Hőseink pedagógia választ adtak saját koruk társadalmi-szellemi válságára. Tudták, hogy a materialista – akár liberális, akár marxi materialista – válasz nem ad megoldást, nem a környezetet, hanem a gondolkodást kell alakítani, mert a környezet a helytelen gondolkodástól rossz. Két oka volt a helytelen gondolkodásnak. Az egyik ok az autokratikus világhoz, a másik pedig az oksági összefüggéseket, a legfőbb értéket nem kereső, gyakorlatilag értékrend nélküli, és már-már elméletileg is materialista gondolkodáshoz köthető. Hőseink ezekkel szemben szerves pedagógiát dolgoztak ki. *Ami szerves, az autokrácia nélkül is összetartozó, határozott értékrendben összefüggő, rendezett.* A népi gondolatot és a pedagógiát ötvöző gondolkodóink pedig egy

¹⁴ Ua. I. 31.

szétesett világgal mentek szembe *a rendezés igényével*. Ehhez beláthatóvá tett határozott értékrend, legfőbb érték szükséges.

Karácsony Sándornál a szerves pedagógia mellérendelő társas-kapcsolatot jelent a növendék és a növelő között. Ebben a növelő kapcsolatban a növendék nem alárendelt helyzetben van a tanára mellett, hiszen a kapcsolat őt szolgálja. E társaskapcsolat tanára nem magas lovon ülő autokrata, aki „leadja az anyagot” a katedra kikezdhetetlen magasából, hanem éveken keresztül önmaga mellé növeli a gyermeket, serdülőt, ifjút, együtt halad vele. E kapcsolatban a tanár nem erőlteti saját egyéniségét – aki valóban pedagógusegyéniség, az nem erőltet –, így érvényesül a dolgok rendje, például a gyermek, a serdülő, az ifjú nem felejt el kérdezni az iskolai évek alatt. Karácsony Sándor, a tapasztalt pedagógus, egyszer feltett egy meghökkentő kérdést: a tanár miért felelt az iskolában? A tanár ne feleltessen, a tanár feleljen! *Ehhez pedig a diák merjen kérdezni!* Karácsony Sándor demokráciát vitt a növelésbe, mert az az anarchia ellenmérge. Szerves összetartozás van a tanár és a diák között. De szerves összetartozás van a diák és az elsajátítandó ismeretek között is, mert Karácsony Sándor – Kodállyal, Márton Áronnal, Németh Lászlóval együtt – vallja, hogy a tanulóra nem erőltethetnek tőle idegen kultúrát, a tanulási folyamat feleljen meg a saját észjárásnak.

Márton Áron volt az, aki leghatározottabban szembeszállt a merőben csak ismeretközlő, pozitivista iskolával. Új iskolának nevezte azt, ami a személyiségfejlesztést tekintette céljának, ezzel szemben a merőben csak ismeretadagoló régi iskolát a „szobatudósok” élet- és valóságidegen elméleteihez kötötte, melyben nincs legfőbb érték, így ott nincs növelés, mert növelni csak valamerre, mégpedig fölfelé lehet. Ez a régi iskola: „Két kézzel tömte a gyermek fejébe a felaprított tudományt, de ugyanakkor érzelmi és akarati világával, a jellem és kedély nevelésével nem törődött.” Márton Áron azt vallotta, hogy az iskola öncé-

lú intézménnyé lesz, „mihelyt az élettől elvonatkozik, mihelyt a gyermeknek csak ismereteket nyújt, csak az értelmet fejleszti, a többi lelki képességeket pedig elhanyagolja.”¹⁵ Szerves egységet látott a tananyag és a személyiségfejlődés között – ezt majd Németh Lászlónál is látjuk –, és valláserkölcsi alapon olyan értékrendbe illesztette a tanítást, nevelést, melynek értékelei összetartoznak, mert ismerik a legfőbb értéket.¹⁶

Kodály az emberi közösségbe való szerves beillesztést tekintette a nevelés feladatának. Nem volt sem egzaltált, sem az élettől elvonatkoztatott művész, pontos fogalmai voltak a szocializáció mibenlétéről, tudta, hogy a társadalom nem egyedek, nem individuumok halmaza, melynek tagjai esetleg tapsolnak neki valamelyik elegáns hangversenyteremben. Még 1941-ben tanulmányt írt az óvodai zenei nevelésről, ebben írta: „*a magyar élet számtalan visszássága egyenesen a közösségi nevelés hiányából ered. A magyar gyermek későn vagy sohasem tanulja meg, hogy nem önmagunkért élünk, hanem egymásért.*”¹⁷ A szerves közösségi összetartozás kialakítása tehát a nevelés dolga, előbb a családban, de ezt kell erősítenie már az óvodának, majd az iskolának is. Ha pedig a közösségi nevelésen áll vagy bukik az életünk, akkor Kodály *egybeénekelte a nemzetet*. Ugyanakkor Kodály is látta, hogy az összefüggéseket nem látó „szak”-ember, végső soron szakbarbár ugyanúgy képtelen a mélyebb és tágabb összefüggéseket meglátni, mint a pozitivista filozófus vagy a merőben csak ismerethalmozó, pozitivista iskola. A Magyar Tudományos Akadémia elnökeként 1946-ban mondta a magyar tudósok tisz-

¹⁵ Márton Áron: A hitvallásos iskola feladata. Erdélyi Iskola, 1937/38. évf. 3–4. sz.

¹⁶ Márton Áron: *Világnézet és nevelés*. Erdélyi Iskola, 1933/34. évf. 5–6. sz.

¹⁷ Kodály Zoltán: *Visszatekintés I.* 94.

tes gyülekezete előtt: „A szakmájába zárkozó szaktudós rendszeren a maga területén is csak rövidlátó részletmunkákra képes.”¹⁸

Németh László 1945-ben belső száműzetésbe kényszerült. A Tanú-korszak mellett a hódmezővásárhelyi évek voltak élete talán legeredményesebb évei. Barátja, Keresztury Dezső mint vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyt adott neki, hogy a középiskolában bármely tantárgyat taníthat. Talán csak tornát és éneket nem tanított Németh László! Üldöztetésében is vallja: „*engem hazám megifjított*”. Tanárként a diák mellé rendelt állapotban tudta magát: „*megint diákká lehetek, hogy másokat jobban taníthassak*”. A többek között szellemtörténész Németh ekkor építette fel neveléstudományát, amit tantárgy-csoportosító pedagógiának nevezhetünk. Minden tantárgy és azok egyes részei is akkor kerülnek a gyermek, a serdülő elé, amikor fejlődő életszakasza legalkalmasabb annak befogadására. Orvosként jól ismerte a fejlődő gyermek, serdülő, ifjú életszakaszait, jól ismerte a fejlődéslélektant, és erre építette rá a tanmenetet, hogy a tananyag és a személyiségfejlődés szerves egységbe kerüljön. A tantárgyak is összhangba, szerves egységbe kerültek egymással: amikor például történelemben az ókori görögök kerültek elő, Hódmezővásárhelyen Németh akkor kezdett el klasszikus görög nyelvet tanítani, előkerült az ógörög irodalom, művészet, ekkor tárgyalta a korszak matematikáját és fizikáját, és a filozófiában elővette Szókratészt, Platont, Arisztotelészt. Mindez bármely korszakkal kapcsolatban így volt, Németh László egy szellemtörténeti vázra fűzte fel a több éves tanmenetet, ami összefüggött a fejlődő gyermek, ifjú életlökéseivel. Mindemellett Németh tanárként nem azon csöszködött, hogy a diák mit nem tud, hanem arra figyelt, hogy mit tud, mi érdeklő, mi hozható ki belőle.¹⁸ Arra

¹⁸ Németh László: Óraadók királysága. In: Németh: *A kísérletező ember*. Magvető Kiadó, 1963. 159–182.

figyelt, hogy – személyre szabottan – mi az, amire ő tanárként köteles építeni. A tanár tehát önála alkalmazkodik a diákhöz.

A négy szellemi tartóoszlop közös nevezője a szerves pedagógia tükrében: *a tanulás legyen élménnyé*. Ők négyen minőségi ugrást készítettek elő egy gyorsan változó világban.

Összegzés, mai időszerűség

Az eszme, amit forrásaink képviseltek, *ma is időszerű*. Létezik ugyanis egy bizonyos új autokrácia, újfajta buta uraskodás, ami ma is kaszthatárokat vonna a nemzet testén belül. Aktuális, mert az élvezetekre és fogyasztásra beállított világban egyre idegenebb az áldozatvállalás, ami pedig igényként van jelen a hivatkozott életművekben. Aktuális, mert a mai világ is gyorsan változik: indokolt a minőségi ugrás – ami csak saját szakjukra figyelő szakbarbárokkal ma sem megy. Aktuális azért is, mert e négy fő tartóoszlop külön-külön is, és életművük közös nevezője által is az európai kultúrkörhöz tartozik, miközben létezik egy mai, eurokrata gyarmatosító törekvés – akár mai, hazai előkelő idegenekkel, az ő fordításnyelvükkel! – és e törekvés nem tűri a helyi, főleg kisépítési sajátosságokat. Ahogy ők négyen egységes nemzetet akartak, egymásba illeszkedő társadalmi csoportokkal és rétegekkel, úgy kell beilleszteni, visszailleszteni négy hősünk eszméit a magyar közgondolkodásba.

ANDRÁS ISTVÁN

Betekintés a ditrói hitvallásos iskola életébe a huszadik század elejétől 1920-ig¹

Riassunto: L'articolo seguente è il risultato di una ricerca in corso, nell'Archivio Arcivescovile, tramite la quale cerchiamo di presentare la vita, le difficoltà della Scuola Cattolica di Ditró nei primi anni del secolo ventesimo fino a 1920. In questo periodo possiamo vedere gli sviluppi nell'educazione, che sono arrivati anche a Ditró, ma anche i problemi, le sofferenze della guerra mondiale. L'originalità di questa ricerca è che fin adesso non conoscevamo questi documenti. Tramite i documenti trovati possiamo ricostruire il passato della Scuola Cattolica di Ditró, dove il parroco, i viceparroci, gli insegnanti hanno cercato di sviluppare la cultura e di dare un futuro ai bambini e al popolo.

Parole chiave: scuola, scuola cattolica, secolo ventesimo, guerra, sofferenza, programma di scuola, nomi dei insegnanti, chiesa cattolica, Mailáth Gusztáv Károly, Takó János, id. Józsa Sándor, Barabás Rajmund, Ádám Polixénia, Ádámné Császár Ilona, Ádám József, Fülöp Ferenc, Keresztes Mária, Barabás Eleonóra, Petres Sándor.

Cunningham Graham írja: „Mindazok, akik dicsőségesen buktak el, vagy akár a névtelen matróz, aki habozás nélkül társa után ugrik, de nem tudja kimenteni, hanem maga is a tengerbe vész: az ilyen emberek sorsa érdekel bennünket igazán. Legalábbis így vélekednek azok, akiknek maguknak is van fantáziájuk...”² Jelen tanulmány nagyrészt a Gyulafehérvári Érseki és Főképtalani Levéltár, valamint a ditrói plébánia levéltári adataira támaszkodik. Azoknak a tanítóknak szeretnénk emléket állítani, akik a 20. száz-

¹ Jelen tanulmány részlet egy le nem zárt kutatásból, ami a Gyulafehérvári Érseki és Képtalani Levéltár adatait dolgozza fel.

² Kenneth, Roberts, *Északnyugati átjáró*, Bukarest, 1975, 2.

zad elején óriási áldozatokat hoztak, mondhatnánk, életüket tették fel a ditrói gyermekek és az ifjúság nevelésére.

Ditró történelmét kutatva hamar szemünkbe ötlük, milyen fontos helyet foglalt el a nevelés a falu életében. Ez a kezdeti időkben jórészt a plébánosoknak és káplánoknak volt köszönhető, de nem hiányoztak az önfeláldozó kántortanítók sem. A ditrói hitvallásos iskolák története visszanyúlik a 17. századig, de bővebb forrásaink csak a 18. század közepétől vannak.

A 20. század eleje nagy aktivitásban és nagy tervekkel találta a ditrói hitvallásos iskolahálózatot. Ez nagyban köszönhető az akkori plébánosnak, Takó Jánosnak,³ aki öntudatosan és önfeláldozó módon látta el a plébániai teendőket; aki a templomépítés lázában sem hanyagolta el az iskola ügyét. Ma a ditrói köztudat csak a templomépítésben hozott óriási áldozatát ismeri, s abban szerzett érdemeiért fejezi ki tiszteletét, holott nem kisebb a ditrói hitvallásos iskolákért (elemi, polgári) kifejtett 17 éves szolgálata sem. A széles látókörű, nagy műveltségű papi méltóság a Gyulafehérvári Papneveldeben eltöltött öt évi spirituális szolgálat után érkezik Ditróba 1888-ban. Abba az egyházköztségbe, ahol a bé-

³ Takó János Baróton született 1853. szeptember 22-én szegény sorsú székely szülőktől. Elemi iskolái után szülei szegénysége miatt semmi reménye nem volt a továbbtanulásra. Takó János nevű nagybátyja, egy nyugalmazott főhadnagy, segítségére sietett, és beíratta a brassói főgimnáziumba, ahol az ifjú Takó János kiválóan tanul. Középiskolai tanulmányait Marosvásárhelyen és Gyulafehérváron végzi. 1874-ben jelentkezik a gyulafehérvári Papneveldebe, amelynek elvégzése után 1877. december 30-án áldozópappá szentelik. Féléves tusnádi szolgálata után kerül Ditróba, ahol három évig káplán, hitoktató és latintanár, majd Marosvásárhelyen két évig segédlelkész. 1883. szeptember 1-jén lelkiigazgatónak nevezik ki az erdélyi püspöki Papneveldebe. Öt évig neveli a kispapokat. 1888. június 24-én Ditróba kap plébánosi kinevezést. Ditrói működése 1915-ben fejeződik be, amikor Vízaknára vonul vissza, és ott él haláláig, 1935-ig. Vö. KACSÓ Boldizsár, *Előszó* in: TAKÓ, *Emlékkönyv*, VII.; GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2327/1935 sz.; GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK. 2533/1883 sz.

kebeli időben látványosan megpezsdült az élet. Mint a ditrói hitvallásos iskolák igazgatója, érzi és látja, hogy a meglévő épületek már nem tudják befogadni azt a sok gyereket, akik iskolakötelesek és tanulni akarnak. Ugyanakkor szükségét látja egy modernebb, felszereltebb iskola építésének. Ezt a helyzetet kezdetben úgy próbálta megoldani, hogy a régi iskola épületét átadná a község házának, és a község háza helyette épített volna egy nagyobb iskolát. A szakemberek azonban nem látták alkalmasnak sem a területet egy ilyen nagy épületre, sem a régi épület lebontását.⁴

Takó plébános azonban nem adta fel terveit, tovább keresgélt, tanácskozott és álmodott. Vezetésével a község és az egyháztanács arra az eredményre jutott, hogy az új templom területéből, mely már ismert volt,⁵ az új iskola számára szakítsák ki a szükséges területet. Ezt az egyháztanács a december 1-jén megtartott gyűlésén elfogadhatónak tartotta azzal a feltétellel, ha marad elegendő hely a templom, a plébánia, valamint a kántori lakás és gazdasági udvar részére. Miután megvizsgálták a terület nagyságát, a kérdést megoldhatónak találták és a 20 370 négyzetméternyi területből 4575 négyzetmétert kiszakítottak az iskola részére, melyet díj nélkül át is adtak. A döntést jóváhagyás végett a plébános 1900 decemberében felterjesztette a püspökségre, de, amint az várható volt, a püspök válasza csak az újévben érkezett meg. Az 1901. január 27-én keltezett válaszban⁶ a püspök kifejti, hogy a templomterületből csak úgy szabad kisajátítani, ha „az épület tulajdonjoga a római katolikus egyházmegyére telekönyvezhetnék”.⁷ Sajnos a község elöljárói ezt nem fogadják el.

⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 4885/1900. sz.

⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 4885/1900. sz.

⁶ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 41/1900. sz.

⁷ Ezt a területet az egyházközség kapta templomépítés céljából 1892-ben. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 410/1901. sz.

Csibi Imre bíró 1901. április 5-én keltezett levelében⁸ leírja, hogy a terület lehet nyugodtan a község tulajdonában, mert a római katolikus jelleg megmarad, ugyanakkor ragaszkodik, hogy az új iskola ezen a területen épüljön a terület központi fekvése miatt. Ugyanezen szám alatt a plébános is ír a püspökségre, és kéri, hogy a község tulajdona legyen a terület, mert ő úgy látja, hogy a római katolikus jelleg biztosítva van. A plébános hivatkozik még az 1869 évi 17.663. számú rendeletre, melynek értelmében biztosítva látszik a katolikus jelleg. Gróf Mailáth Gusztáv Károly⁹ püspök végül 1901. április 19-én kelt leiratában megengedi,¹⁰ hogy a terület a község nevére legyen telekkönyvezve, de kéri, hogy jól láthatóan legyen kiírva: „Róm. Kath. Népiskola”.¹¹ Annak ellenére, hogy a döntés megszületik és mindkét fél elégedett a döntéssel, a munkálatokat mégsem kezdik el azonnal. Mailáth G. Károly „akadékoskodását” az idő igazolta. Még ötven év sem kellett, s az egyházközség tulajdonát képező terület az ateista berendezésű állam tulajdonába ment át.

⁸ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1487/1901 sz.

⁹ Gróf Mailáth Gusztáv Károlyt XIII. Leó pápa 1897-ben nevezi ki Lönhárt Ferenc gyulafehérvári püspök segédpüspökének, utódlási joggal. Szentelése május 1-én volt a budavári Mátyás templomban. Rövid idő múlva meghal Lönhárt püspök (június 28-án), így Mailáth G. Károly elfoglalhatja a gyulafehérvári püspöki széket. Püspökségének első éveiben a nyugalom és a béke virágzott. Ennek ellenére élete nem volt mentes a megpróbáltatásoktól; az első világháború, majd az azt követő kisebbségi sors nagy próbáknak tette ki. A felekezeti és kisebbségi iskolák nagy harcosa lesz, ami fel is őrli egészségét. Végül 1938-ban betegsége miatt lemond a püspökségről, de még 1940-ig él. 1940. március 18-án halt meg Budapesten. Vö. MARTON József – JAKABFY Tamás, *Az erdélyi katolicizmus századai*, 1999, 96. és BÍRÓ Vencel, *Székhelyi Gr. Mailáth G. Károly*, Kolozsvár, 1940, 70.

¹⁰ A püspöknek ez a döntése még a huszadik század végén is félreértéseket okozott.

¹¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1487/1901. sz.

A 20. század elején megindult népességnövekedés, valamint a különböző törvények hatására a tanulás lehetősége egyre nagyobb tömegeket hozott az iskola padjaiba. Ez történik Ditróban is. Sajnos a század elejéről nagyon kevés adattal rendelkezünk az Érseki és Káptalani Levéltárban. Az 1902 és 1907 közötti időszakból csak néhány fizetéspótlék-kérés maradt ránk,¹² valamint egy dokumentum, amelyből megtudhatjuk, hogy 1905-ben a tanítók létszáma bővült két személlyel: Barabás Eleonórával és Keresztes Máriával,¹³ mindketten okleveles tanítónők. Az országban lejátszódó események és törvényváltozások lassan érnek el Ditróba. Így például 1907-ben újabb rendeletet adnak ki az államsegéllyel kapcsolatban, de ez Ditróban csak 1908-ban csapódik le, mégpedig a következőképpen: Barabás Eleonóra az 1000 koronára való kiegészítés végett jogosult még 200 koronára,¹⁴ Fülöp Ferenc szintén 200 koronát kap, hogy fizetése elérje az 1000 koronát.¹⁵ Ádám Polixénia egy másik rendelet értelmében kapja meg a 200 koronát.¹⁶ Ádámné Csiszár Ilona a továbbiak-

¹² Fennmaradt Császár Ilona fizetéspótlék kérése 1905-ből, amelyben a tanítónő hivatkozik a Magyar Királyi Vallás és Közoktatási Minisztérium 1905. október 31-én, a 76.366 szám alatt kelt csíkvármegyei közigazgatási rendelkezésére, amelyben ez áll: „A ditrói római katolikus elemi iskola tanítói a II. évtödös pótlék fejében 1905-ös évre (október–december havára) 25 korona, az 1906-os évtől kezdve pedig öt egymásután következő évre évi száz korona államsegélyt engedélyez. Utasították a gyergyószentmiklósi magyar királyi adóhivatalt, hogy az 1905-ös évre járó összeget azonnal, az 1906-os, 1910-es évekre esedékes összegeket pedig 1906-os évtől kezdve 1910-es évig bezárólag minden év január és július hónapban esedékes félévi előleges részletekben az illető iskolaszék elnökének szabályszerűen kiállított s a megyei királyi tanfelügyelő által láttamozott bélyegtelen nyugtáira számadás kötelezettsége mellett fizesse ki”. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 5527/1905. sz.

¹³ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3212/1905. sz.

¹⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1844/1908. sz.

¹⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1807/1908. sz.

¹⁶ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1852/1908. sz.

ban is jogosult a 200 korona pótlékhoz.¹⁷ Józsa Sándor fia, ifjú Józsa Sándor, aki 1907-től tanít,¹⁸ szintén jogosult a 200 korona fizetéspótlékra.¹⁹ Persze a többi tanító sem maradhatott ki a fizetéspótlékból, így Barabás Rajmund,²⁰ Ádám József²¹ és Petres Sándor²² is megkapja a 200 koronát.

Az emberek hamarosan rádöbbennek, mennyire fontos az iskola,²³ a tudás, és ennek következtében a diákok száma megnövekedik. Hamarosan a meglévő épületek nem lesznek képesek befogadni a tanulni vágyó diáksereget. Persze ehhez hozzájárult Mailáth püspök törekvése is, aki számára az iskola és a fiatalok nevelése mindig prioritást élvezett. Ekkor Ditróban újra felvetődik az épületek bővítésének a gondolata, vagy akár új épületek építésének a gondolata is. Azonban még az épületek bővítése előtt a plébános, Takó János, szükségesnek látja a tanerők létszámának növelését. Ezért az 1909. február 9-én kelt levelében kéri a püspököt, hogy nevezzen ki még két tanítót a Római Katolikus Elemi Népiskolába; a központi iskolába egy tanítónőt, míg a felszegi iskolába egy tanítót. A plébános az anyagi feltételekről sem feledkezik meg, és felterjesztésében jelzi a püspöknek, hogy az új tanerőknek az államsegély mellé tudnak adni 100-100 koronát és lakást.²⁴ A jóváhagyó válaszban, ami 1909. február 12-én kelt, a püspöki hatóság engedélyezi a 900-900 korona államsegélyt,

¹⁷ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1885/1908. sz.

¹⁸ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3594/1911. sz.

¹⁹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1888/1908. sz.

²⁰ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1891/1908. sz.

²¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1896/1908. sz.

²² GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1902/1908. sz.

²³ Ebben nagy szerepet játszottak a különféle vallási mozgalmak, amelyek az embereket újabb kihívás elé állították. Ez a kihívás nem volt más, mint az írni, olvasni tudás. Vö. HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, 1973, 496–549.

²⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 837/1909. sz.

és tudomásul veszi a község ajánlatát. Ugyanakkor figyelmezteti a plébánost, hogy küldje be a tanítók hivatalos jóváhagyásához szükséges iratokat, és pedig: „1. – a meglévő, esetleg újonnan építendő iskolaépületek rajza, 2. – a tantermek alapterületeinek tantermenként való kimutatása, 3. – az iskolába járó tankötelesek kimutatása, 4. – a meglévő tanítói állások javadalmazásának és az eddig élvezett államsegélyek állomásonként való kimutatása, 5. – a község tanügyi viszonyainak a kimutatása”.²⁵

A püspök beleegyezése után meg is hirdették a két állást. A hirdetésből kiderül, hogy a pályázatot nyert két új tanerőnek folyó év szeptember 1-jéig kell megjelenni, mert ekkor szeretnék az új tantermeket megnyitni. A várakozásoknak megfelelően nagyon sokan adták be pályázatukat a két állásra. A 23 jelentkező közül²⁶ Balázs Ferenc²⁷ frissen végzett tanítót és Kőszeghy Mária²⁸ tanítónőt vették fel. Ezzel a ditrói tanítók száma a hittant és

²⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 837/1909. sz.

²⁶ A jelentkezők névsora a GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 6311/1909. sz. alapján a következő: Becze Elek (Kászonfáltíz), Balázs Ferenc (Barót), Dobay István (Hodos), Fodor Izra (Csiksomlyó), Mihály Gergely, Paizs András (Felsőcernáton), Puskás Jeromos (Ditró), Alajos Andor (Gyergyóalfalu), Sáska Kristóf (Ditró), Tárnay Andor (Kassa), Borbély Berta (Stezakercisora), Boér Krisztina (Csíkygyimes), Dobay Mária (Hodos), Kapitán Mária (Nagybacon), Kőszeghy Mária (Besztercebánya), Leéb Lujza (Vajdahuntyad), Legendi Mária (Téskipusztá), Lurc Emilia (Sepsiszentgyörgy), Martin Anna (Nagykikinda), Pintér Irén (Nagyszében), Szabó Erzsébet (Újkécske), Zákits Katalin (Monor) és Vitos Anna (Oroszhegy).

²⁷ Balázs Ferenc Baróton született 1889-ben, római katolikus, Csíksomlyón végezte 1908-ban, képességi foka „jó”, csak a magyar nyelvet bírja, a gyergyóalfalusi iskolaszéktől az 1908. XII. 13 – 1909. VI. 5.-ig terjedő időről kitűnő működési bizonyítványt kapott, ebben az időben otthon, Baróton tanít. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 6311/1909. sz..

²⁸ Kőszeghy Mária Besztercebányán született 1885-ben, római katolikus, képesítését Budapesten jelessel szerzi, a magyar és a német nyelv birtokosa. 1904-től Szeller Antal okleveles mérnök három gyermekének tanítója. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 6311/1909. sz.

latint tanító káplánokon kívül tizenháromra emelkedett. A tanítók névsora a Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár dokumentuma alapján a következő: id. Józsa Sándor, László István, Ádám Polixénia, Ádámné Császár Ilona, Barabás Eleonóra, Keresztes Mária, Fülöp Ferenc, ifj. Józsa Sándor, Barabás Rajmund, Ádám József, Petres Sándor, Balázs Ferenc és Kőszeghy Mária.²⁹

Ez a tizenhárom pedagógus lesz a ditrói ifjúság, de nemcsak az ifjúság, hanem az egész község nevelője, vezetője egészen az első világháborúig. Közülük a legrégebben tanító id. Józsa Sándor, aki 1875. október 29-től dolgozott Ditróban, de a hitvallást csak 1885. november 22-én tette le, míg az állami esküt 1907. augusztus 24-én. Utána következik Barabás Rajmund, aki 1883-tól tanít, a hitvallást és az állami esküt id. Józsa Sándorral együtt tette le. Ádám József szintén még a századforduló előtt került a ditrói iskolához, 1895-ben a hitvallást és az állami esküt együtt teszi le Ádám Polixéniával, Ádámné Császár Ilonával, Balázs Ferencel, Fülöp Ferencel, Kőszeghy Máriával 1911. június 10-én, illetve 1907. augusztus 24-én. Barabás Eleonóra és Petres Sándor a hitvallást 1905. november 25-én, míg az állami esküt 1907. augusztus 24-én tették le.³⁰ (Ádám Polixénia 1886. október 1-től, Ádámné Császár Ilona 1895. október 18-tól, Balázs Ferenc 1910. január 1-től, Fülöp Ferenc 1896. december 1-től, Kőszeghy Mária 1910. január 1-től, Barabás Eleonóra 1905 október 1-től és Petres Sándor 1905. október 1-jétől tanítanak a ditrói iskoláknál.)³¹ Mindannyinak a működését a közoktatási miniszter jóváhagyta 1911. június 10-én.³²

²⁹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 6311/1909. sz.

³⁰ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3594/1911. sz.

³¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3594/1911. sz.

³² GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3594/1911. sz.

Táblázatba foglalva a ditrói hitvallásos iskola tanítóinak névsora a 20. század elején a Gyulafehérvári Püspöki és Káptalani Levéltár alapján a következő:

Név	Mikortól tanít	Hitvallás letétele	Állami eskü letétele
id. Józsa Sándor	1875. X. 29.	1885. XI. 22.	1907. VIII. 24.
Barabás Rajmund	1883	1885. XI. 22.	1907. VIII. 24.
Ádám Polixénia	1886. X. 1.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Ádámné Császár Ilona	1895. X. 18.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Ádám József	1895	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Fülöp Ferenc	1896. XII. 1.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Keresztes Mária	1905. X. 1.	1905. XI. 25.	1907. VIII. 24.
Barabás Eleonóra	1905. X. 1.	1905. XI. 25.	1907. VIII. 24.
Petres Sándor	1905. X. 1.	1905. XI. 25.	1907. VIII. 24.
ifj. Józsa Sándor	1907	valószínű 1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Balázs Ferenc	1910. I. 1.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Kőszeghy Mária	1910. I. 1.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
László István		valószínű 1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.

Az első világháború kitöréséig a tanítók névsora nem változik, de, sajnos, az anyagi gondok sem oldódtak meg annak ellenére, hogy a plébános-igazgató és a püspökség mindent megtettek a helyzet javításáért.³³

A világháború kitörésének évében a tanítás megkezdése előtt (1914. szeptember 2-án) az Iskolaszék engedélyt kér az egyhu-

³³ Így 1914. július 3-án keltezett fogalmazvány tudósít arról, hogy id. Józsa Sándor, Barabás Rajmund és ifj. Józsa Sándor fizetéselemést kapnak. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 4268/1914. sz.

zamban való tanításhoz.³⁴ Ez azt jelentené, hogy november, december, január és február hónapokban nem lenne délelőtti és délutáni tanítás, hanem egyhuzamban, reggeltől délig történne az oktatás. Ezt az Iskolaszék a következőkkel indokolja:

„1. – Ditró község szalag alakban több, mint hat kilométer hosszúságú lévén, a gyerekek egy részének 3–4 kilométer utat kell megtenniük az iskoláig, akik ezt a téli idő folyamán sötétben kell végigjárják a délutáni tanítás befejezése után. Ez a körülmény, mint köztudomású, azon veszedelmet eredményezi, hogy a tanulók a vékony és legtöbbször hiányos ruhában a hideg időszak alatt a sárban, esőben, hóban kihűlnek, melyből származnak a járványos betegségek, mint ez tapasztalható volt az előző tanévben is.

2. – A téli hideg, mely itt 25–30 fok között változik, a naponkint történő kétszeri iskolába való feljövetel kellő meleg ruha hiánya miatt a gyermekek egészségére szintén káros hatással van.

3. – Az egész napos tanítás mellett a tanulók egy része a nagy távolság miatt sárban, hóban nem megy haza délben, hanem az iskolában marad. Itt a magukkal hozott száraz kenyérrel, hideg puliszkával, borsóval táplálkoznak, némelyik pedig még ezt sem tud magával hozni. S ezek aztán – ha tehetik – elidegenítik a található ennivalót, ha pedig alkalmuk erre nincs, úgy éhesen töltik el a délutánt, ami a testi fejlődés hátrányára van egyfelől, másfelől pedig egyesek megszokják a lopást. Az együtt, felügyelet nélkül maradó gyermekek pajkosságból verekednek, bútorokat, felszereléseket rongálnak, a taneszközöket összesározzák, porozzák, ami aztán az egészség rovására megy.

4. – Az egész napos tanítási rendszer mellett a tantermetek sem lehet kellő alapossággal kitisztítani, szellőztetni. Különösen

³⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 7101/1914. sz.

novembertől kezdődik az állandóan tartó sűrű köd, ami miatt délután már fél négykor sötét van.

5. – A múltban az egyhuzamban való tanítás mellett aránytalanul kevesebb volt a mulasztás, mint az egész napos rendszer idejében. Délutánonként a gyermekek egy része elmaradozik, s akik feljönnek is, a távolság miatt megkésve érkeznek, minél fogva kevesebb eredmény érhető el.”³⁵

A fentiekből kitűnik, hogy Ditróban milyen nagy nyomor és szegénység volt ezekben az években, melyet a 1. világháború csak tetőzött.

A háború alatt a tanítókat a harctérre szólították. Így Petres Sándort is besorozták, annak ellenére, hogy nyolctagú családja volt. A nehéz helyzetben Takó plébános úgy segített, hogy az addig a segédkantort szerepét is betöltő tanító segédkantori fizetését megadta a nagyszámú családnak, mert más jövedelmük nem volt és így is nehezen tudták fenntartani magukat.³⁶ Közben Fekete János káplánt, aki az iskolánál volt latin- és hittantanár, elhelyezték Egrestőre plébánosnak. Káplánutóda Jánoss Gáspár lesz, aki szintén igyekszik mindent megtenni, de a háborús évek igen sok nehézséget gördítettek útjába.³⁷

Amit a közmondás is tart: *Inter arma silent musae*, érvényes volt a ditrói iskolára is. Igaz, a tanítás nagy erőfeszítéssel folyt. Szegényesen, fázva és nélkülözve az otthonmaradt tanítók és káplánok mindent megtettek a tanítás folytonossága érdekében. Mindezek ellenére a Levéltár kevés adatot őrzött meg ebből az időszakból az utókor számára. Ez azért lehet, mert a dokumentumok vagy elvesztek, vagy el sem készültek. Erről tanúskodik a

³⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 7101/1914. sz.

³⁶ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 257/1915. sz.

³⁷ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3006/1915. sz.

tanfelügyelő felszólítása a leltárak elkészítésére.³⁸ Ebben az időszakban a tanfelügyelő Miklós István gyergyóalfalusi szentszéki tanácsos, esperes, aki többször kiszállt a ditrói helyzet megvizsgálására, főként, hogy megnézze a leltárokat és összehasonlítsa a valósággal. Amikor 1916-ban újra meglátogatja a ditrói iskolát, nagy meglepetésére csak egy 1888-ból való leltárt talált és kénytelen volt annak alapján megtartani az összehasonlítást. Megjegyzi, hogy ami volt, az részben megvan, de sok új dolgot is vásároltak.³⁹

Eközben Románia megváltoztatja álláspontját és 1916. augusztus 27-én az Antant oldalán lép be a háborúba. Ugyancsak ebben az évben, november 24-én meghal Ferenc József osztrák császár, magyar és cseh király, és nyomába IV. Károly lép, aki mindenképpen a békét szeretné visszahozni népének. Sajnos eredménytelenül.

A háború második felében a nyomor és a szegénység egyre nőtt. Így a plébános már nem tudta ellátni káplánjait, ezért a püspökhöz folyamodik segítségért, és kéri, hogy az új káplánt, Péterfi József Rezsőt nevezze ki az iskolához hittan- és latintanárnak,⁴⁰ abban a reményben, hogy onnan némi anyagi segítségre lel. A plébános az iskola szabályzatára hivatkozik és kijelenti, hogy 1916. június 28-ig mindig az egyik segédlelkész volt a hit-tantanár. Ezt a káplán is kéri egy mellékelt levélben, amelyben kifejti, hogy mekkora a nyomor, és ha a püspök nem nevezi ki őt az iskolához, el kell mennie, és így 400 gyermek marad hitoktatás nélkül, 9000 ember egy pappal.

Sajnos még az időjárás sem kedvezett a szegény embernek ebben az évben, ugyanis igen nagy hidegek voltak. Erről tanúsko-

³⁸ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 284/1916. sz.

³⁹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 665/1916. sz.

⁴⁰ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1635/1918. sz.

dik a segédlelkész levele, melyben ez áll: „Egyébként örömmel jelentem, hogy sok a munkám és jól vagyok, csak a nagy hideg kínoz egy kissé.”⁴¹

Ugyancsak ebben az évben kerül Ditróba dr. Lukács József,⁴² aki a Vízaknára menő Takó Jánost váltotta fel a plébánosi tiszt-ségben.

Az új plébánosnak mindjárt működése kezdetén sok nehézséggel kellett szembenéznie. A háborús évek, majd a háború elvesztése, Erdély Romániához való csatolása, a nagyfokú szegénység mind-mind nehézséget jelentettek a plébános életében, aki azért érkezett Ditróba, hogy a népet Isten felé vezesse, de előre nem vélt akadályokba ütközött.

Ditróba érkezése után a kezdeti nehézségeket szaporítja az új káplán is, aki hamarosan többet akar és kéri, hogy mind az elemi, mind a polgári iskolánál ő lehessen a hittan- és latintanár. (Az esetet a Gyulafehérvári Érseki és Káptalani Levéltár iratai alapján rekonstruálhatjuk.) A plébános a maga részéről ragaszkodik legalább az egyik iskolához, mivel 1916-tól ő tanít, és úgy látja jónak, hogy Péterfi az elemi, míg ő maga a polgári iskolánál tanítson. Végül a püspök a plébános javaslatára úgy dönt, hogy a káplán az elemi iskolában, a plébános a polgári iskolában fog tanítani. Az elemi iskolában a segédlelkésznek 18 órája van (a plébános szerint emiatt nem tudja rendesen ellátni a másik iskolát), ami elégséges ahhoz, hogy háborús segílyt kapjon, de csak akkor jogosult erre, ha lelkipásztori munkát nem végez.

Mivel 1919. szeptember 1-jén az iskola nem nyílt meg, Csiby Alajos bíró a ditrói nép és előljáróság nevében kéri a püspököt, hogy az 1878-tól fenntartott ditrói községi polgári fiúiskolát ve-

⁴¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1635/1918. sz.

⁴² Vö. SZIRMAI Béla, *Az erdélyi püspökség püspökeinek és papjainak névsora a hitújítás utáni kortól (1556-tól)*, Brassó 1997, és HISTORIA DOMUS II, 1.

gye át és nyissa meg azt.⁴³ A kérvényben a bíró kijelenti, hogy „a ditrói polgári fiúiskola telke és épülete Ditró község politikai közülettulajdonát képezi a hiteles jegyzőkönyvi kivonat adatai szerint.”⁴⁴ A püspök beleegyezik, hogy Ditróban római katolikus polgári fiúiskola legyen, és az ilyen iskolának kijáró jogokat is megadja. Megegyeznek, hogy a dologi kiadásokat a község fedezi, mint eddig is, a személyi kiadásokat az iskolafenntartási alapból elégítik ki. A püspök által kinevezett igazgató a plébános, dr. Lukács József, míg az ideiglenes tanári kar a következőkből tevődik össze: Bajkó Mór (mennyeség és természettudományok tanítója), Gábory László (történelem és földrajz), dr. Barothyné Mártonffy Klára (nyelvek), Hlavinka György (számтан és mér-tan), Lukács Tamás (latin).⁴⁵ Alig érkezik meg a kinevezés, dr. Barothyné Mártonffy Klára Csíkszeredába költözik. A plébános ekkor kéri Mailáth püspököt, hogy nevezze ki helyettes tanító-nak Száva Erzsébetet, a kolozsvári polgári tanárképző V. éves magánhallgatóját. A főpásztor Takó János kérését teljesíti, és ez-zel átmenetileg megoldotta a tanítóihiány.⁴⁶

A háborús évek nyomort és szenvedést hagytak maguk mö-gött Ditróban is. A vesztes háború utáni siralmas állapot kihat az iskolára is. A tanítók bérezése elmarad, kevés a tanszer, nincs amivel fűteni stb.. A plébános a helyzet tarthatatlanságát látva többször kopogtat segítségért az egyházmegyei központban. Le-veleiből megtudhatjuk, hogy az elemi iskola tanítóinak komoly összeggel tartozik az iskolafenntartó egyházközség: „Ádám Jó-

⁴³ A nehéz időkben a község az egyetlen reményt az egyházban látta és ezért döntenek úgy, hogy rábízzák az iskola megnyitását. A levelet 1919. szeptember 9-én írták. Tehát már kilenc napja működni kellett volna az iskolának. Vö. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3787/1919. sz.

⁴⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3787/1919. sz.

⁴⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3787/1919. sz.

⁴⁶ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 4522/1919. sz.

zsef 10 916 korona 62 fillér, Császár Ilona 8883 korona 24 fillér, Ádám Polixénia 10 533 korona 28 fillér, Barabás Rajmund 11 383 korona 24 fillér, Barabás Eleonóra 8533 korona 24 fillér, id. Józsa Sándor 18 546 korona 62 fillér, ifj. Józsa Sándor 11 833 korona 24 fillér és Petres Sándor 20 933 korona 28 fillér. Ez összesen 101 562 korona 78 fillér”.⁴⁷ De nemcsak az elemi iskolánál vannak elmaradva a fizetések, hanem a polgári iskolánál is. Így például Bajkó Mór igazgató hátraléka 1919-re 21 297 korona 33 fillér míg, Gábory László hátraléka ugyanarra az évre 22 746 korona 66 fillér volt. Lukács Tamás latin és hittanár káplán sem állt jobban, az ő hátraléka 10 300 korona.⁴⁸

A plébános már-már nem bírja tovább nézni a tanítók nyomorgását, 1920. május 1-jén engedélyt kért a főpásztortól, hogy a fizeteshátralékok törlesztésére kölcsönt vehessen fel. A püspök ezt jóváhagyja,⁴⁹ de ahogy megérkezett a jóváhagyás, az Iskolaszék és az előjáróság úgy dönt, hogy nem kölcsönt vesznek fel, hanem az iskola erdejéből adnak el egy részt és így juttatják a szegény tanítókat megérdemelt bérük kiegyenlítéséhez. A szorult helyzetre való tekintettel Mailáth püspök ezt is jóváhagyja.⁵⁰

Hamarosan következik az 1919/20-as tanév vége, ezért Bajkó Mór világi igazgató április 30-án engedélyt kér a tanévvégi magánvizsgák megtartásához.⁵¹ A vizsgára 28 tanuló jelentkezett. Érdekes és meglepő a tanulók vallási megoszlása: 10 római katolikus, 13 izraelita, 2 lutheránus, 1 görögkeleti, 1 református, 1 tanulónál nincs feltüntetve a vallási hovatartozás.⁵² A magánvizsgákat megtartották, és a felvett jegyzőkönyvből azt is meg-

⁴⁷ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2300/1920. sz.

⁴⁸ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2300/1920. sz.

⁴⁹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2207/1920. sz.

⁵⁰ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2865/1920. sz.

⁵¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2300/1920. sz.

⁵² GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2300/1920. sz.

tudhatjuk, hogy a magánvizsga-díjat a tanítók maguk között osztották szét, melyhez a püspök utólagos beleegyezését kérik.⁵³ Időközben bekövetkezett a ditrói hitvallásos iskolák számára is a legrosszabb, a trianoni döntés. Kezdetben minden békésnek és elfogadhatónak ígérkezett, de ez hamarosan változott.

⁵³ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2871/1920. sz.

LUKÁCS RÓBERT-IMRE

Alkalmazható-e a válással kapcsolatos ortodox gyakorlat a katolikus egyházban is? (2)

II: Válás a római jogban.

Az ortodox gyakorlat bevezetésének lehetőségei a múltban.

A váláshoz szükséges elégséges okok az ortodox egyházban.

**Az ortodox gyakorlat alkalmazhatósága
a katolikus egyházban?**

Abstract. Should the Orthodox practice in dealing with divorced and remarried couple teach anything to the Catholic Church?

After we examined in the first part of this study the Orthodox *oikonomia* and scriptural basis, now we will examine the divorce in the Roman law, which had a great influence on the development of orthodox praxis.

In the past too, but and especially in our days, there are voices which would like to introduce the orthodox praxis. We would like to see for what reasons and in which way the Orthodox Church pronounces divorces and if the Catholic Church can use this method.

Despite the media flap – says cardinal, Walter Kasper before the synod of Bishops on the family – , „Catholic law and Catholic teaching on divorce and remarriage are not likely to change in the synod. But Catholic pastoral practice might, nudging Catholic parishes to be more welcoming of those in irregular situations, Catholic pastors to get to know better those smelly sheep and why they're so driven to seek the sheepfold, and divorced and remarried Catholics to move closer and more honestly to a true understanding of Marriage and the Eucharist.”

Keywords: *oikonomia*, unity indissolubility of marriage, orthodox marriage, divorce and remarriage in the Orthodox Church.

Az ortodox egyházjogban a házasság lényeges tulajdonságai az egység és a felbonthatatlanság.¹ Mivel a keresztény házasság Isten és a választott népe, illetve Krisztus és az egyháza közötti kizárólagos és egyben misztikus kapcsolatot jeleníti meg, ezért a házasság első és legfontosabb jellemzője, hogy egy nő és egy férfi között jön létre és felbonthatatlan.²

A válás tilalmához – a paráznaság kivételével – a II–III. századi egyházatyák is következetesen tartották magukat. Az újraházasodás lehetőségéről nem nyilatkoztak egyértelműen, de mindenestre nem védték, hanem helytelenítették azt. Lényegében ehhez ragaszkodtak a korai zsinatok is, például az elvirai zsinat 9. kánonjában. A 48. Apostoli Kánon is kiközösítéssel büntette azt, aki feleségét elűzvén másik asszonyt vagy elbocsátott nőt vett el. Szent Ambrus, Szent Ágoston, Szent Jeromos, Aranyszájú Szent János következetesen szigorú álláspontot képviseltek: a házasságtörés nem teszi lehetővé a vétlen fél újraházasodását.³

Az a tanítás, amelyhez kezdetben az egyházatyák is ragaszkodtak, ellentétben volt a világi (római) joggal, hiszen a római jog a házassági kötelék megszűnésének több módját is ismerte. Az ortodox egyház elfogadja a házasság egységét és felbonthatatlanságát, mégis a válás gyakorlata bekerült és megmaradt a

¹ Vö. SALACHAS, D., *Matrimonio e divorzio nel diritto canonico orientale*, in *Nicolaus* 1 (1973) 48–68, 49.

² Vö. MEYENDORFF, J., *Marriage: an orthodox perspective*, Crestwood 1984, 54. Ortodox teológusok részéről ennek alapján gyakran megfogalmazódik az a vélemény, hogy ezen a ponton a katolikus tanítás tér el az egyház tanításától abban, hogy az egyik fél halálával felbontottnak tekintik a köteléket, így, ha az egyik fél megözvegyül, elvileg korlátlan számú házasságot köthet, míg az ortodox egyház három egymást követő házasságot engedélyez.

³ POAPISHIL, V. J., *Divorce and remarriage*, Paris, 1969, 200.

bizánci jogban. Ennek oka abban a sajátos viszonyban keresendő, amely az ortodox egyházat a bizánci állammal összekötötte.

Kr. e. az V. században a házasság két változata volt ismeretes: a *manus*-os házasság, amelyben a *matrimonium*-hoz *manus* is kapcsolódott, és *manus* nélküli házasság, amelynél a férj nem rendelkezett *manus*-szal. A *manus*-os házasságban a feleség a férj hatalma alá került, míg a *manus* nélküli házassághoz nem kapcsolódott férji hatalom.⁴

A *manus* nélküli házasság az, amelyet a felek kölcsönös házassági szándék alapján létrejött megegyezés hozott létre. A *manus* nélküli házasságok fokozatosan kiszorították a *manus*-os házasságokat, mert komoly terhet jelentettek a nőknek. Véglegesen pedig Iustinianus törölte el. A *manus*-os házasságok eltűnése a női beleegyezés (*consensus*) fontosságát és a házasság hatalmi jellegének háttérbe szorulását eredményezte. Ez jut aztán kifejezésre Ulpianusnál: *nuptias... non concubitus, sed consensus facit*, „a házasságot... nem az elhálás, hanem a beleegyezés hozza létre”.⁵

A kereszténység megjelenése előtt a római jog rendelkezett a házasságkötésről és a válásról. Alapjaiban a válás két ok miatt volt megengedett, nevezetesen a két fél közötti viszály vagy a vétkességre alapuló elbocsátás miatt. A házasságot felbonthatták erőszakkal vagy közös megegyezéssel. Az erőszakkal felbontott házasság a halál, rabszolgaság vagy állampolgárság elvesztésével valósult meg. A férj, aki elvesztette az állampolgárságot, *peregrin* lett. Következésképpen a házasság felbomlott jogilag, mert egy

⁴ FÖLDI, A. és HAMAZA, G., *A Római jog története és institúciói*, Nemzeti Könyvkiadó, 1996, 250–251.

⁵ Uo. 252.

római állampolgár és egy rabszolga vagy egy peregrin között – legalábbis jogilag – nem állhatott fenn érvényes házasság.

A váláshoz nem volt szükség hatósági közreműködésre. Ha erre a felek közös akaratából került sor, *divortium*ról, vagyis válásról, ha a férj egyoldalú nyilatkozatával, akkor *repudium*ról, azaz eltaszításról beszélünk. A nő önkényes eltaszítását már az archaikus jog is szigorúan büntette. A *repudium* azonban bizonyos esetekben nem csupán lehetősége, hanem egyenesen kötelessége volt a férjnek, el kellett taszítania feleségét, ha az házasságtörést követett el (tettenérés esetén eredetileg meg is ölhetette).

A vallásos szertartás szerint megkötött házasságot (*confarreatio*) hasonló ünnepélyességgel bontották fel (*defarreatio*).

A házasság, amelyet vásárlás útján kötöttek meg (*coemptio*), egy évig tartó együttélés után (*usus*) felbontható volt. A nő már nem tartozott a férfi hatalma alá, és a házasság felbomlott. A *sine manu* házasságokat, amelyeket két lényeges elem meglétével kötöttek meg: 1. a szándék, hogy házasságot kötnek (*affectio maritalis*), 2. a közös együttélés (*homo matrimonii*), még könnyebben fel tudták bontani. Az ilyen házasság felbomlott azonnal, ha a két elem egyike megszűnt létezni. Az eltaszításhoz Kr. e. 18-ban a *Lex Iulia de adulteriis coercendis* hét tanút követelt meg, illetve ennek kapcsán a posztklasszikus kor bevezette a váló levelet. A keresztény kor a megegyezéssel való válást nem szankcionálta, az egyoldalú ellen azonban vagyoni hátrányokkal, olykor pedig száműzetéssel is meggyeztek a császárok fellépni.⁶

Konstantin császár a 331-ben kihirdetett Konstitúciójában meghatározta a váláshoz szükséges és elégséges okokat. A bűnösség, amiért el lehetett bocsátani a feleséget, a házasságtörés és

⁶ NÓTARI, T., *Római köz és magánjog*, Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2011. 213–214.

a megkísérelt mérgezés volt, a férj részéről pedig a gyilkosság, a sírgyalázás és a megkísérelt mérgezés. A Konstitúció véglegesnek tekintette a váláshoz szükséges okok listáját, amelyek alapján a házastársak elválhattak egymástól, újabb okok bevezetésére nem volt lehetőség.⁷

Konstantin és Honorius császárok 421-ben a válás különböző fokozatait vezették be, nevezetesen „nagyobb bűncselekmények” és „kisebb bűncselekmények” formájában. Előrelépés a római házasságjog fejlődésében Theodosius uralkodása idején következett be 449-ben. A konstitúciójában a császár a válást csak megfelelő ok estén engedte meg, például a házastárs meggyilkolására tett kísérlet és a sírok meggyalázása esetén.

A római jog legnagyobb megújítója, Iusztiniánusz császár azt akarta, hogy a házasságjog terén hozott törvényeit az egyházban is alkalmazzák. Az 542-ben kiadott Novella 111 és a Novella 117 megszüntette a megegyezésen alapuló válás lehetőségét. A Novella 117 áthágásait a Novella 134 (556) kolostorba zárással büntette. Iusztiniánusz rendelkezései nagyon sok problémát és feszültséget okoztak.⁸ Ezért utóda, II. Iusztinosz visszavezette a megegyezésen alapuló válás lehetőségét. Más császárok, különösen III. Leo és V. Konsztántinosz, ki akarták iktatni a megegyezésen alapuló válás lehetőségét a törvénykezésből.⁹ Végül 740-ben a makedón dinasztiából származó I. Baszileosz és fia, VI. León sikeresen kiiktatták a megegyezésen alapuló válást.¹⁰

A iusztiniánuszi törvények megjelölték a váláshoz szükséges okokat. I. „*Bona gratia*”: a házastárs külön válhatott a követ-

⁷ VOLTERRA, E., *Matrimonio (diritto romano)* in *Enciclopedia del Diritto*, Milano 1958–2001, 25, 726–807, 731–732.

⁸ vö. DE CLERCQ, Ch., *Corpus juris civilis*, in *Dictionnaire de droit canonique*, (sous le dir.) NAZ, R., Paris 1935–1965, IV, col. 644.

⁹ OSTROGORSKY, G., *A bizánci állam története*, Budapest 2003, 99–131.

¹⁰ ZHISHMAN, J., *Das Eherecht der orientalischen Kirche*, Wien 1864, 53.

kező esetekben: nem volt házassági aktus a felek között három évig a házasságkötés után, a férj bebörtönzése háború idején több mint öt évig, a felek egyike kolostorba akart vonulni. II. „*Justa causa*” vagy „*cum damo*”: a férj elutasíthatta a feleségét, ha az a császár elleni összeesküvésben vett részt; ha a nő házasságtörését törvényesen elismerték; ha a nő veszélyeztette a férje életét; ha nő igazságtalanul házasságtöréssel vádolta a férjét; ha a nő konkubinátusban élt. A nő is elválhatott a férjétől, ha az házasságtörésre kényszerítette, ha veszélyeztette az életét; ha hamisan házasságtöréssel vádolta, vagy ha a férfi botrányos életet élt. A iusztiniánuszi válási okokhoz VI. León császár másokat is hozzákapcsolt: a házastárs elmebetegsége vagy szándékos abortusz. A iusztiniánuszi Novella 117 egy kompromisszum volt a keleti egyház hagyományai között, amely engedélyezte a válást házasságtörés vagy kolostorba vonulás esetén. A keleti egyház ahhoz, hogy békében és egyetértésben élhessen a civil hatóságokkal, gyakran kompromisszumos megoldást alkalmazott, néha az evangéliumi üzenet kárára.¹¹

Az első évezredben a római törvények válásra vonatkozó törvényeinek alkalmazásakor Kelet is, Nyugat is a Szent Jeromosnak tulajdonított mondást hangoztatta: *aliae sunt leges Caesarum, alie Christi* – *Krisztus törvényei különböznek a császár törvényeitől*.¹² A bizánci egyház elutasította a Novella 117-et kánonjaival együtt több századon keresztül. A hatodik század második felében az egyházban olyan jogi gyűjtemények jelennek meg, amelyek kombinálják a civil törvényeket az egyházi törvényekkel.

¹¹ VOLTERRA, E., *Matrimonio (diritto romano) in Enciclopedia de Diritto*, Milano 1958–2001, 25, 726–807, 731, nt. 8.

¹² MIEROW C., *The Letters of St. Jerome*, (trans.), Westminster, MD, 1963, 691.

A bizánci egyház radikálisan és néha a konfliktusokat is vállalva igazolta az állami és az egyházi törvények alkalmazhatósága közötti különbséget. A válás elfogadásának és az alkalmazásának első jele a trulloi zsinat 87. kánonjában található.¹³ Engedélyezi a különválás kimondását a katona esetében, aki hadifogságba került. A 87. kánon nem válásról beszél, hanem engedélyezi az új házasságkötést a házastárs feltételezett halála esetén.

Az első változás a *Nomocanon* kihirdetésekor következett be Photius pátriárka idején 883-ban. A kollekció egyrészt kihangsúlyozza a házasság felbonthatatlanságát, másrészt azonban tartalmaz egy válási okokat felsoroló listát, amelyet a jusztiniánuszi törvénykezésből vett át.¹⁴ A szerb ortodox egyház-jogász, Nicodim Milaș szerint az ortodox egyházban elfogadott válási okok ebben a gyűjteményben találhatók. Ha az állam más okokat is rá akar kényszeríteni az egyházra, nem lehet elfogadni.¹⁵

Az egyház megerősödése a bizánci területeken megnyitotta az ajtót a két intézmény, az egyház és az állam átfödése előtt. A kilencedik század végéig lehetséges volt a civil fórum előtt házasságot kötni, de 895-ben a *Novella* 89, VI. León császár törvényei alapján az egyház lett a kompetens intézmény a házasságkötéseknél. A papi áldás lényeges elem lett a házasság törvényes megkötésében. A bizánci területeken a papi áldás szükségességét a civil

¹³ PETRÁ, B., *Tra cielo e terra*, Bologna 1991, 68 és PITSAKIS, C. G., *Le droit matrimonial dans les canons du concile in Trullo*, in *Annuario Historiae Conciliorum* 24 (1992) 158–185, 170–171.

¹⁴ MEYENDORFF, J., *A bizánci teológia*, Budapest, 2006, 129.

¹⁵ MILAŠ, N., *Dreptul bisericesc oriental*, trad. de D. I. Cornilescu și V. S. Radu, București, 1915, 520.

törvények vezették be.¹⁶ Az egyházi bíróságok 1086-tól kezdődően kizárólagos joghatósággal rendelkeztek a házassági ügyek kivizsgálásában. A következménye ennek az, hogy a bíróságoknak olyan formában kellett dolgozniuk, amely összhangban volt az állami és civil törvénykezéssel. Amikor ez a törvénykezés engedélyezte a válást és az újrَاهázasodást, ezt az egyháznak el kellett ismernie.¹⁷

Fontos megérteni az ortodox egyház ezzel kapcsolatos teológiai és jogi gondolkodását, valamint azokat a pasztorális utakat, ahogyan engedélyezi a válást és/vagy engedélyezi az új házasságkötéseket. Nyugaton a múltban és a jelenben is felmerült az ortodox gyakorlat bevezetésének a gondolata. Az ortodox gyakorlat értelmezésében problémát jelent a különböző terminológia (a teológiai érzékenység), továbbá különbségek vannak a hagyomány feldolgozásában, a tanítás egységében és a pasztorális prudenciában. A probléma nem új, vannak történelmi előzményei. A firenzei zsinat nevezetes arról az egyesülésről, mely a római és a görög egyház között létrejött. A közeledés első lépését a görög császár, VI. Paleologos János tette meg, a törököktől való szorongatás nyomása alatt, hogy a nyugati országok segítségét biztosítsa magának. IV. Jenő pápa szívesen fogadta az egyesülés eszméjét. A gyűlést 1438. április 9-én ünnepélyesen uniós zsinatnak nyilvánítva nyitották meg, de csak miután a pápa Firenzébe tette át a zsinat székhelyét, jött létre a megegyezés a két egyház között. Az uniós dekrétum, a „*Laetentur Coeli*” kezdetű bulla felolvasására és aláírására 1439. július 6-án került sor. Az unió nem hozta létre a végleges egységet, mert a szavak mögött

¹⁶ MEYENDORFF, J., *Marriage: an orthodox perspective*, Crestwood 1984, 26.

¹⁷ Uo. 58.

nem voltak azonosak a fogalmak és az azonos fogalmak is eltérő szándékokat jutattak érvényre.¹⁸ A zsinat alatt sem sikerült minden kérdésben megegyezniük. IV. Jenő pápa a zsinaton résztvevő ortodox teológusoktól megkérdezte: „*Quare coniugia dirimatis dicente Domino: Quos Deus coniuxit homo non separet?*” (Miért bontjátok fel a házasságot az Úr szava ellenére, aki azt mondta, „Amit Isten egybekötött, ember szét ne válassza”.) Figyelmeztette továbbá őket: „*Legem nihil valere adversus Domini vocem: Quos Deus, etc.*” (Semmilyen törvény nem érvényes, amely ellentétben van az Úr szavával, „Amit Isten...”) A görög delegátus azt válaszolta: „*Nos facultatem respondendi non habeamus, neque respondebimus. Igitur haec ad imperatorem referemus et ille respondebit*” (Nincs felhatalmazásunk a kérdés megválaszolására, és nem is válaszolunk. Azonban közölni fogjuk a császárral ezeket a kérdéseket, és ő fog válaszolni.) Az érzékeny kérdésre való tekintettel a pápa maga fordult a császárhoz, arra kérve őt, hogy küldjön metropolita püspököket és szakértőket a kérdés kivizsgálására. A császár, minden valószínűség szerint azért, hogy a vitát elkerülhesse, olyan résztvevőket küldött, akik nem voltak kompetensek a kérdés megválaszolásában és abban, hogy méltó vitapartnerei legyenek a latin zsinati résztvevőknek. A küldöttség mindent megtett azért, hogy a kérdésre ne válaszoljanak, arra hivatkozva, hogy nekik nincsen császári felhatalmazásuk erre. A pápa ekkor a zsinaton részt vevő püspökökhöz fordult és a következő kérdést tette fel nekik: „Miért bontjátok fel a házassági köteléket?” A püspökök a következőképpen válaszoltak: „A szavak, amelyeket Öbaldogsága mondott, nagyon bölcsék és igazak. Mi nem adhatunk tökéletes választ az Ön szavaira, mert csak a többi püspökök és a császár beleegyezésével válaszolha-

¹⁸ SZÁNTÓ, K., *A Katolikus Egyház története*, Ecclesia, Bp. II. kiadás, 1987, 507–508.

tunk tökéletesen. Azonban mi magunk is adhatunk egy választ, és talán nem most van az ideje, hogy erről beszéljünk, bár méltó és igaz, és mi nem bontjuk fel a házasságokat, csak megfelelő okok alapján”.¹⁹

Amikor az uniót az ortodox egyházzal megkötötték, úgy tűnt, hogy a görög püspökök határozatlanságát a válás gyakorlatait illetően két fontos dolog motiválta: nem állt szándékukban a gyakorolt eljárásuk megváltoztatása, valamint el akarták kerülni a kérdés megválaszolását, ami veszélyeztette volna a megkötött uniót. A latin atyáknak és Jenő pápának fontos volt világossá tenni a görög teológusok előtt, hogy a válási gyakorlaton változtatni kell, azonban ennek a változtatásnak a megvalósulása nem volt annyira fontos, hogy emiatt a megkötött uniót felbontsák.

A házasság felbonthatatlanságának egyetemes ideáljától vezettetve bár, mégis vannak az ortodox egyházban olyan elégségesnek tartott okok, amelyek alapján ki lehet mondani a válást és engedélyezni lehet az új házasságot. Az első csoportba azok az okok tartoznak, amelyet abból az alapelvből vezetnek le, hogy a házasság véget ér a halállal és a házasságtöréssel.

Házasságtörés és paráznaság. A Máté záradékra hivatkozva, amit a katolikusok úgy értelmeznek, hogy a vétlen félnek lehetősége van a különválásra, addig az ortodoxok azt állítják, hogy a házassági hűség megszegésével a házassági kapcsolat lerombolódik és véget ér. Erre a szentírási helyre hivatkozva a katolikusok azt állítják, hogy nincs lehetőség egy újabb házasságkötésre még a vétlen félnek sem.

¹⁹ *Acts of the Council of Florence, Part II, Rome, 1953, 468–471.*

Az ortodox egyház elismeri, hogy a házasság morálisan és az isteni parancs alapján felbonthatatlan, de „házasságtörés esetében teljesen felfüggeszthető”.²⁰

Az ortodox egyház engedélyezi az új házasságkötést a vétlen félnek és a bűnös félnek is, de csak egy megfelelő penitencia elfogadása és elvégzése után. Nagy Szent Bazil 58. kánonja értelmében ez 15 év vezeklést, a szentségektől való elzárást és önmegtartóztató életet jelentett, ami pasztorális szempontok szerint mérhető.

Vannak olyan szerzők, akik azon a véleményen vannak, hogy megengedhetetlen a házasságkötés engedélyezése, ha valaki azzal akar házasságot kötni, akivel a házasságtörést elkövette.

Van, aki azt állítja, hogy a válás kimondásához nem elégséges egyetlen cselekedet, hanem a hűtlenségnek tartósnak kell lennie.²¹

Ahhoz, hogy a házasság házasságtörés miatt felbontható legyen, annak tudatos, szándékos és szabad cselekedetnek kell lennie (pl. nemi erőszak esetén ez nem áll fenn).²²

A kegyelem-elmélet elutasítása. Az elmélet szerint a házasság szentsége nemcsak a földi életre van hatással, hanem az örök életre is. A befogadott szentségi kegyelem, ha valaki befogadta azt, nem ér véget a halállal. A házasság az emberi szabadság ajándéka is. A kegyelemnek ezért termékeny talajba kell hullania és azt el kell fogadni. A kegyelemnek elfogadása feltételezi az emberi hozzáállást és törekvést. Ennek a törekvésnek az elvetése a felajánlott kegyelem elutasítását jelenti. Ebben az értelemben az

²⁰ THEODOR, N., *Das Ehesakrament aus orthodoxer Sicht. Theologische und kirchenrechtliche Aspekte*, *Orthodoxes Forum* 17 (2003) 44.

²¹ TREMBELAS, P., *Dogmatique de l'Église orthodoxe catholique*, Chevetogne, 1968, vol. 3, 358–359.

²² ALTAN, A., „Indissolubilità e oikonomia nella teologia e nella disciplina orientale del matrimonio” in *Sacra Doctrina*, 49 (1968), 87–112.

egyházi válás nem más, mint egyházi elismerése annak, hogy a személy elutasította a házasság szentségi kegyelmét.²³

Paul Evdokimov továbbfejlesztette a visszaautasított kegyelem gondolatát: ha a házastársak egysége és kölcsönös szeretete a szentségi kegyelem képe, akkor – amikor ez a kölcsönös szeretet meghal – megszűnik az a lelki közösség is, amely a testek egyesülésével fejeződik ki. A házassági együttélés folytatása ebben a helyzetben inkább hasonlít a paráználkodásra, mint a szentségi kegyelem képére, és ez a paráznaság önmagában a házasság végéhez vezet.²⁴

A házasság lelki és morális halála. A XX. század elején Nikodim Milaš szerb kánonjogász fő művében kifejlesztette a házasság halálának gondolatát. E gondolat szerint ha az egyik fél fizikai halálával véget ér a házastársi kapcsolat és lehetőség adódik az újabb házasságkötésre az életben maradt félnek, akkor hasonló módon beszélhetünk halálról nemcsak fizikai értelemben, hanem lelki értelemben is.²⁵

Az ortodox egyház gyakorlatában lehetőség van a válás engedélyezésére vagy a házassági kötelék felbontására és egy új házasság engedélyezésére, amikor a helyzet megfelel vagy teljesülnek azok a követelmények, amelyek a váláshoz szükséges okok listáján találhatóak. A bizánci civil jog történetében fokozatosan kristályosodott ki, hogy melyek azok az okok, amelyek lehetőséget adnak a vétlen félnek a válás kérvényezésére. Még ha kezdetben a keleti egyház vonakodva is fogadta a válást engedélyező civil törvényeket, a második évezredben tettek bizonyos

²³ MEYEDORFF, J., „*Il matrimonio e l'Eucaristia*”, in *Russia Cristiana*, 12 (1971), 23–24.

²⁴ EVDOMIKOV, P., „*Marriage dans la tradition orthodoxe*”, in *Parole et Paine*, 35 (1970), 23–24.

²⁵ MILAŠ, N., *Das Kircherecht der morgenladnischen Kirche*, Mostar 1905, 629–664.

kompromisszumokat a civil fórumon érvényes okok elfogadásától egészen a törvénykezés és gyakorlat egyházi fórumon való alkalmazásáig.

A „nomokánonokkal”²⁶ kezdődően a megfelelő okokat a váláshoz egyes országokban adoptálták, integrálták vagy korlátozták. A jelenben a keleti egyházak mindegyike rendelkezik egy a válási okokat felsoroló listával és megokolással, amelyek alapján az ortodox egyház elfogadja a polgári válást egyházi szinten is, vagy ahol az egyház maga kimondja az egyházi válást.

Az ortodox egyházi válásnál elfogadott törvényes okok, amelyek alapján a házasságot felbontják

A vallásos élet halálának okai. Olyan tettek, események, amelyek a házaseletre való hatásukban olyanok, mint a halál. Ezek a tettek alapjaiban rombolják szét a házasságot. Ilyen esetekben az ártatlan fél igényelheti a házasság megszűntének a kimondását. 1. Aposztázia. 2. Eretnekség. 3. A saját gyerek keresztség alá tartása. A keresztség alá tartásból lelki rokonság származik, ami a trullloszi zsinat szerint fontosabb a testi rokonságnál (53. k.). Házassági akadály és válóok is. Mivel nagyon sok visszaélésre adott alkalmat, jelenleg ezt nem alkalmazzák, nem élnek vele.²⁷

Cselekedetek, amelyek a házasság erkölcsi halálát okozzák. 1. Rosszindulatú elhagyás. Bazil 35. kánonja szerint a férj újrászorodhat, ha a feleség ok nélkül elhagyta. A bizánci jogban nem

²⁶ Kánonjogi kézikönyvek egyetlen műben összegyűjtve és szisztematikusn elrendezve. Tartalmazta a bizánci kánonjogászok, jogászok és egyházi tisztségviselők számára szükséges törvényeket, melyek segítségével az egyházzal kapcsolatos helyzetek és problémák megoldásra találhattak.

²⁷ FLOCA, I., *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, București 1991, 130.

vezettek be olyan törvényeket, amelyek ezt fordítva, a nőnek is megengednék.²⁸ 2. Abortusz. A szándékos abortusz ellentétben áll a házasság intézményével, ezért magától felbontja a házasságot. 3. Gyilkossági kísérlet a férj ellen. Jogilag akkor releváns, ha szándékos és az életre veszélyes.

Részleges fizikai halált okozó tények. 1. A házassági jogok és kötelességek teljesítésére való képtelenség. A házastársaknak több ilyen kötelezettsége van: egymás kölcsönös segítése erkölcsileg és anyagiilag, hűség egymáshoz, együttlakás.²⁹ Amennyiben a felek külön költöznek, megszakítják az együttélést, feltételezhető, hogy a jogok és kötelességek kölcsönös átadása és elfogadása már nem történik meg. Válási okként ezt a polgári törvények vezették be, amelyet később az ortodox egyház is elfogadott. 2. Súlyos pszichés megbetegedés, téboly. Ha a házaselet lehetetlenné válik az egyik fél súlyos pszichés problémái miatt, az egészséges fél kezdeményezheti a válás kimondását. Az egészséges féltől elvárták, hogy egy bizonyos ideig tűrjön, férfiaknak 3, a nőnek 5 évig kell tűrnie.³⁰ A román ortodox egyház ezt nem fogadja el válási okként.³¹ 3. Impotencia. Négy feltételnek kell teljesülnie: a. Már a házasságkötés előtt is adottnak kell lennie. b. A képtelenségnek

²⁸ A férfi és a nő közötti különbségtétel a római jogra vezethető vissza, amely elsősorban a férfi jogait védte és a nőt úgy kezelte, mint aki a férfi hatalma alá tartozik. Pl. az egyház a hűtlenséget büntette, függetlenül attól, hogy melyik házasság fél követte el, de a büntetés enyhébb volt, ha a férj vált hűtlenné. FLOCA, I., *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, București 1991, 327.; L'HUILLIER, P., *L'attitude de l'Eglise Orthodoxe vis-à-vis du remariage des divorcés*, in. „RDC”, XXIX, (1979), nr. 1, 51.

²⁹ FILIPESCU, P. I. A., *Tratat de dreptul familiei*, ed. a VII-a, Ed. All Beck, București 2002, 220.

³⁰ SOARE, I. Gh., *Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț*, Tipografia Cărților Bisericești 1943, 35.

³¹ FLOCA, I., *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, București 1991, 375.

a házasságkötéstől kezdve 3 évig folyamatosan meg kell lennie. c. A házastárs számára a házasságkötés előtt ismeretlen ténynek kellett lennie: ha tudott róla, nem váló ok. d. A képtelenséget jogilag bizonyítani kell. 4. Gyógyíthatatlan betegség. pl. lepra. Válasí okként szerepelt az állami törvények között, de az ortodox egyház ezt nem vette fel az egyházi törvények közé.³²

A házasság polgári hatásainak halála. 1. A házastárs eltűnése. Olyan tartós eltűnésről van szó ebben az esetben, amikor az egyik fél semmit nem tud a másik hollétéről. Az egyházi gyakorlat szerint 5 év várakozási idő az elfogadott, utána lehet kimondani a házasság megszűnését.³³ 2. A házasság felbontása bírósági ítélet által. 3. Szerzetesi fogadalom. Ha egy házasember a monostori életet választja és leteszi a szerzetesi fogadalmat, ki lehet mondani a házasság megszűntét. Egyesek szerint a másik házastársnak bele kell egyeznie, hogy házastársa szerzetesrendbe lépjen.³⁴ 4. Püspökké szentelés. Ha egy nős papot püspökké szentelnek, akkor a felszentelés javára megszűnik a házassága.³⁵ 5. Valláskülönbőség. A katolikus egyházjogban *privilegium paulinum*-ként ismert, hogy ha két megkereszteletlen fél házasságában az egyik fél keresztény lesz, és a másik fél nem hajlandó vele békében élni és akadályozza hitének gyakorlását, a megkeresztelt fél új házasságot köthet. Ha a hitetlen akadályozza a hit gyakorlását, a válás egyenesen ajánlott. Az ortodox egyház azt is elismeri okként, ha a házastárs elhagyja az igaz hitet.³⁶

³² MILAŠ, N., *Dreptul bisericesc oriental*, trad. de D. I. Cornilescu și V. S. Radu, București 1915, 523.

³³ Uo. 523.

³⁴ Uo. 522.

³⁵ FLOCA, I., *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, București 1991, 128.

³⁶ FLOCA, I., *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească*, vol. II. EIBMBOR, București, 1990, 102–103.

Vizsgálódásunk tárgya volt, hogy tud-e valamit tanítani az ortodox gyakorlat a válással kapcsolatosan?

Megállapíthatjuk, hogy a házasság felbonthatatlanságát illetően nem beszélhetünk egységes tanról vagy tanításról az ortodox egyházban. Inkább az egyes egyházak gyakorlatáról lehet beszélni vagy az egyes püspökök és teológusok véleményéről.

Általánosságban elmondható, hogy az ortodox püspökök, még ha el is fogadják a válást és az újraházasodást, általában úgy kezelik azt, mint kivételt a szabály alól, ami megerősíti a házasság egységének és felbonthatatlanságának a szabályát.

Általánosságban az ortodox szerzők a Szentírás szavaira hivatkozva elfogadják a keresztény házasság felbonthatatlanságát és úgy mutatják be a keresztény házaselektnek, mint egy ideált, amelyre életük végéig törekedniük kell.

A szerzők egy része a válás lehetőségét csak a házasságtörés esetében fogadja el, míg mások egy megalapozottabb (kánonibb) megközelítést tartanak fenn, és más okokat is megjelölnek, melyek alapján kimondható a válás.

Az egyik nehézség abban áll, hogy a múltban csak néhány ortodox szerző foglalkozott ezzel a kérdéssel, és napjainkban is meglehetősen kevés a teológiai és kánonjogi reflexió.

Igazi teológiai reflexió az ortodox szerzők részéről a XIX. században kezdődik el, e munkák többsége válaszáadás a katolikus szerzők írásaira.

Az *oikonomia* a keleti teológia és a keleti jog sajátosságának tudható be, amely a helyzetet egyedileg szemléli és a lelkipásztori gyakorlat szempontjából közelíti meg, ezért jogi nyelvezettel nem adható róla leírás. John Meyendorff szerint félreérti az oikonomiát az, aki azt úgy tekinti, mint „a bizánciak sajátos képességét arra, hogy a törvényeket önkényesen, politikai és sze-

mélyes céloknak megfelelő módon magyarázzák.”³⁷ A gyakorlatot nézve azonban mégis történnek – még akkor is, ha azok nem általánosíthatók – visszaélések és túlkapások.

Úgy tűnik, már az is elfogadott gyakorlatnak számít, hogy a házasságokat felbontják mindenféle jogi megalapozás nélkül is. A suceavai és a rădăuți-i érsekség 2010-ben kiadott közleményének 3. pontja³⁸ szerint ha a házasulandók egyike vagy mindketten elváltak (polgárilag), mutassák be a bírósági végzést, amellyel felbontották a házasságukat a plébánián, majd a plébánia folyamodjon az érsekséghez az egyházi válás kimondásáért, és az egyházi válás után a házasság szentségét ki lehet szolgáltatni.

A cikk írója kifogásolja, hogy a közlemény nem említi azt, hogy a válás nem engedélyezhető minden esetben, csak akkor, ha az érsek úgy ítéli meg, hogy a kérvényezők a szentatyák kánonjainak megfelelő okot/okokat tudnak bemutatni. A szerző szerint a válások többsége ilyen megalapozás nélkül történik. Ezért szerinte az elváltak és újrَاهázasodottak házassága nem kanonikus és nem is érvényes a 48. apostoli kánon³⁹ szerint, még akkor sem, ha azt a liturgikus előírások szerint kötötték meg.

Amikor egy katolikus fél ortodox féllel szeretne házasságot kötni, a *Dignitas connubii* kezdetű instrukció 2. pont 2.§.1. értelmében az ortodox fél egyházának saját vonatkozó jogát kell

³⁷ MEYENDORFF, J., *A bizánci teológia*, Budapest 2006, 135.

³⁸ „Când unul sau ambii miri sunt divorțați, atunci vor prezenta hotărârea judecătorească prin care s-a desfășurat căsătoria, urmând ca parohia sa să intervină la Sf. Arhiepiscopie pentru obținerea divorțului religios, după care se va putea oficia Sf. Taină a Cununiei.” <http://axa.info.ro/social/reguli-noi-privind-divortul/>, 2016. 10. 8.

³⁹ *Pedalion*, Credința strămoșească, 2007, Canonul 48 apostolic, 94–98.

alkalmazni az ortodox félre.⁴⁰ A probléma csak az, hogy nem ismerjük az ortodoxokra vonatkozó házasságjogot. Egységes házasságjogról nem is beszélhetünk. Külön-külön az egyes püspökségek részleges törvényeit kellene figyelembe venni.

Walter Kasper bíboros azt ajánlja, hogy nekünk a múltunkból kellene tanulni, amikor nehéz helyzetben levő házasságokkal találkozunk. A bíboros szerint ameddig a nyugati gyakorlatban, a válás nem vált ennyire általánossá, hogy az egyház törvényeit át kellett dolgozni, az elváltak és újránházasodottak esetében az ortodox megoldás volt gyakran a katolikus megoldás is.

Elvált és újránházasodott katolikus tanácsot kért a papjától vagy gyóntatójától és bizonyos körülmények között szentségekhez engedték ott, ahol ez nem okozott botrányt. A válások számának megemelkedése, a keresztény házasság tanításának devalválódása, a plébániák nagysága, az érvényesség kivizsgálásának nagy száma azt hozta magával, hogy a jog a hangsúlyt az epikéjára tette át és nem az oikonomiára.

Még a családszinódus kezdete előtt fontosnak látta megjegyezni Kasper bíboros, hogy a média kényszerítő tevékenysége ellenére a katolikus törvény és tanítás az elváltakról és újránházasodottakról nem fog megváltozni a szinódus alatt, de a pasztorális megközelítés változhat.

A szinódus előtt tett megjegyzése az *Amoris laetitia* apostoli buzdításban is megjelenik és útmutató lehet minden lekipásztor számára: a plébániáknak befogadóbbaknak kell válniuk azok iránt, akik ebbe a helyzetbe kerültek. A plébánosoknak jobban

⁴⁰ 1143 DC art.2. § 2. Matrimonium inter partem catholicam et partem baptizatum non catholicam, regitur etiam: 1° iure proprio Ecclesiae vel Communitatis ecclesialis, ad quam pars acatholica pertinet, si haec communitas ius matrimoniale proprium habet; (...).

meg kell ismerniük ezeket a „bűnösebb juhokat”, hogy azok miért távolodtak el a nyájtól, és segíteniük kell az elvált és újr házassodottakat, hogy közelebb kerüljenek a házasság és az Eucharisztia teljesebb megértéséhez.⁴¹

Alkalmazható-e a válással kapcsolatos ortodox gyakorlat a katolikus egyházban? Az *Amoris laetitia* apostoli buzdításban Ferenc pápa talán alkalmazta, mert elsősorban nem jogi útbaigazítást ad, hanem egy pasztorális megközelítést, ami mellett ki is tart annak ellenére, hogy állandó támadásnak van kitéve. Az irányelvei három szakaszt különböztetnek meg: elkísérés, megkülönböztetés és integrálás. Ez azt jelenti, hogy elsősorban a személyekre kell figyelni. Nem kazuisztikáról van szó, hanem a személy meghallgatásáról, történetének megértéséről, egy személyes kapcsolat kialakításáról. Ez új módszernek is tekintendő, amikor a kazuisztika után a kevésbé gyakorolt találkozást és meghallgatást is figyelembe vesszük. Mindenütt a világon cikkeket írnak és összejöveteleket szerveznek az *Amoris laetitia* elmélyítésére. A figyelem középpontjába azonban csak a nyolcadik fejezet került, háttérbe szorítva a többi fejezeteket, amelyek szintén nagyon fontos tanítást tartalmaznak.

„A pásztorok tudják, hogy az igazság iránti szeretet arra kötelezi őket, hogy helyesen különböztessék meg egymástól a konkrét helyzeteket. Másképp kell tekinteni ugyanis azokat, akik őszinte lélekkel próbálták megőrizni első házasságukat, de teljesen igazságtalanul elhagyták őket, és másképp azokat, akik saját, súlyos bűnükkel feldúlták a kánonjogilag érvényes házasságukat. Végül olyanok is vannak, akik új életközösséget kezdenek a

⁴¹ <http://www.patheos.com/blogs/egregioustwaddle/2014/07/people-look-east-exploring-the-orthodox-experience-of-divorce-and-remarriage.html>, 2017. október 24.

gyermek nevelése kedvéért, s olykor lelkiismeretükben biztosak afelől, hogy az előző, helyrehozhatatlanul tönkrement házasság soha nem volt érvényes” – olvashatjuk a *Familiaris consortio* 84. pontjában. Klaus Lüdicke szerint Ferenc pápa pontosan ott folytatja, ahol ez a gondolat abbamaradt. Ferenc pápa azt mondja, hogy a felelősség mértéke nem minden esetben ugyanakkora, ezért a normaszegés következménye sem lehet mindig ugyanaz. Lüdicke külön kiemeli az AL. 305. szakasz következő gondolatát is: „Ezért egy pásztor nem érheti be azzal, hogy pusztán erkölcsi törvényeket alkalmaz azokra, akik »rendhagyó« helyzetekben élnek, mintha e törvények sziklatömbök volnának, amelyeket kiki az emberek életére vethet.”⁴²

⁴² <http://www.theologie-und-kirche.de/amoris-laetitia-kirchen-rechtlich.pdf>, 2017. október 27.

FORRÁS

Nagy Vilmos, az egykori Bernát testvér vallomása a megyesi ferencesek meghurcoltatásáról¹

A Szent István Királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány életében eseménydús volt az 1948-as esztendő. Ez év nyarán választotta a Szászmedgyesen tartott káptalan tartományfőnöknek dr. P. Benedek Fidélt, mivel dr. P. Boros Fortunát mandátuma lejárt. Akkor még senki sem gondolta, hogy a leköszönő provinciális a kommunista börtönben vértanúhalált fog halni, az újonnan megválasztott pedig szintén át fogja élni a börtönének minden megpróbáltatását, és élő hitéből fakadó bölcsességgel fogja kormányozni – évtizedeken át – Szent Ferenc sokat sanyargatott kis nyáját.

Térjünk vissza 1948-ra. Ez a káptalan nagy reformhatározatokat hozott, melyekkel a rendtartomány életében új fejezetek nyíltak. Nem vagyok illetékes mindezt értékelni, csupán a megyesi rendház életében történeteket szándékozom leírni, amit az istentelen rendszer rámért erre a kis közösségre, melynek jelenleg egyedüli élő tagja vagyok.

Újítás volt a rend életében, hogy a szerzetesi életre készülő fiatalok, jelöltek, össze legyenek gyűjtve egy kollégiumba és ott rendszeres képzésben legyen részük.

Ez időben a házfőnök P. Szilágyi Antonin volt. A rendház többi lakói: P. Seress Szolán, P. Kovács Kandid, P. Stökl Hermenegild, P. Angi Csaba, fr. Botskor Medárd, fr. Kristóf, fr. Döme Krizogon, valamint fr. Balázs Ivó. Az újoncév befejeztével pedig Medgyesre jött fr. Bodó Január is.

¹ A megyesi plébánia levéltárában talált dokumentum a következő keltezést tartalmazza: Segesvár, 2001. január 2. Nagy Vilmos.

A rendház új lakója pedig az a tíz jelölt lett, akiket a provincia különböző rendházaiból ideirányítottak. (Névsoruk megtalálható Ivó testvér naplójában.) P. Hermenegild volt a magister, P. Csaba tanárunk és Ivó testvér a prefektus, közös hálóban voltunk elhelyezve és a mellettünk levő szobában lakott a prefektusunk. A jelöltek részt vettek a közös imákon, étkezésen, és délelőtti előadásokat hallgattak, iskolai program szerint. Délután a rendház életében vettek részt, besegítve az adott munkába. Mivel a darlaci úton birtok is volt és a szőlőhegyen több száz tőke szőlő, így délutánonként kapálni vagy más fizikai munkát is kellett végezni. Csütörtök délután pedig sétadélután volt, amikor a jelöltek – prefektusuk kíséretében – felsorakozva ismerkedtek a várossal és környékével.

A rendház lakói is beosztásuk szerint végezték munkáikat. A házfőnök gondoskodott a családról. P. Szolán plébánosi teendőket végzett, mivel a medgyesi templom egyben plebániális templom is. P. Kandid, aki tanítói képesítéssel is rendelkezett, a kolostor udvarán levő katolikus iskolában tanított. P. Hermenegild a jelölteket tanította és a német nyelvű pasztorációt végezte. P. Csaba tanított és a kántori teendőket is végezte, amikor Ivó testvér el volt foglalva. Medárd testvérnek jól felszerelt asztalosműhelye volt, ahol művészi szinten gyakorolta a műasztalos szakmáját. Templomi bútorokat, oltárokat is készített. Az ő munkája volt a rendház kápolnájában is az oltár és bútorzat. Kristóf testvér szakmája szerint szabó volt, habitusokat is varrt és javította a meggyengült ruhadarabokat.

A gazdasági udvar is az ő hatáskörébe tartozott és elismert szőlő- és borszakértő volt. Krizogon testvér munkaköre a konyha volt, ő gondoskodott arról, hogy a ház lakói meg legyenek elégedve a változatos és ízletes ételekkel. Szabad idejében cipőjavítással is foglalkozott szakmája szerint. Január testvér az asztalos-

műhelybe lett beosztva, mivel nagyon jó rajzos volt és tehetsége volt a faragáshoz is. Ő lett volna az oltárfaragó testvér.

Kellemes, jó hangulat volt a ferences családban, a rendtagok szeretettel fogadták a jelölteket, példájukkal igyekeztek megismertetni velük az igazi ferences szellemet: a fiúk pedig érezték az irántuk tanúsított jóindulatot és ragaszkodó tisztelettel viselkedtek az őket befogadók iránt. Amikor a kolostor csengője imára vagy az ebédlőbe hívta a ház lakóit, a fiatalok is felsorakozva mentek prefektusuk kíséretében és betöltötte a folyosók méltóságteljes csendjét a hangosan végzett „Salve Regina”.

Jött az őszi, majd a tél. Amint említettem, gazdasága is volt a rendháznak, ahol a ház szükségére disznók és majorságok is voltak. Külön jelenség volt egy öt éves koca, ami 350 kg-ot nyomott a mérlegen. Talán hihetetlen, de így volt. Ezt is utolérte a fajtája sorsa és december első napjaiban levágódott. Nagy volt a húshozama, de amint ez később kiderül, nem a rendház lakói fogyasztották el.

December 5-én este, szép Mikulás-ünnepség lett tartva, ahol a Mikulást Január testvér személyesítette meg és rímbeszedett szövegével mindenkinek fejére olvasta a jellemét. Kellemes este volt, annál is inkább, mert ez volt az utolsó, együtt töltött gondtalan est. Másnap hatodikán este, szokatlan időben szólalt meg a rendház lakóit összehívó csengő. Civil urak voltak az ebédlőben és a feszült hangulat okát is mindjárt megtudtuk: rövid csomagolási idő után, kíséretükben el kellett hagyni a rendházat. Útirány: Máriaradna! Mivel plébániatemplom is a ferences istenháza, ezért a plébániális tevékenységre itt hagyták P. Szolán atyát, mint plébánost, Ivó testvért kántornak és a jelöltek közül engem sekrestyésnek. P. Kandid maradhatott azzal a feltétellel, hogy kiköltözik a filiába, Somogyomba. Másnap reggel már kongott az ürességtől az addig népes rendház, a reggeli szentmisén pedig sírva vettek részt a hívek, akik már tudták a történeteket.

Jöttek különböző bizottságok, kiküldöttek és az árván ottmaradt, most már templomi személyzetet figyelembe sem véve, szedték össze, ami nekik megtetszett. Minket zavartak ki minden szobából, nem törődve azzal, hogy mi is meg kellene húzzuk magunkat valahol a saját épületünkben, sőt egyesek durva, trágár szavakkal fenyegetőztek. Elvitték a gazdasági udvar állatait, disznókat, szárnyasokat. Szekerekre rakták a pincében talált boroshordókat és mámor-ittasan vigadozva ünnepezték, hogy most már ők isszák meg a „papok borát!” (Amint hallottuk a szekéren kiesett az egyik hordó lazán bedugott dugója, és mire észrevették a boldog új bortulajdonosok, elfolyt az úton a bor. Mondták is az emberek, hogy a jó Isten nem enged, hogy a misebor prédájukká váljon!) Kiürítették a kamrát is, és nem törődtek azzal, hogy az igazi – megcsúfolt – tulajdonosoknak is kellene valami a további megélhetéshez. Egy kis hordó bort sikerült a templom szentélye alatti kriptába menekítenünk és ez volt, amit a szentmisékhez lehetett használni. A ház volt lakói pedig kivert kutyaként jártak egyik szobából a másikba keresvén, hogy hol hajthatnák le fejüket éjszakára. Az első éjszaka Ivó testvérrel a lépcsők alatti gázóra mellett gubbasztva megtapasztaltuk az igazi ferences szegénységet és a Rendalapítónk által tanított igazi boldogság örömeit.

Hamarosan a tanfelügyelőség jelentkezett, mint a megszállt rendház új tulajdonosa. Magabiztosan és győzelmük biztos tudatában vették számba, hogy mi maradt még meg a berendezésből. Benépesítették a kolostorépületet tanítónőkkal, akik számára itt szerveztek továbbképző tanfolyamot. A szobákban laktak, az ebédlő lett az előadóterem és a konyhában főztek. Megtűrték, hogy Ivó testvér is készítse el az ételt. Családokat is költöztettek a cellákba, velük is osztozni kellett a konyhában és így be volt népesítve az egész ház. Végül is sikerült a kórusfeljárat melletti szobácskát lefoglalni Szolán atyának, a volt kápolnába pedig mi

költöztünk be Ivó testvérrel és egyben ez lett a konyha és ebédlő is. Itt már – viszonylag – zavartalanul élhettünk. Végeztük a templomi szolgálatot és lépten-nyomon tapasztaltuk a hívek kivételes ragaszkodását.

Egy este kijelentették a hatóság képviselői, hogy plébánia ide, plébánia oda, ha reggelig nem szerzünk hivatalos kinevezést a püspökségtől, akkor nem működhetünk tovább itt és el kell hagynunk a templomot. Végül is sikerült ideiglenesen haladékot kérnünk, hogy maradhassunk. (...)

A napok teltek és már kezdett megszokott lenni az új életforma. 1949 március hatodikán a főatya engedélyével beöltöztettek és a Bernát nevet kaptam. (...)

A hatóságnak újból eszébe jutottunk és követelték a püspökség általi hivatalos kinevezésünket P. Hermenegild (az elhurcolt rendtársak közül titokban P. Hermenegild Radnáról visszajött, mert a Bánátban többször tartott lelkigyakorlatot, rendszerint a szavát felemelte a kommunista intézkedések ellen és ott nem maradhatott. Eleinte a híveknél bujkált, majd felvállalva kilétét, Szolán atyáékhoz társult²) az esti vonattal kellett Gyulafehérvárra utazzon és reggelre már hozta is a kért kinevezéseket. Így hivatalos fizetési listát is kellett készíteni négyünk számára és most már, mint alkalmazottak szerepeltünk, fizetve az esedékes illetéket is.

Egy idő után két fiatalember jött, hogy a villanykapcsolókat ellenőrizze, hogy jól vannak-e bekötve. Ez a vizsgálat kiterjedt a templomra is. Feltűnt, hogy nem érdekelte őket minden kapcsoló, csak a Szolán atya szobájában, meg a sekrestyében levők, illetve a kóruson találhatóak. Akkor még nem ismertük a rendszert annyira, hogy kitaláljuk a „gondos vizsgálat” okát. Most már egyértelmű, hogy lehallgató – úgynevezett poloskákat raktak be.

² Saját megjegyzés

Volt egy református vallású férfi: B.B., aki nem törődött senkivel és nyilvánosan nagyon ragaszkodott hozzánk, ellenére annak, hogy akkor nagyon veszélyes volt papokkal barátkozni. Minden héten, csütörtök este eljött hozzánk beszélgetni. Ismerte az életvitelünket és egy-két olyan dolgot is, ami nem tartozott a nagy nyilvánosság elé. Később, évek múlva értettük meg a nagy „ragaszkodásának” az okát.

Az 1950–51-es évben nagy kampány folyt az országban, hogy a papok csatlakozzanak az úgynevezett „Stockholmi békefelhíváshoz”, valójában azonban Márton Áron püspök ellen szervezkedtek. Környékezték P. Szolánt is, de ő határozottan megtagadta. Fényes karriert, sőt püspökséget ígértek neki, de őt mindez hidegen hagyta. Arra hivatkozott, hogy ő szerzetes és neki nincs szüksége földi tisztségekre, ő a jutalmát nem itt a földön várja. Hetekig naponta kellett délután három órára jelentkezzen a Securitatén, fenyegetőztek, majd kiállították a szemétdombra, hogy gondolkozzon. Ott órákon állt a melegben a napon és imádkozta a rózsafüzért. Azt is kérték, hogy ne habitusban menjen, hanem civilben, hogy ne lássák az emberek, de a felelete ugyanaz volt, hogy ő szerzetes és neki ez a ruhája. Este hazaengedték azzal, hogy gondolja meg a dolgot és másnap újból menjen vissza és írjon alá. Végül is megunták a dolgot, rossz reklám volt számukra, hogy minden nap megy hozzájuk a csuhás barát és felhagytak a kísérletezéssel.

Az idő telt és lassan elérkezett az erdélyi ferencesek egyik történelmi gyásznapja. 1951. augusztus 20-a, Szent István király napja, az erdélyi rendtartomány védőszentjének ünnepe. A nyilvánosság előtt nem lehetett ezt a napot teljes ünnepi pompájával megülni, csak belsőleg fohászkodtunk hozzá és a rendtartomány védőszentjét ünnepeltük a templomban. Este vacsora után meglátogatott B. B. ismerősünk is...

Éjfél fél egykor csengettek a bejárati ajtónál. Ivó testvér ment le megnézni, hogy ki az éjjeli látogatónk. Vagy 4–5 civil férfi volt és a főnököt keresték. Szolán atya fogadta őket. Parancsot hoztak, hogy húsz perc áll a rendelkezésünkre, csomagoljunk és el kell hagynuk a templomot. Közben gondolkozzunk, hogy melyik kolostorba akarunk menni, mert itt nem maradhatunk. A húsz perc rövid volt ahhoz, hogy nyugodtan meggondolhatnánk, hogy mit is csomagoljunk össze. Így az volt a döntés, hogy melegen öltözzünk, és élelem legyen nálunk, mert nem tudhattuk, hogy mire kell felkészülnünk. Teljes öltözetben alul, rávettük a csuhát és úgy ültünk fel a kapunál várakozó teherautóra, milicisták társaságába. Tudomásul vettük, hogy Szolán atya a fogarasi kolostort választotta számunkra, és elindult az éj sötétjében az autónk. A páterek halkán, latinul váltottak szót, de a géppisztolyos milicisták megtiltották a beszélgetést. Így utaztunk Nagyszebenbe, a Securitate udvarára. Mivel közel volt hozzánk a szebeni zárdánk, valamilyen módon szerettük volna értesíteni őket az ittlétünkéről, de amikor a hátsó udvarra vittek, már tárgytalan volt a törekvésünk, mert az ottani rendtársak is ott voltak a fogarasi testvérekkel együtt. Pár órás várakozás után egy rabszállító kocsiba tereltek be. A csomagjainkat pedig a teherautókra rakták fel és elindultunk ismeretlen irányba. A rabszállító kívülről nézve megegyezett az akkori autóbuszokkal, de belülről sajátos viszonyok voltak. Elöl a vezetőfülke felé egy ovális ablak volt tejüveggel és vasráccsal. Hátul dupla ajtó és a két ajtó között, egymással szemben, két fegyveres milicista ült. Tőlük is vasráccsos ablak választott el. Egy órányi út után hallottuk a külső zajokból, hogy forgalmasabb lakott helységben vagyunk. Megállt az autónk, majd egy udvarra tértünk be. Kiszálltak a milicisták, beszédeket hallottunk, majd egy harmónium hangja ütötte meg a fülünket. Óvatosan nyílásra taszítottam az ajtót és akkor láttam, hogy egy milicista az udvaron egy lábbal vadul nyomja a fújtatót,

első ismerkedését teszi a harmóniummal. Nemsokára ősz hajú rendtársakat (P. Kasszián társaságában) tuszkolnak fel hozzánk. Megtudtuk, hogy Szászsebesen vagyunk, és most újabb társakkal indultunk tovább.

Az összegyűjtött ferenceseket Máriaradnára vitték, a Szűzanya lábainál kaptak menedéket, ahová Bánát népe búcsúkra jár, ott kilenc hónapot maradhattak. Aztán a hatóságok úgy döntöttek, hogy három másik kolostorba osztják szét az ott összegyűjtött rendtagokat. A három útirány: Dés, Esztelnek és Kőrösbánya. Nagy Vilmos, azaz egykori rendi nevén Bernát testvér a kőrösbányai csoportba került, vonattal vitték őket a helyszínre, pünkösöd szombatján, kora reggel érkeztek meg a kőrösbányai állomásra. Sikerült ott is berendezkedniük, P. Pöhacker Balázs házfőnök vezetésével.

Így emlékezik vissza Nagy Vilmos a kőrösbányai időre: „lassan megszoktuk az ottani életet, kialakult mindenkinek a maga munkaterülete és hasonlítva a másik két csoporthoz, akik Désen és Esztelneken voltak, viszonylag nyugodtan éltünk. Jártunk a nyári munka idején kaszálni napszámra, még a néptanácsnak is mi voltunk a legszorgalmasabb munkásai és a *falu* dísz tábláján is szerepeltünk, mint mezőgazdasági elmunkások. (...) Sit nomen Domini benedictum!”³

Elgondolkodtató a múltban elidőzni, ami egyáltalán nem volt könnyű, természetesen a jelen sem az, de a ferences testvérek élete felett éberén vigyázott a fegyelem és fegyelmezés, talán ez adott küldetésük teljesítéséhez elég erőt és kitartást. Életükben látszik, az evangélium vállalásából, a kereszt követéséből fakadó

³ Segítségünk az Úr nevében!

átadás és a teljes beállítás. Híveink szépen ápolják, őrzik és védik a ferences lelkiséget. Legyen hála ezért is.⁴

Közli Csíki Szabolcs

⁴ A ferences harmadrendnek köszönhető, hogy e lelkiségi mozgalom halvány foltokban él Medgyesen. A ferences harmadrend lelkiségi csoportnak is mondható, Medgyesen hosszú időn keresztül a tagok vezetője P. Seress Szolán atya volt. A tagok lehetőleg naponta olvasták a Szentírást, elmélkedtek azon, és igyekeztek életüket Jézus Krisztushoz kapcsolni. Lelkiségük része az Oltáriszentség tisztelete, a zsolozsma imádkozása (közösségben is), és az egyházközségben végzett különböző szolgálatok. Vö. Jegyzőkönyv 1938. október havából, 1947. augusztusáig. Medgyes.

Széchenyi Miklós püspök alapvégrendelete (I.)

Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek Nevében! Végrendelet

Istenben boldogult IV. Károly magyar király 1917. évi január 7-én kelt legfelsőbb elhatározásával nekem a végrendelkezési jogot megadta, ezen jogommal élve, a következőkben végrendelezem:

Bármikor tetszenék a végtelenül bölcs és jóságos Isteni Gondviselésnek, hogy engem az élők sorából elszólitson, végtelen irgalmasságában bizva, megnyugszom Istennek szent akarátán. Lelkemet az Úr Jézus szent Szívének kegyelmébe, a Boldogságos Szűz Mária pártfogásába és Szent Józsefnek a haldoklók védszentjének közbenjárásába ajánlom; testemet pedig sokat szenvedett szegény magyar hazám földjébe temettetni kívánom.

1. Keserves esztendőknék fájdalmas csalódásai, kinos vergődések után lelkem Nagyváradon, új egyházmegyémbe megnyugvásra talált. Itt annyi szeretetteljes jóakaratot, bizalmat, hűséges ragaszkodást tapasztaltam, annyira megszerettem egyházmegyémet, papjaimat, káptalanomat, hogy holtom után is földi maradványaimmal köztük kívántam volna pihenni. Az volt a szándékom, hogy székesegyházamban készíttessen magamnak sirhelyet, az volt kívánságom, hogy itt temessenek el. De a megváltozott helyzet arra kényszerít, hogy erről a szándékomról lemondjak.

Az orosházi templomba kívánok temetkezni, ott a Sz. Szív védelme alatt, magyar földön, egyházmegyém területén lennék. Régi vágyam volt ennek a templomnak építése és csak sok ne-

hézség, küzdelem és nagy áldozat árán sikerült. Szívemhez nőtt ez által ez a templom, az alatt kívánnék pihenni.

Bizom benne, hogy a háladatos hivek közül is mindig fog akadni valaki, aki sirom fölött értem imádkozik.

Jobban szeretném, ha rokonaim és barátaim koszorúk küldésétől eltekintenének és inkább szentmiséket mondatnának értem.

Temetésem napján és helyén 20.000 (azaz Húszezer) koronát, illetőleg ezen összeg mai értékének megfelelő mennyiséget osztanak ki a szegények között.

Halálomat követő két hónapon belül 300 (azaz Háromszáz) szentmisét mondassanak a lelkem üdvösségéért az egyházmegye papsága által a köteles miséken fölül és ezekért megfelelő stipendiumokat adjanak.

Rendelem továbbá, hogy egy-egy alapítvány tétessék lelkem nyugalmáért mondandó énekes misére: Nagyváradon és Vörösvárott.

Orosházán pedig olyan misealapítvány létesítését kívánom, hogy ott évenként halálom napján egy ünnepélyes szentmise mondassék a főoltárnál, ezenkívül minden hónapban egy-egy szentmise (csendes mise) a Szent Miklós oltárnál. Ez a kötelezettség maradjon fenn 10 (Tíz) esztendeig, azontúl pedig csak az a kötelezettség, hogy egy nagy mise mondassék értem halálom évfordulóján a főoltárnál és egy csendes mise nevemnapján a Szent Miklós oltárnál. Az alapítványnak ezáltal fölöslegessé váló kamatai használtassanak fel a templom részére.

Sírhelyem elkészítésére adtam megbízást Brém Lőrinc vikáriusnak és Siegel Albin építésznek. Ha halálomkor nem volna kész, őket kérem, hogy Jenő öcsém bevonásával annak befejezéséről gondoskodjanak és kérem Brém Lőrinc vikáriust, hogy ezen esetben halálom helyén, vagy annak közelében való ideiglenes elhelyezésem iránt intézkedjék.

A sirhely létesítésének költségei hagyatékomnak a Szent Sziv alapot megillető részből fizetendők.

Reverendáimat adják szegény papoknak, selyem ruháimat valamely oltáregyesületnek.

A sirhely fenntartására 50.000 (azaz Ötvenezer) koronát, illetőleg ezen összeg mai értékének megfelelő mennyiséget hagyományozok. Amennyiben ezen összeg az alapítvány kamataiból a sirhely fenntartásának költségein felül fölösleg mutatkoznék, ez a fölösleg időnként az egyházmegyei hatóság engedelmével a templom javára felhasználható.

2. Aulikusaimnak, akik halálomkor az egyházmegyei hivatalban vannak, egyenként 300.000 (azaz Háromszázezer) koronát, illetőleg ezen összeg mai értékének megfelelő mennyiséget hagyományozok.

3. Hűséges régi cselédeimnek: Bakács Józsefnek, Bársony Józsefnek, Horváth Károlynak, Zalestók Imrének, Kneiszl Ferencnének, ha halálomkor még szolgálatomban lennének, fejenként 80.000 (azaz Nyolcvanezer) koronát, illetőleg ezen összeg mai értékének megfelelő mennyiséget hagyok. Azok, akik halálom után a szolgálatból távozni kénytelenek, kapják meg egy évi fizetésüket, minden egyéb járandóságukkal. Használati fehérneműim (Leibwesche) osztassék szét a nevezett cselédek között.

Polgári ruháimra vonatkozólag megbízom végrendeleti végrehajtómat, hogy azokat testvéreim fiúgyermekai között belátása szerint megossza.

A hagyományok levonása és ezen rendelkezéseim teljesítése után fennmaradó összes ingó és ingatlan vagyonomról a következőképpen végrendelkezem:

4. Általános örökösöm a nagyvárad latin szertartású egyházmegyei jótékonyági Szent Sziv alapítvány.

Ezt az alapítványt már életemben létesítettem és dotáltam, erre irattam a Budapesten, az I. kerületben, Disz tér 16. számú

házzamat és több rendbeli értékeket helyeztem az alapítvány nevére.

Ezen alapítványé gyulai házzam és a szünősei földek. Ezek már az alapítvány nevére irattak. Az alapítványé lesznek továbbá azok a herényi (senyefai) földek, amelyeket 1922-ben vettem és saját nevemre irattam, valamint Jenő öcsémnek nevén levő métneki birtokból az engem megillető rész, amely jelenleg a birtoknak fele. Minden ingó vagy ingatlan vagyonom, amelyről itt nem rendelkezem, vagy amelyről nem teszek külön említést, mind a Szent Sziv alapítványra száll.

Ezen alapítványra vonatkozó rendelkezéseim a következők:

a. Ha a nagyváradi latin szertartású egyházmegye két-té szakíttatnék, úgy, hogy annak egy része magyar, másik része pedig román területen maradna, akkor az egész Szent Sziv alapítvány osztatlanul az egyházmegye magyar részéé lesz. Sőt, ha az egyházmegyének magyar része más, már meglévő, vagy újonnan létesítendő egyházmegyébe bekebelezetnék, szóval más egyházmegyének alkatrészévé lenne, akkor az alapítvány csakis a régi nagyváradi egyházmegyének magyar területén maradt részének papjai, plébániái, templomai, iskolái, intézetei támogatására s újaknak létesítésére fordítható. Egyes indokolt esetekben a nagyváradi egyházmegyének román területen lévő plébániái, intézményei, papjai stb. is részesülhetnek segélyekben az alapítvány jövedelméből.

b. Ebből az alapítványból hasítassék ki 400.000 (azaz Négy-százezer) korona, illetőleg ezen összeg értékének ma megfelelő mennyiség a nagyváradi latin szertartású székesegyház vagyom-nának gyarapítására. Amíg Nagyvárad román hódoltság alatt van, ez az összeg kezeltessék gyümölcsözően és természetesen magyar területen, mint külön alapítvány és a kamatoknak a tő-kéhez való csatolása által gyarapíttassék, amíg Nagyvárad felsza-badul, de ne tovább, mint halálomtól számított 10 (Tíz) eszten-

deig. Ha Nagyvárad akkor is idegen uralom alatt lenne, akkor az összeg azé a templomé legyen, amely utódaim székesegyházává lett. Ha pedig a nagyváradai egyházmegye a magyar területen mint külön egyházmegye megszűnne, akkor az egész összeg a felszaporodott kamatokkal együtt csatoltassék vissza a Szent Sziv alapítványhoz.

Hasonlóképpen hasítottassék ki 200.000 (azaz Kettőszázezer) korona, illetőleg ezen összeg mai értékének megfelelő mennyiség Szent László lovas szobrának a nagyváradai székesegyház előtti felállítására. Ezen alapítvány is úgy kezeltessek, mint a székesegyház részére letett összeg. Ha tíz év múltán Nagyváradon nem volna felállítható, sem az egyházmegye magyar részének más megfelelő helyén, akkor az egész összeg szintén csatoltassék vissza a Szent Sziv alapítványhoz.

c. A Szent Sziv alapítvány legyen mindenkor a nagyváradai Székeskáptalan magyar területén lévő részének kezelése alatt, felőle kizárólag püspök utódaim a káptalan meghallgatásával rendelkezzenek. Ha az egyházmegye szétszakíttatnék, csak a magyar területen levő kanonokok meghallgatása szükséges.

Utódom alatt értem a magyar részek vikáriusát, vagy apostoli adminisztrátorát. Ha halálom után a magyar területre a vikáriust a nagyváradai püspöki székből való, román területen székelő püspök nevezné ki, az alap fölött csak a vikárius rendelkezik, a román területen lévő püspök nem.

Ha a román hódoltság megszűntével ismét mindkét része egyesülne, az alapra vonatkozó minden jog és kötelesség a nagyváradai püspökre és káptalanra szállna.

Ha azonban a nagyváradai egyházmegye magyar területen is megszűnnék, akkor ezek a jogok és kötelességek annak az egyházmegyének püspökére és káptalanára hárulnának, amelyhez a nagyváradai egyházmegye magyar része csatoltatott. Ezen

jogukat azonban csak jelen végrendeletemben megszabott határok között gyakorolhatják.

Katolikus autonómia létesítésének esetén is ennek az alapítványnak kezelése és a fölötte való rendelkezés püspök utódaimnak és a Káptalannak kizárólagos joga marad.

d. A Szent Szív alapítványnak az ingatlanokon kívül levő készpénzvagyonának kétharmada visszatérítés kötelezettsége nélkül felhasználható: szeminárium létesítésére, a meglévőnek kis szemináriummal való kiegészítésére, továbbá plébániák, lelkészségek, kápláni állások létesítésére, templomok, plébánialakok, kápolnák, iskolák építésére. Kikötöm azonban, hogy ha ebből az alapból templom vagy templomok építtetnének, azok a Szent Szív tiszteletére szenteltessenek vagy legalább hogy egy Szent Szív oltár legyen a templomban és hogy abban vagy azokban évenként egy szentmise mondassék értem és a Széchenyi nemzetség elhunyt tagjainak lelki üdvösségéért. Kívánom továbbá, hogy ezen alapítványból vagy annak kamataiból épült minden épületnek külsején jól látható helyen a Szent Szívet ábrázoló dombormű alkalmaztassék.

e. A Szent Szív alapítványnak ilyen létesítményekre fel nem használt része fektetessék be biztos papírokba vagy jövedelmező ingatlanba.

f. Mivel a Szent Szív alapítványnak az a rendeltetése, hogy minél nagyobb mértékben azokat a célokat mozdítsa elő, amelyeknek szolgálatára én megalkottam, nem akarom utódaimnak kezét megkötni azzal, hogy az alapítványnak már életemben adott, vagy halálom után rájuk szálló ingatlanoknak elidegeníthetetlen voltát kikössem. Ha ezen ingatlanok fenntartása túlságosan sok költséget okozna, vagy ha nem bizonyulnának elég jövedelmezőknek, akkor eladhatók. A budai házra vonatkozólag kívánom, hogy halálom napjától számított 10 éven belül ne adassék el. De kérem utódaimat, hogy ebben az esetben kellő megfontoltsággal,

körültekintéssel és óvatossággal járjanak el és hogy különös tekintettel legyenek arra, hogy az alapítvány az alább felsorolandó kötelezettségeknek mindenkor megfelelni képes legyen. Az ingatlanok netaláni eladásából keletkező vagyon nem számítható azokhoz az összegekhez, illetőleg vagyonrészhez, amely visszatérítés kötelezettsége nélkül ezen végrendeletem 4. pontjának d. bekezdése értelmében felhasználhatók.

g. Az alapítvány tartozik özvegy Gróf Erdődy Gyuláné született Széchényi Emilia grófnő nővéremnek életfogytiglan Budapesten az I. kerületben Díszter 16. sz. alatt levő házban lakást biztosítani. Még pedig ő neki tartozik választást engedni az én lakásom és az ő mostani lakása között. Bármelyiket választaná, azzal a lakással járna az a konyha, cselédszoba, garage helyiség és mellette levő szoba, amelyeket én használtam. Ha a ház 10 év múltán nővérem életében eladatnék, tartozik gondoskodni arról, hogy nővérem részére a lakás továbbra is biztosítottak, vagy ha ő úgy kívánná, neki megfelelő kárpótlás adassék s az alapítvány ezért a lakásért sem a mellékhelyiségekért nem kérhet bért. A másik így üresedésben maradó lakás álljon püspök utódaimnak rendelkezésére.

Tartozik továbbá az alapítvány ugyancsak özvegy Gróf Erdődy Gyuláné nővéremnek halálom napjától kezdve havonként 10 (Tíz) métermázsa búzának árát, mindig az aznapi áron az általa megjelölendő helyen pontosan, minden levonás nélkül kifizetni. Ez a tartozása az alapítványnak nővérem élete tartamára változatlanul fennmarad.

h. A Gyulán vásárolt házamat szintén a Szent Szív alapítvány részére íratam. Ennek a háznak haszonélvezetét élete tartamára Brém Lőrinc vikáriusnak telekkönyvileg biztosítottam. Az alapítvány kezelői tartoznak ezt a rendelkezésemet és Brém Lőrinc vikáriusnak ezt a jogát respektálni, tekintet nélkül arra, hogy halálom után vikárius marad-e, vagy nem. Brém Lőrinc a ház után

nem fizet bért, csak az adókat tartozik megfizetni és a házat saját költségén jó karban tartani.

Tartozik továbbá az alapítvány, ha a vasmegyei ingatlanok: Szünössén, Senyefán, Métneken eladatnának, Gróf Széchényi Jenő testvéröcsémnek, illetőleg örököseinek elővételi jogot biztosítani.

Kikötöm és rendelem még, hogy a Szent Szív alapítvány lehetőleg a senyefai, esetleg a szünössei földekből 3-3 (három-három) (1200 négyzetöles) hold földnek életfogytiglani és ellenszolgáltatás nélkül való haszonélvezetét biztosítsa Bársony József komornyikomnak és Horváth Károly chauffeurömnek. Ha mind a két ingatlan eladatnék, tartozik ezzel a szolgálmánnyal a vevőt terhelni, vagy a jogosítottakat teljes kárpótlásban részesíteni.

i. A Szent Szív alapítvány kamatai, illetőleg jövedelme az elmondott célokon kívül felhasználhatók még: minden néven nevezendő egyházi, egyházmegyei, katolikus iskolai, jótékonyági, hazafias és kulturális célra. Felhasználható papok segélyezésére és arra, hogy kezdő plébánosok belőle olcsó, vagy kamatmentes kölcsönt, esetleg nagyobb segélyt kapjanak és hogy saját hibájukon kívül, vagy menthető okokból adósságba keveredett egyházmegyei papok anyagi helyzete rendeztessék.

5. Azt az összeget, amelyet készpénz, illetőleg értékpapír-vagyonomból testvéreimnek szántam, azt már régebben nekik ajándékoztam és a Magyar Földhitelintézetnél az ő részükre deponáltam. Az ennek megosztására vonatkozó rendelkezésemet, amely jelen végrendeletemnek kiegészítő részét képezi, szintén ott, a Magyar Földhitelintézetnél helyeztem el.

6. Széchényi Ilona grófnő nővérem részére életjáradékot biztosítottam a megelőző 5. pontban említett testvéreimnek szóló és a Magyar Földhitelintézetnél elhelyezett rendelkezésemben.

Ő neki hagyom továbbá kék kameás gyűrűmet, a Nagyváradon levő fehér márvány Szűz Mária mellszobrot, az ugyanott

levő Louis XVI. bronz órát a hozzá tartozó fali gyertyatartókkal együtt. A budapesti lakásomban levő fehérmárványtáblás kisebb barokk fiókos szekrényt. Emmi nővéremnek Angyalffy két festett arcképét, Emmi nővérem festményeiből a Gladiolus képet. Ezek a képek most Senyefán vannak.

7. Özvegy Erdődy Gyula grófné született Széchényi Emilia grófnő nővéremnek hagyom: Azt a régi gombokból készült mellkeresztet, amelyet egykor tőle kaptam. Továbbá a Cantarisi féle Szent Sebestyén képet, a Makkabeusok halálát ábrázoló képet, a Canon féle vázlatot. A Kleiner féle tájképet a Szent László kastéllyal. A bronzba montírozott kék kakasos két gyertyatartót, a két barokk, sárga brokáttal bevont kis karosszéket, az empire consolt. Ezek most mind a budapesti lakásomban vannak.

Ha netán – amitől Isten óvjon! – nővérem előbb hunyna el, mint én, a neki hagyott ingóságokon osztozzanak Lajos és Jenő öcsém.

Kérem nővéremet fogadja szeretettel és őrizze meg ezeket az emlékeket. Ő tudja, hogy mi volt Ő nekem egész életemben. Vén korunkban mondhatjuk most, hogy soha sem merült föl közöttünk még a félreértésnek árnyéka sem. Amit rá hagyok, legyen emléke az én ő iránta való, soha meg nem fogyatkozott szeretetemnek, legyen csekély jele hálámnak az ő szeretetéért, jóságáért és azért a sok jóért, amelyet tőle és boldogult férjétől élveztem. A jó Isten áldja meg érte!

8. Gróf Széchényi Jenő testvéröcsémnek hagyom ingóságaimból a következőket:

Széchényi nagyatyánk és nagyanyánk arcképeit, a budapesti lakásban levő Széchényi István arcképét. A Szent Jeromos képet, a Pálík féle képet, Albrecht főhercegnek Benczúr Gyula által festett képét. Az éjjeli jelenetet ábrázoló Valentiny féle képet, a Ramberg féle tengeri ütközet képet, a Nagy Zsigmond féle „Sírbatételt”, a Morland féle beteg lovat ábrázoló képet, a Lotz féle vázlatokat, a

kis kerek Leonardo da Vinci-re emlékeztető Szűz Mária képet. A Kleiner féle „Teietmécse” és „Nagybihar” képeket. A budapesti lakás ebédlőjében levő összes színes rézmetszeteket, az összes sportképeket, amelyek most Senyefán vannak. Továbbá boldogult anyámnak Ligeti féle mellszobrát, Széchényi Alajos szobrát (Nagyváradon van), boldogult Ferenc József király lovas szobrát. Budapesti lakásomban levő bronz veretes Louis XVI. szekrényt. A Van Dyck vázlatot. A Széchényi Ernő által készített vörös bársony bútorokat a berakott asztallal, valamint a hozzájuk tartozó vörös bársony függönyökkel. A budapesti lakás titkárszobájában levő berakott régi ágyat a szintén intarziás éjjeli szekrénnel, a Budapesten az ebédlőben lévő tükrös szekrényt. Az Augustza császárnőtől származó imázsamolyt (Most a gyulai kápolnában van). A nagyobbik Boule órá, a boldogult atyáinktól származó nyolc aranyozott bronz gyertyatartót a hozzájuk tartozó két vázával együtt. Az a kívánságom, hogy ezek a tárgyak el ne adassanak, hanem a családban maradjanak és hogy később két fia között megosztassanak. Azért kérem, őrizze meg ő, őrizték meg fiai ezeket, mint családi emlékeket, családi ereklyéket, emlékeztessék öcsémet és utódait én reám, aki annyira szerettem őt és családját.

9. Gróf Zichy Frigyesné született Széchényi Mariette grófnő nővéremnek hagyom: gyémánt gyűrűmet, boldogult anyámnak gyermekkori arcképét (Angyalffy féle festmény), a két kék bronzba foglalt fődeles vázát (budapesti lakásból). A budapesti lakás titkárszobájában lévő atyáinktól származó régi órá, a hozzátartozó réz gyertyatartókkal együtt. A Nánássy Szűz Mária szobrot, amelyet Blanckensteintől kaptam (Nagyváradon van), az Almássy Tasziló féle téli tájképet, az Emmi nővérem által festett mákvirágképet (Nagyváradon van), továbbá a budapesti lakás titkárszobájában lévő bőrdíván és két karosszéket a nagy asztallal.

10. Szegény jó Pál öcsém feleségének, született Szegedy Erzsébetnek emlékül hagyom azt a gyűrűt, amelyet esküvőjükkor tőlük kaptam, György fiának a budapesti lakásomban levő Szent György szobrot, a nagy Széchenyi István képet, boldogult Pál öcsémnek Emmi nővérem által festett arcképét, az atyámtól származó négy ezüst gyertyatartót (ezek a tárgyak most Senyefán vannak), továbbá a Krisztus Urunk keresztelését ábrázoló régi aquarelt ezüst rámában (Gyulán van), leányának, Irmának hagyom a budapesti lakásban levő „Ecce homo” képet és azokat az ezüst gyertyatartókat, amelyeket boldogult Pál öcsém nekem hagyott (budapesti lakásban vannak).

11. Széchenyi Jenő grófné született Almássy Huberta grófnő sógornőmnek hagyom a boldogult atyja által festett szélmalom képet, a budapesti ebédlőben levő ezüst asztaldísz. Oszlopokon áll, márvány talapzata van és ezt a felírást viselte: Róma 1910. április 5.

12. Ifj. Széchenyi Miklós gróf unokaöcsémnek és keresztfiamnak adom a Szent Szív képpel és kövekkel ékített szenteltvíztartót (jelenleg Senyefán van). Súlyt fektetek arra, hogy az a családban maradjon. Továbbá azt a kis, gyermeket szerető huszárt ábrázoló bronzszobrot, amelyet Blanckenstein Pál barátomtól kaptam és azt az aranyfogantyús botot, amelyet Széchenyi Gyula bátyám után kaptam.

13. Jenő öcsém Tasziló fiának hagyom arany zsebórámát a láncsal és a rajta levő érmekkel. A leányoknak adassanak emlékek.

14. Brém Lőrinc prelátus, gyulai vikáriusnak hagyom: aquamarin keresztemet, továbbá a Nagy Zsigmond féle Péter Pál képet, az Erdődy nővérem által festett vörösvári parkrészt fécánokkal (Senyefán van), az Angyalffy féle Krisztus képet, amely Gyulán a hálósobámban van, a bronz Laokon csoportot

és turmalin gyűrűmet (sötét zöld kő briliánsokkal). A Laokon csoport Nagyváradon van.

15. Dr. Schriffert Béla irodaigazgatónak, kedves jó lelki fiamnak, akit a jó Isten áldjon meg szeretetteljes ragaszkodásáért, örökösödéséért, gondosságáért, hagyom: fonott aranyláncomat a Szívvel ékesített arany kereszttel és türkiz gyűrűmet a római tízessel, az ő szobájában levő képet: Krisztus az apostolokkal, a Jenő öcsém által festett tengeri képet és a Spányik féle jegenyefa sort ábrázoló képet. Az ő nagyváradi hálószobájában levő bútorokat: egy díván, két karosszék, 2-3 szék, továbbá a budapesti lakásom hálószobájában levő ágyat, éjjeli szekrényt, berakott fiókos szekrényt és a régi, magas ruhaszekrényt, valamint a Tóth István féle Nagyváradon levő Szűz Mária szobrot, a szobájában levő íróasztalt.

16. Papp András titkárnak, hűséges jó Bandi fiamnak hagyom a kis dupla aranyláncot a kis kereszttel, a Lopussny kanonoktól származó gyűrűt. A Krisztust az olajfák hegyén ábrázoló régi képet, a szobájában levő tengeri tájképet és két általa választható képet a testvéreim által festett képek közül. A békét ábrázoló bronz szobrot, a szobájában levő íróasztalt, a nagyváradi hálószobámban levő magas régi ruhaszekrényt, az ő szobájában levő (fehér-zöld) bútorgarnitúrát a szintén ott levő két asztallal. Egy ágyat és egy mosdót felszereléssel.

Mindhármukat, Brémet, Schriffertet, Pappot, kérem, hogy megemlékezve arról, hogy mennyire szerettem őket, szeressenek halálom után is és ne felejtse el. Amint életemben annyi szeretettel teljes gonddal vigyáztak reám, gondoskodtak rólam, örködtek fölöttem, úgy halálom után, ha tehetik, viseljék gondját síromnak, misézzenek sokszor és imádkozzanak sokat értem.

17. Széchényi Antal grófnak és nejének hagyom Emmi nővérem által festett chrisantém képet, az Éder Gyula által Benczúr után festett Tisza István képet, Széchényi Istvánnak kis bronz

mellszobrát (Senyefán van). Toinette leányuknak, Almássy Imre grófnénak hagyom a Senyefán lévő kisebb Boulle órát, Ilona leányuknak a budapesti lakásomban lévő Salviati féle Krisztus képet. A fiúknak adjanak emlékeket. Kis keresztfiamnak, Almássy Miklósnak hagyom a Vaszary primástól származó, kéken zománcozott feszületet és budapesti íróasztalomon levő aranyozott bronz órát.

18. Gróf Erdődy Tamás unokaöcsémnek hagyom: a Burghard Bélaváry féle tájképet: Ménés a kútnál és a téli tájképet ökrös négyes fogattal (Nagyváradon vannak).

19. Gróf Erdődy Lajos unokaöcsémnek hagyom: a Pausinger féle bögő szarvas képet, a Vaszary féle fürdő gyereket és a vad-disznó vadászatot ábrázoló bronz csoportot (Ezek Senyefán vannak).

20. Hálásan emlékezem Gróf Almássy Dénesékről, sok jószágukért, figyelmükért, gondoskodásukért, amelyet irántam mindig, de különösen betegségem alatt tanúsítottak. Hálám jeléül felajánlom Almássy Ella grófnénak a rézre festett felső olaszországi régi Sz. Anna képet (A budapesti lakás szalonjában van).

21. Gróf Blanckenstein Pálnak hagyom: az Erdődy nővérem által festett, Mariazell vidékét ábrázoló képet (Gyulán van) és a Holló Barabás féle „Vörös ördög” lovas szobrot. Isten áldja meg őt és családját hűséges barátságukért és a békés jó napokért, amelyeket családja körében tölthettem.

22. Kiss Jenőnek azt az arany cigaretta tárcát hagyom, amelyet tőle kaptam.

23. Kollányi Ferenc prelátusnak hagyom a Tóth István féle Szent László lovas szobrot talpazatával (Nagyváradon van).

24. Szirmay Árpád prelátus-kanonoknak azt a kisebb zöldköves gyűrűmet, amelyet egykor Erdődy nővéremtől kaptam.

25. Apor Vilmos báró gyulai plébánosnak hagyom kékzománcos mellkeresztmet láncsal, azt, amelyet közönségesen viseltem és a fehér porcellán Szűz Mária szobrot.

26. Bedy Vince győri apát-kanonoknak a fekete márvány Biedermayer órát (Nagyváradon van).

27. Dr. Szabó Vendelnek a Piazzetta féle apostolfej vázlatokat (Nagyváradon vannak) és a Kacziáni féle „Leselkedő halál” képet (Ez Senyefán van).

28. Domanek Pálnak az Angyalffy féle Péter képet (a budapesti lakásban van) és azt az aranyozott ércel díszített Krisztus képet, amely a senyefai hálósobámban van.

29. Ferdényi Kálmánnak hagyom a pazmaneumi oltárképnek vázlatát azzal a tőle származó szekrénnel, amely fölött ez a kép el van helyezve (Nagyváradon vannak).

30. Kovács Péternek a fehér porcellán „Ecce homo” szobrot és az osztozást ábrázoló képet (Előbbi Nagyváradon, utóbbi alatt a jelenleg budapesti írószobámban levő modern képet értem).

31. Wallner Győzőnek hagyom a nagyváradai íróasztalom fölött levő régi hímzésű Sz. Szív képet és ott az írószobámban lévő régi álló órát.

32. Gróf Blanckenstein Miklós keresztfiamnak a budapesti lakás kápolnájában lévő régi feszületet és a kis Solimena féle Szent család képet.

33. Beöthy Györgynek, a gyulai vikárius titkárának hagyom: a gyulai ház melléképületében az aulikus szobának berendezését, annak minden bútorát (A képek felől már rendelkeztem).

34. Adassanak emlékek: Széchényi Rezsőéknek, Széchényi Emiléknek és gyermekeiknek, Mazurek Bélának, dr. Varasdy Sándornak, dr. Széll Imrének, Erdősi Jenőnek, Erdősi Gyulának, Stubenberg Józsefnek és ha akkor életben volna még: különösen szép emlék adassék Sperker Ferenc jószágkormányzónak a megbecsülhetetlen szolgálataiért való mélységes hálámnak jeléül.

35. Ha azok, akiknek ingóságokat, emléktárgyakat hagytam, halálomkor már nem volnának életben, akkor a nekik hagyott emléktárgyakat hagyják hagyatékomban. Ez alól a rendelkezés alól csak testvéreimet veszem ki.

36. Egyházi ruháim között Gyulán, Budapesten és Senyefán vannak olyanok, amelyek a nagyvárad püspöki rezidencia leltárához tartoznak. Ha ezeket az ott maradt, az én tulajdonomat képező ruhák pótolják is, az egyházmegye magyar részének tulajdonát képezzék. A családi származású miseruhákat elsőben testvéreimnek ajánltassanak fel, ha ők nem tartanak rájuk igényt, a többi, az én tulajdonomat képező miseruhákkal együtt szintén az egyházmegye magyar részének tulajdonába menjenek át és itteni szegény templomok részére használtassanak fel. A tulajdonomat képező brüsszeli csipke rochetumot (jelenleg a budapesti központi papnevelde őrizetében van) értékesítsék a Sz. Szív alap javára. Az itteni központi szemináriumnak őrizetében lévő ezüst bérnálási felszerelést tartalmazó tok szintén egyházmegyém magyar részének tulajdona legyen.

37. Egyházi ékszereim, amelyekről itt nem rendelkezem, értékesíttessenek a Sz. Szív alap javára.

38. Naplóimat és azokat a könyveket, amelyekbe az egyházi és jótékony célokra fordított összegeket feljegyeztem: Brém Lőrinc vikáriusra bízom. Azt tegye velük, amit jónak lát.

39. Ezüst evőeszközeim azt a készletét, amely most budapesti lakásomban van, Jenő öcsém fiának hagyom, a szüleimtől származó készletet Tasziló fiának. A többi ezüst készletet és egyéb ezüst tárgyakat (amelyekről jelen végrendeletemben külön nem rendelkeztem) ajánltassanak fel becsáron családomnak és ha ezek nem tartanának rájuk igényt, értékesíttessenek a Sz. Szív alap javára. Családom alatt itt és a következőkben testvéreim és azok gyermekein kívül Brém Lőrincet és aulikusaimat is értem.

40. Képeim közül az Eckhout féle Tudóst a dolgozó szobájában ábrázoló képet, valamint a Nagyváradon lévő Koroknyai féle nagy Mátyás király képet a budapesti Magyar Szépművészeti Múzeumnak hagyom. A Luca Giordano féle Sz. Domokos képet, valamint a Krisztus Urunk kigúnyoltatását ábrázoló régi német-alföldi képet a nagyvárad Múzeumnak hagyom. Ha azonban Nagyvárad halálomkor még román uralom alatt lenne, hagyatékomban maradnak. Két Dorfmeister képet: a Keleti bölcseket és Sz. Flórián halálát ábrázolókat (rég faragott rámaikban) a soproni Múzeumnak hagyom.

41. Azokon a családi arcképeken, amelyekről itt említést nem tettem, osztozzanak meg testvéreim, illetőleg örökösei.

42. Összes többi képeim, rézmetszeteim, kézi rajzaim, műtárgyaim, műértékkel bíró és egyszerű műértéket nem képviselő bútoraim, szőnyegek, minden tulajdonomat képező és ezért hagyatékomhoz tartozó, itt fel nem sorolt és senkinek nem hagyományozott minden néven nevezendő és bárhol levő ingóságaim, a házfelszerelési és berendezési tárgyak, továbbá: kocsik, lovak, szerszámok, automobil, ha lenne, gazdasági felszerelés, mind a Szent Szív alapnak tulajdonát képezik és ennek az alapnak javára értékesítendőek. Kérem végrendeleti végrehajtóimat, hogy ezeknek értékesítése érdekében vonjanak be műértőket, szakembereket és ezeknek közreműködésével keressék az értékesítésnek legcélravezetőbb módját. Ezeknek értékesítésénél is biztosítsanak elővételi jogot családomnak a 39. pont végén mondtak értelmében.

43. Amennyiben a nagyvárad rezidenciában levő asztali, házi fehérneműre és ágyneműre vonatkozó leltár nem volna teljes, az a Gyulán és Budapesten levőből, ha szükséges pótolható, de román területre át nem vihetők. Ha erre egyáltalában nem, vagy csak részben lenne szükség, a fennmaradó a Senyefán lévővel

együtt szintén a Sz. Szív alapra száll és a 39. és 42. pontokban mondottak szerint értékesítendő.

45. Ugyanezt rendelem a borokra vonatkozólag is.

46. A különböző lakásaimban lévő sok fotográfiából, emléképből testvéreim, aulikusaim, cselédeim válogassák ki, amit megtartani óhajtanak, a többit égessék el.

47. Van egy kis fekete fafeszületem arany korpusszal, amely mindig velem volt, ezt temessék el velem. Temessék el velem az érceket is, amelyeket mindig magamon hordtam, csak azt az aranyláncot, amelyet viseltem egy Sz. Szív éremmel adják Ferdényi Kálmánnak.

48. Végredeleti végrehajtókul Brém Lőrinc prelátus-kanonok, gyulai vikáriust és dr. Schriffert Béla pápai kamarás, irodaigazgató urakat kérem fel és nekik az ezzel járó minden felhatalmazást megadok. Kívánom, hogy minél nagyobb rendelkezési szabadsággal bírjanak, mert legjobban ismerik intencióimat, kívánságaimat. Brém Lőrinc mindig lelkiismeretes, körültekintő, előrelátó tanácsadóm és támaszom, hűséges, ragaszkodó jó fiam volt, akinek sok-sok köszönettel tartozom, mert nekem is, egyházmegyémmek is, megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. Nagyon kérem őt, vállalja ezt a nehéz és utolsó szolgálatot, amelyet nekem tehet és maradjon irántam halálom után is az, ki életemben volt. Osszák be belátás és célszerűség, valamint lehetőség szerint a teendőket Schriffert Bélával, akit szintén ezen nehéz feladatnak elvállalására szeretettel megkérek. Ezen nehéz, sok fáradozással és kellemetlenséggel járó feladat teljesítéséért, hálás köszönetem jeléül Brém Lőrincnek hagyom kék (Lapis lazuli) nodussal ellátott kelyhemet (most Senyefán van) azzal a kérelemmel, hogy gondoskodják arról, hogy halála után székesegyházamé legyen, vagy azé az egyházé, amely a nagyváradi egyházmegye magyar részének székesegyházává lesz. A Szenes Fülöp által festett arcképmet tekintse tulajdonának, de erre vonatkozólag is arra kérem

gondoskodjék arról, hogy az ő halála után ez a kép a nagyvárad püspöki székhöz, illetőleg annak magyar részéről való utódom őrizetében, az egyházmegye tulajdona legyen: ki tudja, talán az utolsó nagyvárad püspököt örökíti meg ez a kép.

Schriffert Bélának a végrendeleti végrehajtói feladatok teljesítésével járó fáradozásáért köszönetem jeléül hagyom a budapesti lakás kápolnájában levő Sz. Szívvel és címerrel díszített kelyhemet, azzal a kérelemmel, hogy gondoskodjék arról, hogy halála után ez a kehely az orosházi templomé legyen.

Szeretett papságomat, aulikusaimat, káptalanomat, egyházmegyémet, testvéreimet, családjaikat, rokonaimat és barátaimat az Úr Jézus Szent Szívének szeretetébe és oltalmába ajánlom. Kérem őket, őrizték meg szeretetben emlékemet, misézzenek, illetőleg miséztessenek és imádkozzanak érttem, ne hagyják árván, ne hagyják imádság nélkül síromat.

Ha bárkit megbántottam, bárkinek szomorúságot okoztam vagy rossz példát adtam, kérem bocsásson meg, amiért én is lelkemből megbocsátok mindenkinek, aki valaha életemben megbántott.

Még egyszer mindnyájukra kérem az Istennek áldását. Testvéreimet kérem, hogy most és mindenkor nyugodjanak meg az Isten akaratán, legyenek jó katolikusok, járuljanak gyakran a szentségekhez, neveljék gyermekeiket Krisztus szellemében, hogy egykor az örök életben boldogan viszontlássuk egymást. Ámen.

Kelt Budapesten, 1923. február 8-án.

Gróf Széchenyi Miklós s. k.

nagyvárad püspök

Alulírottak, mint e célra fölkért és együtt jelenlevő végrendeleti tanúk igazoljuk, miszerint az általunk személyesen ismert Gróf Széchenyi Miklós v. b. t. tanácsos, nagyvárad i. sz. püspök együttes jelenlétünkben az általunk értett magyar nyelven kije-

lentette, miként a jelen okirat az ő saját kezűleg írt végrendeletét tartalmazza és ezen kijelentés után ezen okiratot saját kezűleg előttünk aláírta.

Budapesten 1923. február hó 8-án.

Dr. Nemes Antal c. püspök s. k.
a koronázó főtemplom plébánosa
Korének József s. k. budavári káplán

Széchenyi Miklós gróf végrendeletének kiegészítései (II.)

Végrendelet

Ez a végrendeletem azokat a rendelkezéseket tartalmazza, amelyekre az ezzel egy napon kelt és aláírt végrendeletemnek 5. pontjában testvéreimre vonatkozóan hivatkozom. Azért jelen végrendelezésem a fent említett végrendeletnek kiegészítő részét képezi.

Szeretett édes testvéreimről és azoknak családjairól vagyoni helyzetemnek megfelelően és az egyházzal szemben tartozó lelkiismereti kötelességem tudatában úgy kívánok halálom esetére gondoskodni, hogy Jenő öcsémre már életemben átruházott, valamint gyermekeinek nevére telekkönyvezett ingatlanok és végrendeletemben testvéreimnek hagyományozott ingóságokon kívül, számukra: Gróf Erdődy Gyuláné, Gróf Széchenyi Jenő és Gróf Zichy Frigyesné részére szóló letét alakjában a Magyar Földhitelintézetnél értékpapírokat helyeztem el. Úgy rendelkeztem a Magyar Földhitelintézetnél, hogy ezek az értékek, amelyeket még életemben testvéreimnek ajándékoztam, azoknak megosztását tartalmazó jelen rendelkezésemmel együtt halálom után haladéktalanul testvéreimnek átadassék.

Ezen a Magyar Földhitelintézetnél elhelyezett értékekből:

1. Gróf Erdődy Gyuláné született Széchényi Emilia grófnő nővéremet 4/15 (azaz négy tizenötöd) illeti meg. Ha netán, amittől a jószágos Isten oltalmazzon, nővérem előbb halálozna el, mint én, akkor az ő hányada Gróf Széchényi Jenő testvéröcsém, illetőleg örökösei és Gróf Zichy Frigyesné nővérem, illetőleg örökösei között, két egyenlő részben osztassék meg.

2. Gróf Széchényi Jenő testvéröcsémet, illetőleg örököseit a letétbe helyezett összegnek szintén 4/15 (négy tizenötöde) illeti meg. Mivel Jenő öcsém és családja érdekében már életemben sok áldozatot hoztam és mivel továbbá kadarkúti birtokomat csekély ellenszolgáltatás fejében engedtem át neki, sőt azt amit érte fizetett és ennél sokkal többet leányai javára fektettem be a senyefai ingatlanba, őt terhelem meg azzal, hogy Széchényi Ilona grófnő nővéremnek tartozzék halálom napjától kezdve havi előleges részletekben, hónaponként 6 (hat) métermázsa búzának árát, a búzának minden hónap elsején való tőzsdei árfolyama szerint készpénzben, levonás nélkül kifizetni. Tartozik Jenő öcsém, annak halála esetén tartoznak örökösei Ilona nővéremnek ezt az életjáradékot életfogytiglan kifizetni. Kérem Jenő öcsémet, feleségét, gyermekeit emlékezzenek meg arról, hogy mit tettem érdekükben házasságkötésüktől kezdve halálomig és azért vállalják jó szívvel ezt a csekély terhet. Ha mindazonáltal akár Jenő öcsém, akár örökösei bármikor vonakodnának ezt a kötelezettséget teljesíteni, akkor tartozik, illetőleg tartoznak, a neki, illetőleg nekik szánt 4/15-öd részt halálom napján való teljes értékben kifizetni. Jenő öcsémet, illetőleg örököseit még azzal a kötelezettséggel terhelem, hogy tartozzanak Horváth Károly soffőrömnek Senyefán a kertben lévő, az istállóból átalakított cselédlakásban élethossziglan lakást biztosítsanak. Ő és családja mindig megbízható őrei lesznek a háznak és a kis gazdaságnak. Bársony Józsefnek szándékozom házhelyet adni. Ha a Jenő leányainak nevéen lévő telekből adnám a házhelyet, ezért őket az

én nevemen lévőből lehet kárpótolni. Kérem, hogy ezen esetben a majoron való átjárást neki és családjának biztosítsák.

3. Gróf Zichy Frigyesné született Széchényi Mariette grófnő nővéremet, illetőleg elhalálózása esetén örököseit a Földhitelintézetnél letett összegnek 7/15 (hét tizenötöd) része illeti meg. Ezt az összeget tekintsék olyannak, amely a gyermekeik tulajdonát képezi és eszerint kezeljék. Ebből kiveszem Miklós fiukat, akinek külön vagyona van. A tőke kamatainak haszonélvezete élethossziglan nővéremet illeti meg.

4. Kijelentem, hogy sem Gróf Széchényi Jenő testvéröcsém, sem Gróf Zichy Frigyes, sem neje nekem semmivel nem tartoznak. Ha bármikor vagy bárhol olyan iratok vagy feljegyzések találhatnának, amelyekből még fennálló tartozásra lehetne következtetni, kijelentem, hogy ezek mind kiegyenlítették.

Kérem szeretettel testvéreimet, fogadják megnyugvással végrendelkezésemet, amellyel az erkölcsi és anyagi lehetőség határai között törekedtem róluk és gyermekeikről gondoskodni és testvéri szeretetemnek bizonyosságát adni. Emlékezzenek meg úgy arról, amit életemben tettem érdekükben, mint arról is, hogy én mit kaptam az egyháztól és hogy ennek következtében mivel tartozom az egyháznak, egyházmegyémnek különösen most annak igen súlyos, szomorú helyzetében.

Kérem végül testvéreimet szeressék és jól viseljék gondját Ilo-
na nővéremnek, törekedjenek neki gondtalan öregséget biztosítani. Szeressék egymást, kerüljenek félreértést és a családi szilárd összetartás szellemét neveljék gyermekeikbe.

A jó Isten áldja, oltalmazza, boldogítsa őket.

Kelt Budapesten, 1923. február 8-án.

Gróf Széchényi Miklós s.k.
nagyváradi püspök

Széchenyi Miklós végrendeletének pótlásai (III.)

Végrendelet

Szükségét látva annak, hogy folyó évi február hó 8-án kelt végrendeletemen némi módosítást, illetőleg kiegészítést eszközöljek, pótlólag a következőkben rendelkezem:

1. Végrendeletemnek 4. pontjában (az 5. lapon) a Gróf Széchenyi Jenő testvéröcsém nevén lévő métneki birtoknak engem megillető részét a Sz. Szív alapnak hagytam. Ezt a rendelkezést oda módosítom, hogy: a nevezett birtokrésznek illetőleg annak az összegnek, amellyel nekem Jenő öcsém ezért 1922. évi november 21-én Gyulán kötött szerződésünk értelmében tartozik, egy harmad részét hagyom a Sz. Szív alapnak, a másik két harmad részt pedig testvéreimnek: Gróf Erdődy Gyuláné szül. Széchenyi Emilia grófnő nővéremnek, Gróf Széchenyi Jenő testvéröcsémnek, Gróf Zichy Frigyesné szül. Széchenyi Marietta grófnő nővéremnek hagyom azzal a kikötéssel, hogy ezen a birtokrészen illetőleg az ezért nekem járó összeg, a Magyar Földhitelintézetnél testvéreim részére elhelyezett rendelkezésemben megállapított kulcs és annak többi határozmányai szerint osztozzanak.

Ha Gróf Zichy Frigyes sógorom és neje, szül. Széchenyi Marietta grófnő nővérem, halálomkor vejükkel, Kiss Jenővel és nejével, leányukkal még ki nem békültek és velük a szülők és gyermekeik között illő és köteles jó viszonyt fel nem vették volna, akkor a métneki birtokrész után nekik szánt mennyiséget nem nekik, hanem vejüknek, Kiss Jenőnek és feleségének hagyom.

2. Végrendeletem 8. pontjában (a 8. lapon) Jenő öcsémnek hagytam a Nagy Zsigmond féle „Sírbatétel” képet, amely jelenleg Senyefán van. Ez a kép maradjon a Sz. Szív alapot megillető hagyatékomban, e helyett a Ribera féle „Szent család” képet hagyom Jenő öcsémnek.

3. A jelenleg még Nagyváradon lévő könyvtáramat, a többi lakásaimban lévő könyvekkel együtt egyházmegyém magyar részének hagyom. Ha mint könyvtár nem volna elhelyezhető, értékesíttessék a Sz. Szív alap javára.

4. A vasmegyei Kámon községben házat vettem, amelyben Bársony Józsefet és családját helyeztem el. Ezt a házat is a Sz. Szív alapnak hagyom de azzal a kötelezettséggel, hogy azt Bársony Józsefnek két vagon búzáért eladja, vagy ha meg nem vehetné, neki és családjának Bársony József élete fogytáig abban lakást biztosítson.

Végrendeletemnek minden egyéb rendelkezését változatlanul fenntartom.

Kelt Gyulán, 1923. évi június hó 23-án.

Gróf Széchenyi Miklós s. k.
nagyvárad i. sz. püspök

Alulírottak, mint e célra felkért és együtt jelenlevő pótvégrendeleti tanúk igazoljuk, miszerint az általunk személyesen ismert Gróf Széchenyi Miklós v. b. t. tanácsos, nagyvárad i. sz. püspök együttes jelenlétünkben az általunk értett magyar nyelven kijelentette, miként a jelen okirat az ő sajátkezűleg írt pótvégrendeletét tartalmazza és ezen kijelentés után ezen okiratot sajátkezűleg előttünk aláírta.

Gyulán, 1923. évi június hó 23-án.

Domanek Pál s. k., tanú
Beöthy György Tibor s. k., tanú

Nyilatkozat

Alulírottak, mint néh. gróf Széchenyi Miklós püspök úr Öngyméltóságának végrendeleti végrehajtói kijelentjük a következőket:

A boldogult Kegyelmes úr végrendeletének 4. pontjában általános örököséül a nagyváradi lat. szert. egyházmegyei jótékonyági Szent Szív alapítványt nevezte meg.

Tekintettel arra, hogy a végrendelet 4. a). pontja értelmében „indokolt esetekben a nagyváradi egyházmegyének román területen levő plébániái, intézményei, papjai stb. is részesülhetnek segélyekben az alapítvány jövedelméből”,

tekintettel arra is, hogy a boldogult püspök úr Önagyméltóságának a mi határozott tudomásunk szerint szándéka volt végrendeletét az egyházmegye román területét érdeklőleg bizonyos tekintetben megváltoztatni:

az elhunytak szándékai szerint vélünk eljárni akkor, mikor a magunk részéről, mint végrendeleti végrehajtók nem emelünk kifogást az ellen, hogy a Szent Szív alapítványt illető hagyatéki tömegből az a rész, amely jelenleg román területen van, ott kezeltessek és használtassék fel az alapító rendelkezései és szándékai szerint.

Kelt Budapesten, 1923. december hó 19-én.

Dr. Schriffert Béla s. k.

Brém Lőrinc s. k.

Előttünk:

Dr. Krüger Aladár s. k.

Nagy István s. k.

Közli Sipos Zsolt

MŰHELY

CSÍKI SZABOLCS

**„Morzsák” a medgyesi ferences kolostor két
világháború közötti történetéből**

A ferencesek a hagyomány szerint az obszerváns ferencesek Medgyesre 1444-ben telepedtek le. A jelenlegi templom tornyát 1485-ben már említik a források, sőt 1507-ben egy emeletes kolostorról is tudnak, melyben 28 szerzetesi cella és egy nagyméretű refektórium kapott helyet. A templom és a kolostor megépülése után, 1535-ben harmincöt szerzetes élt a zárda falai között, számuk 1544-re tizennégyre csökkent. Már a korai időszakában a városi polgárok egyik kedvelt temetkezési helyének számított. Azonban nemcsak ők temetkeztek ide, hanem a környékbeli személyek is.¹

A reformáció idején a szerzeteseket elűzték a városból. A templom egy ideig üresen állt, később a 17. század folyamán kórházként működött.²

A 18. században a Habsburg korszakban a hatalom támogatásával, különösen Hugo Damian de Virmond császári parancsnok segítségével 1721-ben sikerült a ferenceseknek a templomot és a kolostort visszaadni.³ A nagyon elhanyagolt, igen romos ál-

¹ Csak érdekességként, a medgyesiek minden tiltakozás ellenére, itt tették el a mohácsi vész igencsak furcsa politikailag elég labilis kalandorát, Alois Grittit.

² Vö. *Medgyes, Egykori ferences templom*, megjelent a Transsylvania Nostra Alapítvány és a Kriterion Könyvkiadó gondozásában, (szerk. Kovács Zsolt), Kolozsvár 2013, 2–3.

³ AVRAM Alexandru: *Topografia monumentelor din Transilvania. Municipiul Mediaș*. Sibiu 2006, 27.

lapotban lévő kolostor és templom átépítésére került sor az erdélyi nemesek bőkezűségének és az osztrák császári tisztek nagylelkűségének köszönhetően. Ezt követően az 1740-es években Haller János kormányzónak és feleségének, Daniel Zsófiának támogatásával a templomhajó és a déli mellékkápolna felújítását végezték el.⁴ A medgyesi ferences templom építésében és átalakításában nagy szerepet játszott Sztoyka Zsigmond Antal, a gyulafehérvári Papneveldét alapító püspök, aki súlyos betegsége idején a medgyesi piarista rendházba vonult vissza. Sztoyka püspök támogatásával 1764-ben építik újjá a nyugati (bejárati) templomkaput. Majd egy évvel később a nyugdíjba vonult Sztoyka püspök a torony alatt oratóriumot képez ki, és több liturgikus tárgyat adományoz. A templom és kolostor együttes a 19–20. században is többször jelentősebb renováláson ment keresztül.⁵

Medgyesen a ferences szerzetesek nemcsak missziós és lelkipásztori jellegű munkát, hanem kultúrmunkát is felvállaltak, többek között a szászöldi szórványvidék iskola-programjának kiépítését és vezetését. Ebbéli törekvésük 1895-re datálható. Medgyesen tudomásunk van egy magyar polgári iskoláról és egy tervbe vett ferences iskola létesítéséről.⁶ A terv hamarosan valóság lesz, 1909-ben sikerült a zárdában néhány termet iskolai

⁴ A kápolnát a Haller család temetkezési helyének szánták. Ezekben az években az erdélyi kormányzó és felesége több erdélyi templom építését és felújítását támogatta, ilyen: a marosvásárhelyi jezsuiták temploma, de a kolozsvári, dévai, szászvárosi, nagyszebeni és a brassói ferences templomok építése is. Haller kormányzó kiemelt figyelmet szentelt a medgyesi ferences templomnak, mivel egyik legfontosabb birtokközpontjának számító szomszédos Darlacon a magánkápolnájukat is a ferencesek látták el. Ma ennek a történelmi múltnak nyoma sincs. A helyiek már nem is tudnak a kormányzó birtokáról, bár a jelenlegi Polgármesteri Hivatal a Haller kúriában működik.

⁵ Vö. *Medgyes, Egykori ferences templom*, (szerk. Kovács Zsolt), Kolozsvár 2013., 10–11.

⁶ *Historia domus* (a továbbiakban: HD), Medgyes, 1843–1948.

célokra kialakítani a korabeli oktatási kívánalmaknak megfelelően. Az év elején püspöklátogatásnak is örvendenek a ferenccsek, Gróf Mailáth G. Károly erdélyi püspök elismerően méltatja pedagógiai tevékenységüket.⁷ A jelenlegi fungens kápolna – sekrestyeként – ekkor kapja meg igényes bútorokkal ellátva a mai berendezését. Az 1910. esztendő nemcsak a sikerek éve, hanem egy szomorú évzárás is, hiszen a ház szeretett „nagyja”, László Polikárp főatya befejezi földi életét (†1910). Medgyes mint provinciális székhely ezt az esztendőt az árvaság tudatában fejezi be. A *Historia domus* is megemlékezik a főatyáról: „Hogy ki volt Ő? Arról a kedves olvasó meggyőződhetik, ha ezt a *Historia domus*t végig lapozza. Ő volt az, aki a provinciát megmentette, felvirágoztatta illetőleg virágoztatásnak indította. Utolsó óhaja, utolsó kívánsága is az volt, hogy mindannyian szeressük a mi édesanyánkat, a provinciát. (...) A rend életében lezajlott nagy időnek nagy embere volt. (...) Népszerű ember lett anélkül, hogy a népszerűséget kereste volna.”⁸

A kimagasló személyiség, László Polikárp főatya halála után P. Kóry Ottó veszi át a medgyesi rendház irányítását. A medgyesi kolostor a mai teljes formáját az ő idejében nyeri el. Kóry Ottó atya a kolostor épületet teljesen bezárt udvarrá építi át azáltal, hogy „a quadrátban a gépházzal folytatólagosan egy új szárnyat

⁷ „Kegyelmes urunk a püspök ez évben meglátogatta zárdánkat és itt kiosztotta a bérálás szentségét. Saját fogatán érkezett Kiskapusról. Fényes kíséret fogadta már a város határán. Itt üdvözölte Örméltóságát a város polgárainak nevében a városunk derék és tevékeny polgármestere: Theil Frigyes. A város végén a főgondok Kein Adolf dr. úr fogadta a magas vendéget, ahol egy díszkapu volt felállítva. A város utcái fel voltak lobogózva és az ablakok virágokkal feldíszítve. A Zeches végén a templomnál a magyar katolikus tömeg fogadta a kegyelmes atyát.” Vö: HD, évszám: 1909–1910.

⁸ Vö. HD, évszám: 1909–1910.

épített fel”.⁹ A Medgyesen elhunyt P. László Polikárp főatya emlékére síremléket állíttat.¹⁰

A következő esztendő igencsak sok változást hozott a rend és a medgyesi közösség életében, hiszen 1911-ben Csíszér Elek lett a provinciális.¹¹ Az elmúlt század egyik nagy megvalósítása részben a templomkifestés, a szentély és a Haller féle kápolna ablakainak elkészítése egy csehországi szakember irányításával valósult meg.¹² Hogy a templom igazán igényes liturgikus térre formálódott, fr. Györgyi Feliciánnak köszönhető, aki „nemes ambícióval dolgozott rajta, hogy templomunkat Istennek méltó házává, szem és léleknek tetszővé tegye”.¹³ Nem sokkal később, 1913-ban a szentély mai padlózatát is sikerült elkészíteni, a fapadlózat helyébe cementlapokat raktak le, a munkálatokat két laikus testvér végezte.¹⁴ Ennek az évnek a termékei a mai harangok is, hiszen a régi, ami 1889-ből való és Segesváron öntötték, elrepedt és teljesen használhatatlanná vált. Ennek orvoslásaként két harangot rendeltek Sopronból, egy 778 és egy 227 kg-os harangot. A nagyobb harangot Szent Ferenc, a kisebb harangot Szent István első apostoli magyar király tiszteletére szentelte, illetve áldotta meg Csíszér Elek főatya 1914. május 30-án.¹⁵ Az új

⁹ HD, évszám:1910–1911.

¹⁰ A síremléket 2010-ben Babota Tibor plébános javította meg. A hívek mai napig gyertyát és virágot visznek a sírjához (saját megjegyzés).

¹¹ A tartomány őrei: P. Trefán Leonárd, tanácsosok: P. Béres Gaudenc, P. Rozsnyai Barnabás, P. Kassay Kelemen és P. Bíró Lőrinc. HD, évszám: 1911–1912.

¹² A csehországi grottai-ban, Richard Schlein műhelyében készítették az ablakokat. Vö: JAKUBINYI György: *A szentek nyomában Erdélyben*. Gyulafehérvár 2005. 25.

¹³ Vö. HD, évszám: 1911–1912.

¹⁴ A két laikus testvér Felicián és Marian testvérek. A templom szentélye így világosabb és természetesebb lett. Vö: HD, évszám 1913–1914.

¹⁵ Vö. HD, évszám 1913–1914.

harangok esztendeje mellett más szempontból is gazdagnak minősíthető ez az esztendő, hiszen a medgyesiek lelkiekben is gazdagodhattak lelkigyakorlat formájában. A legutolsó misszió 1863-ban volt, ennek érdekében missziós-lelkigyakorlatot szerveztek, ami lelkiekben való nagy növekedést eredményezett.¹⁶ A lelkigyakorlat kegyelmeit, ajándékait ekképpen jellemzik: „Igen szépnek sikerült, igazi keresztény életre vezető munkát végeztek a missziós atyák. Ezen a helyen is hálás köszönet fáradozásukért.”¹⁷ Az iskola szempontjából is kimagasló évnek számított, hiszen a magyar polgári iskolából többen átjöttek a ferencesek által működtetett hitvallásos iskolába. Annyira megszorodott a tanulók száma, hogy 1919-ben már nem volt elég ferences tanító, akik eleget tudtak volna tenni a feladatuknak, így világi tanítókat kellett alkalmazni. Ebben a tanévben több mint ötven gyerek tanul és nevelkedik a barátok istápolásával keresztény-katolikus szellemben a zárda épületében. De a virágzó iskolaélet megtöri az impériumváltás, s az azt követő törvények és rendeletek.

¹⁶ Igényes Missziós-értésítőt készítettek a Szent Bonaventúra nyomdában: 126/1914. Szöveg a következő: „Mentsd meg lelkedet, mert a lélek minden! Isten dicsőségére és a halhatatlan lelkek javára 1914. Április hó 15.-től, húsvét szerdájától, április hó 19.-ig, fehér vasárnapig SZENT MISSZIÓT rendeznek, melyre medgyesi hitközségünk minden egyes tagját szeretettel meghívjuk. Igazi keresztény életre vezető munka lesz ez, mely azt célozza, hogy az emberi méltóság és lelkiség öntudatát fölébresszük magunkban és úgy isteni, mint emberi kötelességeink magaslataira fölemelkedhessünk. Önmagával tesz jót az, aki fontos érdekének tartja, hogy ezen szent misszió részt vegyen. A szent misszió vezetői: P. Leonárd és P. Pius ferencrendi atyák lesznek. A szent misszió április hó 15.-én szerdán este 6 órakor veszi kezdetét, mely alkalommal a szent beszédek, előadások és ünnepek sorrendje közöltetni fog. Bízunk a jó lelkek megértő lelkesedésében és az Isten kegyelmében, hogy ezen napok mindnyájunk életében a lelki megújulás napjai lesznek. Ezen reményünk biztosítja a sikert! Medgyes, 1914. április hó 10.-én. A szentferencrendiek.”

¹⁷ Vö. HD, évszám 1913–1914.

A ferencesek által vezetett lelkipásztori munka az 1920-as években

Az „új idők” sok nehézséget hoztak a medgyesi rendháznak. P. Trefán Leonárd¹⁸ tartományfőnök fogságba került az 1919-es Szent István ünnepén elmondott prédikációjáért, ami a szerzetesrend gördülékeny, életképes előrehaladását egy időre megbénította. A ferences iskolában belső feszültség keletkezett, amit azonban idejében sikerült leszerelni. A feszültség fő oka a laikus tanítók alkalmazásának a kérdése volt, mert az atyák közül többen úgy látták, hogy ezáltal megbomlik a tanári egység és veszélybe kerül a keresztény szellemiség. A pátereknek idejében sikerült a kérdést megoldani.

Az elkövetkező esztendő sok kihívást tartogatott: egyrészt Medgyes ipari szempontból rohamos fejlődésnek indult, 1922-ben már 15 gyár működik, ez azt is jelenti, hogy a város lakossága teljesen mássá lett. A kolostor életét ez abban érintette, hogy a ferencesek a zárdát önként kellett átadják olyan személyeknek, akik most érkeztek Medgyesre. A felszaporított gyárak, az ipari fejlődés azt eredményezte, hogy a románok nem igazán kaptak lakást, ezért jó néhány családot irányítottak a ferences kolostorba. A kolostort majdnem „szerzetestelenítették”, alig maradhatt két páter, akik a szükséges lelkipásztori feladatokat ellátták. Az ipari fejlődés másrészt azért is elég furcsa volt a kevés számban maradt barátoknak, mert amolyan migráns módra érkeztek a katolikus hívek is, akikkel nem sok eredményre mentek pasztorális szempontból. Lengyel, cseh és tót hívek szép számban érkeztek ezekben az években Medgyesre. A város egyik legnagyobb és legtöbb munkaerőt befogadó ipari műhelye az Ablaküveggyár

¹⁸ A főatya nem Medgyesén él, hanem Csíksomlyóról vezeti a rendet (saját megjegyzés).

volt, ami magyar, sőt katolikus kézen volt. Ebben az évben szűnt meg a már néhányszor említett polgári iskola is, helyette egy német nyelvű iskolát céloztak meg, ami meg is valósult, jelenleg Medgyesen ez a német nyelvű iskola Stefan Ludwig Roth nevét viseli.

Az 1923 és az azt követő esztendő is sok meglepetéssel szolgált. A német hívek megsokasodása azt eredményezte, hogy német anyanyelvű ferencset kértek. A kért és kapott ferences Weloiu Konstantin atya Vajdahunyadról érkezett, nem is kis német érzelmmel. Jelenléte eleinte szerény, de később igen nagymértékben elkezdte a germanizáló tevékenységét és emiatt a zárdaiban sok félreértésre adott okot. P. Gaál Balázst azzal vádolta meg a német anyanyelvű páter, hogy nem vezeti a zárda ügyeit kellő figyelemmel és pontossággal, emiatt vizsgálatot rendeltek el és az eredmény az lett, hogy P. Gaál Balázs házfőnök nemcsak Medgyest, hanem a rendet is elhagyta. P. Weloiu Konstantin vette át a házfőnöki feladatokat, de mivel a közösség annyira megszínylette Balázs atya eltávozását, csak pár hónapig maradhatott, a rendházból később önként kérte eltávozását.¹⁹ Ez az év lelkiekben nagyon gyenge, az iskola életére is kihatott a belső feszültség, másrészt a magyar szülők előszeretettel kezdték gyerekeiket az újonnan létesített román iskolába adni, a német szülők pedig a szászok által működtetett iskolába, a ferences iskola szinte kongott az ürességtől.

Az elkövetkező évek sem hoznak túl sok reményt, bár a lelkiélet javul, karácsony és húsvét előtt többen végzik el szentgyónásaikat, azonban a városban egyre több a szocialista és kommunista, akik hallani sem akarnak a vallásról és a gyerekeik keresztény neveléséről. A német anyanyelvű hívek továbbra is elégedetlenek a székely származású ferencesekkel, ezekben az

¹⁹ Vö. HD, évszám 1923–1924.

időekben nem kapnak német anyanyelvű pátert. A hitoktatás viszont jó irányt mutat, mivel a szászok által működtetett iskolába engedélyt kapnak a ferencesek arra, hogy bejárjanak. 1925-ben a zárda nagy részét még idegen munkások uralják, akiknek a kilaoltatására némi kísérlet megtörténik, de nem túl nagy sikerrel.

Az újesztendő valóban újat hoz, 1926-ben nagy beruházást végeznek a kolostor épületén, a templomon és tornyon, sikerül teljesen újrafődni a provincia költségén. Ebben az évben az orgonát is megjavítják, sőt a szőlőskerti nyári villát is újrastetik.²⁰

Az 1927-es év lelkiekben való megújulást is jelent. P. Seress Szolán atya megérkezik Medgyesre, aki a novíciusok mestere és irányítója lesz. A rendtartomány székhelye ismét Medgyes lett. Ez az év a lelkiélet virágzásának a kezdete, megalakul a Szentkereszt hadsereg egylet, melynek nagy bátorítója Boros Fortunát,²¹ aki többször lelkesíti beszédeivel a tagokat. Ugyancsak ennek az évnek a terméke a Mária kongregáció (különösen fiatal lányoknak a csoportja), Oltáregylet és Szentolvasó-társulat megalakulása. A rendházban szolgáló páterek gyakran, nagy készséggel indulnak el missziós útra. Ebben az évben felvállalják, hogy ellátják Sárpatákat, mivel a plébános hirtelen távozik az élők sorából, de Kőhalomba is gyakran járnak besegíteni, illetve helyettesíteni. Különösen kegyelmi esztendő ez, sikerül igazán rákészülni a következő évre is. 1928. szeptember végén megérkezik bérmlásra Erdély kimagasló nagy püspöke, Mailáth Gusztáv

²⁰ Vö. HD, évszám 1925–1926.

²¹ Boros Fortunát Zetelakán született 1895. június 3-án. A teológiát Vajdahunyadon végezte, 1911. augusztus 20-án lépett a rendbe, és 1918. június 1-jén pappá szentelték. Három kolostorban dolgozott, 1920 és 1932 közt Székelyudvarhelyen, 1932 és 1948 között Kolozsváron és 1948 és 1951 között Brassóban. 1942-ben lett tartományfőnök és hat éven át, elhurcolásáig vezette a rendet. Románia kommunista rezsimjének áldozata, 1953-ban halt meg, sírja ismeretlen.

Károly, akit a város végén dr. Stenczel Gyula polgármester fogad. A bér málkózók száma 375, a bér málás napján a püspök meglátogatja azt a négy bér málkózót is, akik kórházban vannak, és ott szolgáltatja ki a nagykorúsítás szentségét. Késő délután a püspök a temetőbe indul P. László Polikárp fő atya sírjához, imával köszöni meg hűséges ferences-papjának, hogy sokszor elkísérte korábban bér máútjára és vállalta a szónoki tisztséget.²² A püspök e tettevel nagy emberségről és igazi atyai mivoltáról tesz tanúságot. Bár püspök-látogatás volt ebben az esztendőben és a német anyanyelvű hívekkel is sikerült Mailáth püspöknek szót váltani, részükről továbbra is megmarad az elégedetlenség. Sajnos szakadás van a plébánián az említett német hívek és a ferencesek között, az egyházi adót nem akarják átadni a plébániát vezető ferenceseknek, hanem ők maguk akarnak gondoskodni olyan formában, hogy bankban akarják lekötni, melynek a célja, hogy a pénzükkel kimondottan csak a saját német gyerekeiket segítsék. A német lelkész ügye továbbra sem csitult el, kitartanak a kérésük és igénylésük mellett, de nem sok sikerrel. A háztörténetet író ferences kissé ironikusan meg is jegyzi: „a székely származású ember sosem lehet perfect deutsch”.²³

Az 1929-es esztendő az ünneplések esztendeje, a szent életű Csíszér Elek arany misés,²⁴ a provincia is kétszáz éves, a rend számára ez különösen a hálaadás esztendeje. Az ünnepség alig ér véget és a medgyesi rendház egykori házfőnöke hazatér az Úrhoz,

²² Vö. HD, évszám 1928–1929.

²³ Vö. HD, évszám 1928–1929.

²⁴ A csikmenasági Csedő Anna így emlékezik P. Csíszér Elek atyára: Gyónatós-zékét mindig száz és száz ember állta körül. Öreg korában a novíciusok prémes bundába göngyölték, s mint egy bábót, úgy tették a gyónatós-zékbe. Az oltárnál már alig tudott megfordulni; nagy Mária-tisztelő volt. Amikor gyémánt miséjét mondta Csíksomlyón, szülőházától a templomig az utat kék nefelejcs borította. Vö: <http://lexikon.katolikus.hu/C/Csisz%C3%A9r.html>

a medgyesiek veszteségként élik meg Kory Ottó halálát.²⁵ Így gondolnak az egykori főatyára: „a Provinciának olyan oszlopa dőlt ki, mely a reform idején és utána egészen haláláig rátermetségével, franciskánus érzésével, hivatalával állandó erős támasza volt annak. Adjon a jó Isten helyébe sok olyan embert, hogy az általa ültetett és ápolt palántákat virágzásra és gyümölcserésre segítsék.”²⁶

A ferencesek által vezetett templomi és „plébániális” élet az 1930-as években

Aki a medgyesi egykori ferences templomot meglátogatja, rögtön annak az érzésnek a bűvkörébe kerül, hogy valamikor igényes atyák élhettek, akiknek meg volt a szép és a szent iránti érzékük. Mindez az 1930-as éveknek köszönhető, kerek esztendő és az igazán nagy megvalósítások éve. A templomot a mai pompájában sikerült kifesteni, a szentélybe belépő homlokzatra egy nagyon szép freskót sikerült készíttetni, melynek témája, amint Jézus átadja a kulcsokat Péternek az apostolok jelenlétében. Herczeg Ferenc marosvásárhelyi festő munkája révén a homlokzati minták ebben az évben nyerik el mai formájukat mind a szentély, mind a templomhajóban.²⁷ A Haller féle kápolna is új formát ölt. A déli kápolna új védőszentje Lisieux-i Szent Teréz lett,²⁸ a barokk oltár két oldalán a segítő szentek szobrai: Sebestyén, Xavéri Ferenc, Borromeo Károly és Rókus, az oromzatában pedig a

²⁵ P. Kory Ottó 1930-ban halt meg.

²⁶ Vö. HD, évszám 1929–1930.

²⁷ Vö. HD, évszám 1929–1930.

²⁸ Korábban a kápolna Nepomuki Szent János tiszteletére lett szentelve, de mivel ebben a kápolnában tartották a különböző plébániai csoportok találkozóit, előnyösnek tartották a ferencesek, hogy egy új szent, korban közelebb álló példa legyen a csoportok tagjai előtt.

Szentháromság látható. Sikerült elkészíteni a mai gyóntatószéket is. A templom egyedi darabja a keresztelőkút,²⁹ ami a Medárdt testvérek helyi műhelyéből került ki és tölgyfából készült. A gondnok a Medárdt testvérek egyike, a saját költségén készítteti el a kápolna padjait is.

A szenteltvíztartót Auer Ferenc római katolikus tanító cementből önteti, cseppkőszerű kidolgozásával a természetesség illúzióját akarja kelteni. Mailáth püspök különösen szívén viselte a medgyesi közösséget, két új kelyhet adományozott, a *Historia domus* írója kissé féltékenykedve meg is jegyzi, hogy az egyik annyira szép és értékes, „hogy valószínűleg P. Provinciális fogja mindig használni”.

A ferences közösség elérkezettnek látja, hogy ebben a kerek esztendőben kiadjanak, illetve útjára engedjenek egy értesítőt, ami a *Plébánia* néven jelenik meg. A lap kétnyelvű, magyar és német. A *Plébánia* című lap célja, hogy olyan hitbuzgalmi és apologetikus írásokat közöljön, melyek segítik a híveket a helyes keresztény életben, és a lelki növekedésben. Sajnos ez a kezdeményezés csak két évig tud megmaradni, gazdasági okok miatt a lapot be kellett szüntetni.

Egy különleges lelkigyakorlatra is sor kerül, időtartama nem megszokott, egy hét férfiaknak és egy hét nőknek, asszonyoknak. A téli estéken Szent Antal estéket tartanak az iskolában, színdarabok, versek, irodalmi írások csomagolásában. De év vége felé az ipari élet csökken, így egyre kevesebbet áldoznak a medgyesiek a kulturális, illetve a lelki életre, mindezt a ferencesek elég lehangolóan élik meg.

A következő év (1931) lelkiekben is megelégedést hozott. Az új főatyát a dévai házból választották meg dr. Imets Károly sze-

²⁹ A keresztelő kút eredeti helye, az akkori liturgikus előírásoknak megfelelően a Szent Antal oltára előtt volt (saját megjegyzés).

mélyében, akiről így vélekedtek: „megválasztása az egész provincia közmegnyugvását és megelégedettségét váltotta ki.”³⁰ Sivár gazdasági viszonyok között állította a gondviselés a rend élére. „A Jóisten áldása és kegyelme nehéz feladatai közepette mindig Vele lesz s rátermettségével és a provincia iránti ambiciózus nagy szeretetével úgy fogja kormányozni rendtartományunkat, hogy annak virágzására és előrehaladására szolgáljon. Ad multos annos.”³¹ A főatyja Medgyesre jött át, és a ház múlt évi személyezete csaknem teljesen kicserélődött. A házfőnök P. Kelemen Ágoston, helyettesének P. Kovács Konrád igazgatót választották meg. P. Szakács Előd rendtartományi titkár, P. Seress Szolán újoncmester, P. Stöckl O. német káplán volt. Ebben az évben novíciusok 17-en vannak, laikus testvér 13 és 9 novícius laikus testvér.

A ferencesek lelki virágkorát éljük: hetenként kétszer gyónnak, ami rendkívüli lelkiismeretre és finom lelki tisztaságra vall. A templomi szolgálatokon nagy szerepet játszott az éneklés a zsolozsmában és a szentmiséken különböző ájtatosságokon. Az éneklésnek fokozatai voltak, ünnepélyes és egyszerű tónusban, az ünnepek méltósága szerint. Lelkiségük középpontjában a Megváltó személye iránti kegyelet áll. A Krisztust ölelő Szent Ferenc nap mint nap példa a páterek számára. Aztán átszötte áhítatukat a Boldogságos Szűz Mária iránti gyermeki tudat. A medgyesi ferences templom Mária oltalma alatt állt, lelkiségük meghatározója, a szent Szűz ünnepeit méltóságteljesen tartották meg.

Mint minden egyházközségnek, így Medgyesnek is a legnehezebb probléma az iskola. Az állam nem segíczy a felekezeti iskolákat, a Státus csak részben tudja ezt a nagy hiányt a katolikus iskolák részére pótolni. Az iskolát viszont sikerült kibővíteni

³⁰ Vö. HD, évszám 1930–1931.

³¹ Vö. HD, évszám 1930–1931.

és ezt az évet sikerült három tanerővel és három tanteremmel megnyitni. Ez év szeptember 15-én a templomot kirabolták és az Oltáriszentséget meggyalázták, ezért engesztelő szentségimádást tartottak, melyhez a görögkatolikus hívek is csatlakoztak és egész éjszaka saját templomukban virrasztottak, sőt a templom utcájában minden ház ablakában egész éjszaka gyertya égett.³²

A lelkiélet terén most értek el a Mária kongregáció tagjai, hogy eskü alatt köteleződjenek el a Boldogságos Szűz Anya oltalma alatt. Huszonhárom lány tett fogadalmat, akiket P. Kiss Márton készített fel két év alatt.

A modern technika évének mondják a ferencesek ezt az évet, a medgyesi rendházban külön megemlékeznek arról, hogy 1931. február 12-én délután fél ötkor megszólal a Vatikáni Rádió: „Halló itt a Vatikáni Rádió!”³³ – áldást adott XI. Piusz pápa, majd francia nyelven szólalt meg és köszöntötte a világot: „az első szavak Istennek szólnak: Dicsőség a magasságban Istennek (...) a bíborosokat, pátriárkákat, az egyház magasabb előjáróit kérem, hogy hivatalukhoz híven maradjanak meg mint Isten nyájának a pásztorai. A papságot arra kérem, hogy jó példával s imádsággal terjesszék a Megváltó országát. A hívek pedig maradjanak hűek a hithez és az egységhez.”³⁴

Ebben az évben sikerül megszervezni az első magyar napot május 8-án a Küküllő partján, ez különösen felemelő program volt a város magyarságának.³⁵

³² Vö. HD, évszám 1930–1931.

³³ Vö. HD, évszám 1930–1931.

³⁴ Vö. HD, évszám 1930–1931.

³⁵ Sajnálattal jegyzik meg a páterek, hogy el kellett jönnie egy román világnak, hogy magyar napot lehessen szervezni, hiszen a régi magyar világban szó sem volt arról, hogy képviselve legyenek a városi tanácsban. Az utcanevek is csak német nyelven voltak kiírva. Vö. HD, évszám 1930–1931.

1932. július 12 és 13. között definitórium gyűlést tartanak, melyen megtárgyalják a helyezéseket. E gyűlés értelmében Szárhegyről Medgyesre helyezik P. Bénit, de utólag a bizonytalanság légkörében Takács Imre főatya a helyezéseket újra módosítja és az említett ferences atya Désre kerül. A medgyesi rendház szomorú szívvel veszi tudomásul, hogy tüdővészben két fiatal társuk meghalt: fr. Ferenc Ernő másodéves teológus hallgató és P. Székely Szilvér.

Koronagyűlést is tartanak a kerület papsága számára. Ezt követi az egyháztanács egyhetes lelkigyakorlata. Somogyomot mint filiát Kandid atya látja el. P. Előd pedig Búzásbesenyőben szolgál. A betegeskedések nem érnek véget, P. Ágoston³⁶ házfőnök a nagyhéten gutaütést kap, ami egyre csak súlyosbodik és nagyszombaton, amikor a görögkatolikus templom harangjai megszólaltak, jelezve húsvét szent ünnepét, a házfőnök kiadta a lelkét. P. Ágoston szentségekkel megerősítve tért haza az Úrhoz. A temetést Ft. Fuchs Gusztáv kiskapusi esperes végezte a rendtartomány számos képviselőjének jelenlétében.

1933. szeptember 19-én magalakul a nőegylet, ennek a főcélja a szociális tevékenység, karácsonyra négyszáz gyereknek sikerül csomagot készíteni és több mint ötven gyermek ruhát kap. Az ajándékok előteremtésében Bohús Gyula üveggyári elnök adta több mint felét az adományoknak.³⁷ A rendház bekapcsolódik

³⁶ P. Ágoston 25 éves papságából négyet Vajdahunyadon (1908–1912) mint tanító és hitoktató, Székelyudvarhelyen házfőnök 1912–1915 (a rendházat kívülről teljesen rendbe hozta), Kolozsváron 1915–1924-ig volt, majd Marosvásárhelyen 1924–1930 és végül Medgyesen fejezte be földi életét. A rendtartománynak kétszer volt tanácsosa 1917–1922 és 1924–1927 között. Sírja a medgyesi régi katolikus temetőben van.

³⁷ Vö. HD, évszám 1933–1934.

imalánc formájában a középkori skolasztikus filozófus, Duns Scotus szentté avatásának előrehaladásába.³⁸

A ferencesek szociális és kulturális tevékenysége Medgyesen

Az *Erdélyi Lapok* 1935. április 28-i számában egy szenzációs, de reménykeltő hír jelent meg. A medgyesi magyarság ismét jelét adta élni akarásának, mert megtartotta a „Pax” Takaréék és Hitelszövetkezetnek megalakuló gyűlését, „ami a közös munkára fogja össze a város egész magyarságát felekezeti különbség nélkül.”³⁹ A szervezésben oroszánrészt vállalt P. Trefán Timóteus ferences szerzetes, mérnöki képesítéssel és szakértelemmel szervezte meg a városnak legnagyobb részét gyári alkalmazottakból, munkásokból és iparosokból álló amolyan szociális szervezetté. Az alapító okiraton 230 tag szerepel, akik értékelik és segítik P. Timóteus elképzelését és munkáját, reménykedve egy élhetőbb jövőben. A szövetkezeten belül működött egy temetkezési egylet is, amire igen gyakran szükség volt hajdanán is.

A „Pax” Takaréék és Hitelszövetkezet két alapgondolatra épül:⁴⁰

³⁸ Vö. HD, évszám 1933–1934.

³⁹ Vö. HD, évszám 1935–1936.

⁴⁰ A Hitelszövetkezet gondolata Bernardino de Feltre ferences szerzetesre megy vissza, aki a XV. században hasonlót alapított Olaszországban igen nagy sikerrel. Ebben az időszakban Olaszország olyan gazdasági válságnak volt a helyszíne, ami ma az egész Európát gyötri. A kölcsönt csak zálogra adták s a pénzes emberek ebből egyre nagyobb uzsorát űztek, mert nem volt olyan intézmény, ahol a kölcsönadók a kölcsönkeresőkkel találkozhattak volna. Bernardino de Feltre ferences szerzetes megteremtette az első zálogházat, melynek nem a kegyetlen uzsora volt a célja, hanem egymás megsegítése. Az első zálogházat, mely Cremonában kezdte meg működését, Mons Pietatis-nak, a kegyesség dombjának nevezte el alapítója és a korszerű alapítást rohamosan követte a többi az 1489 és 1492 között eltelt rövid idő alatt

Az egyik, hogy a szövetkezet adósai nem fizetnek kamatot a kölcsönvett pénz után. A kölcsön ezzel visszakapja eredeti természetét, ahogyan az máig érvényben van a jó szomszédok között. A kölcsön eredeti formája a megsegítés és ezt az ősi és tiszta formáját állítja vissza az új szervezet.

A másik alapgondolat, hogy a szövetkezet minden tagja, legyen az adós vagy betétes, azáltal, hogy havi tagdíjat fizet – ez akkor hat lej volt – és ezekből a tagdíjakból fizetik a fenntartási költségeket és a kamatot. A betétes nem az adóstól kapja meg az összekuporgatott pénze után járó szerény használati díjat, hanem a szövetkezetbe tömörült tagoktól, akik az induláskor 230-an voltak. A szervezés munkájában nagy érdeme volt P. Trefán Timóteus ferencesnek, aki fáradhatatlan buzgalommal gyűjtötte össze a keresztény társulatba a többségben száz

szám szerint huszonkettő Olaszország különböző városaiban. „P. Timoteus abból az óriási szellemi és erkölcsi erőből merít, amit Assisi Szent Ferenc öröksége az emberiség számára jelent. Korszerűen és időszzerűen merít, ahogyan 450 évvel ezelőtt Bernardino de Feltre tette. A kamatmentes kölcsön, mit az ő szövetkezete tagjainak nyújtani akar, sokkal több, mint pénzügyi segítség a rászorultaknak ... nem csak annak, aki kapja, hanem mindazoknak, akik adják, hozzájárulnak havi hat lejjel, ahhoz, hogy ez a csoda lehetőségessé váljék. Azt a szomjúságot oltja, mellyel ma mindnyájan önzetlen összefogásra, az áldozat készség állomásaira vágyakozunk.” (...) „kallódó embereket összefogni, hogy tudjanak egymásról s keresztény közösségnek érezzék magukat: megtanítani őket, hogy nincsenek egyedül, ha Isten akarata szerint tudnak élni, rászoktatni őket, hogy a kis vagyonuknak egy részét tekintsék mindig közvagyonnak, mint ahogy a kicsiny hangyáknak van egy közös és van egy magán gyomruk, a tárolást ezen a kézzel fogható módon az erdélyi magyar élet legfőbb törvényévé tenni, e törvény gyakorló iskolájává pedig P. Timoteus szövetkezeteit: ezeket s ezekhez hasonlatos eredményeket egészen bizonyosan el lehet érni az olyan kölcsönössel melyeket a Pax szövetkezet fog adni megzorult, de becsületes és munkás magyar embernek. Pax magyarul békét jelent: azokban a kis társadalmi körökben, hol a küszködő emberek mögött ilyen szellem, ilyen intézmények, ilyen férfiak állnak őrt, biztosan békeség és szeretet honol.” Vö. HD, évszám 1935–1936.

gyárváros legnagyobb részt szegény munkásokból, küszködő iparosokból, szerény vállalati alkalmazottakból álló – magyar – tagokat.

Még ebben az évben a *Pax* Takarékszövetkezet mintájára megalakul a Hangya (fogyasztási) szövetkezet is két üzletlánccal Csiky István házában a Pásztor utca 2. szám alatt, a második üzlet a szebeni úton az üveggyár részére. A következő év elején a harmadik üzlet 1936 januárjában özvegy Bíró Sándorné üzlethelyiségében is megnyílik. A *Domus Historia* írója megjegyzi az új kezdeményezésekkel kapcsolatban: „vezetői kell legyünk a magyarságnak anyagi és gazdasági érdekeit illetőleg is. Ha anyagilag s gazdaságilag jól fejlődik népünk, lelkileg, hit, vallás és erkölcs szempontjából is inkább kezünkben tarthatjuk őket. Ez az Úr szőlőjének a területe.”⁴¹

Bár a gazdasági életre is törekedtek odafigyelni a ferencesek, nem hanyagolták el a lelkieket, bérálási ünnepekre készültek elő, összesen 632-en, Somogyomból 38-an. Mivel az utolsó bérálás 1928-ban volt, a szertartást a nagyszámú résztvevő miatt az iskola udvarán tartották. A bérálást követően – pünkösdi környékén – a közösség vendége volt Casulo András apostoli nuncius Bukarestből.⁴²

1937-ben száznál több magyar katolikus gyerek van az iskolában, de vannak gyerekek, akiket át kellett engedni a polgári iskolába. Az 1937-es évnek gyümölcse a somogyomi kultúrotthon. Egy tíz méter hosszú és hat méter széles terem. „Költségekbe az egyházmegyei Tanácstól kaptunk ötezer lej hozzájárulást. A református testvéreinkkel nem sikerült összefogni s együttes erővel felépíteni s ezért a római katolikus kultúrháznak építettük

⁴¹ Vö. HD, évszám 1935–1936.

⁴² Vö. HD, évszám 1936–1937.

a saját telkünkön. Adja Isten, hogy valóban minden oldalú kultúrát szolgáljon”.⁴³

Egy érdekvédelmi szervezetnek nem lehet nagyobb eredménye, mint az anyanyelvi oktatás újabb bástyája, a ferencesek újabb fellegvárat törekedtek felépíteni. Hiszen önazonosságot, kultúrát, hagyományt csak önálló magyar oktatási intézményben lehet ápolni, ahol a felnövekvő nemzedékek jó körülmények között, jól felkészült pedagógusok irányítása alatt végezhetik tanulmányaikat.

Az 1938-as év legnagyobb megvalósítása az iskolaépítés, illetve a bővítés gondolata, annak előkészítése és kivitelezése. Az 1937-38-as tanév végén a ferences atyák rögtön nekifogtak az iskola bővítéséhez. Az első adományt a főatya adta, igaz kölcsön formájában, de az ötezer lej érték nagyon kellett az induláshoz. Az Egyházmegyei Tanács Adorján Károly főtanfelügyelő jóvoltából szintén négyezer lejt adományozott. Az Üveggyár elnöke is segítségére sietett a ferencesek törekvésének tizenötezer lejjel és 144 m² üveggel. Az egyháztanácsosok közül Kajlik Sándor tizenkétezer lejt gyűjtött. A darlaci báró család is tízezer lejt adományozott, mivel a munkálatok végén az anyagiak gondot kezdtek jelenteni, az Egyházmegyei Tanács harmincötezer lejt bocsátott az építkezés befejezésére. Az iskolaépület tervrajzát Fazakas János építőmester készítette, az épület építését a somogyomi kőművesek kivitelezték. Négy tanerőről öt tanerőre sikerült növelni az iskolai személyzetet. A nyári munkálatok után ősszel sikerült az új iskolaépületet befejezni, felszentelni és elindítani.⁴⁴

⁴³ Vö. HD, évszám 1937–1938.

⁴⁴ Vö. HD, évszám 1937–1938.

A ferencesek lelkipásztori munkája Medgyesen az 1940-as években

Az 1938-as házszentelés leírásában érdekes és említésre méltó a ferencesek aggodalma: „az idén is négy páter végezte a szokásos házszentelést. A családok látogatása feltétlenül szükséges, mert úgy lutheránus, mint református részről nagy vadászatokat rendeznek híveinkbe. A lutheránus vadászat többé-kevésbé sikerül, mert német katolikusaink vallást illetőleg nagyon gyenge lábon állnak. Majdnem minden lutheránus vegyes házasságban élnek, az ők társaságukban forognak, s így az Egyháztól elhűlnek, sőt elfordulnak. Református részről pedig a vegyes házasságban élőket fenyegeti veszély, mert az ördög, mint ordító oroszlán jár körül keresvén kit nyeljen el. Valóságos vadászatokat rendez, hogy a reverzálist adni akaró ifjakat lebeszélje, mieinket pedig a maga részére rávegye. Ezt hallottuk, láttuk és tapasztaltuk. Résen lenni tehát!”⁴⁵

Ennek az évnek a nagy lelki programjai között is a lelkipastorok megvalósítását találjuk: Szent Ferenc ünnepe előtt, Árpád-házi Szent Erzsébet ünnepére, nagyböjt végén, a Szent Antal és Jézus Szíve ünnepére is kilencedeket tartottak.

A következő év legmegrázóbb történése, hogy 1939. október 20-án a zárdában házkutatást tartottak és Vitális Sándor ferences főatyát hadbíróság elé állították, de kilenc heti vizsgálati fogás után elengedték.⁴⁶ A rendet, és különösen a medgyesi ház békéjét, ez igen megzavarta. Előjelként élték meg, önmagukat lélekben készítik egy esedékes üldözésre, amire készségesen igent mondanak már most előre. Ez év végén és a következő év elején a tél igen kemény és nagy szegénység lesz úrrá az embereken. A

⁴⁵ Vö. HD, évszám 1938–1939.

⁴⁶ Vö. HD, évszám 1939–1940.

nehézségeket látva P. Seress Szolán atya tenni akarását fejezi ki, először ötletként veti fel egy esedékes napközi otthon létrehozását, aztán látva ennek fontosságát, a rend bátorítását is megkapja, és délutáni programba nyúlóan sikerül beindítani, többnyire a rend költségén a napközi-programot. Ezt a kezdeményezést Márton Áron püspök is támogatja, nemcsak atyai áldásával, hanem anyagiakkal is.⁴⁷

1940-ben Magyarország a trianoni békeszerződés értelmében elvesztett területeinek egyes részeit visszakapta Romániától. A 2. bécsi döntés nehézségei, hogy tizenhárom rendház Magyarországhoz, és szintén tizenhárom rendház Romániához került. Medgyes a Romániában maradtak közé esett. Így a rendház most teljesen laikus testvérek nélkül maradt. A főatya, P. Sándor Vitális tovább kormányzott, de most már magyar részről. Viszont elrendelte, hogy mindenki maradjon abban a házban, ahol a bécsi döntés találta. A román részen maradottaknak – különösen a medgyesi házban – P. Seress Szolán atyát és P. Kristó Xavért bízta meg, hogy neki engedelmeskedve segítsenek a fegyelmet fenntartani, amíg lehet. Ezekben a kilátástalan időkben az iskolaélet – százhetven gyermekkel – októberben kezdődött el P. Kandid iskolaigazgató és Gellért Aranka tanítónő vezetésével.

Ennek az évnek másik szomorú ténye, hogy az Üveggyárban működött egy kápolna 1934 óta, de mivel megérkeztek a német katonák, a kápolnát fel kellett számolni és teljesen megszüntették a misézést is ebben az új lakónegyedben. Az elkövetkező években elkezdődnek a házkutatások, a Siguranțăra való behívások és a feszültségek.⁴⁸

⁴⁷ Vö. HD, évszám 1939–1940.

⁴⁸ Vö. HD, évszám 1940–1941.

A nehézségek ugyan jelen vannak, de a ferencesek megtesznek mindent, hogy az emberek életét segítsék és szolgálják. Szolán atya vezetésével megalakul a *Szent Antal Otthon* 1941-ben mint szegény gondozó egyesület, melynek tagja minden katolikus ember.⁴⁹

1945-ben Boros Fortunát főatya vezetésével sikerült a rendtartományt újra egyesíteni. A rend élete változások és kihívás előtt áll.⁵⁰

A nehéz időkről elég homályosan P. Seress Szolán 1948. június 30-án a *Domus historia* lapjaira a következőket jegyzi le, amolyan utolsó gondolatként: „1898–1948. Ötvenedik provinciánk újjászületésének ideje. A megreformált provincia ötven éves, mint én, egyszerre születünk, egymás szerelmesei lettünk, (...) szeretetből utolsó csepp-véremig a provinciát akarom hűségesen szolgálni, mint igazi ferences, kisebb testvér.”⁵¹

⁴⁹ Vö. HD, évszám 1941–1942.

⁵⁰ Vö. HD, évszám 1945–1946.

⁵¹ Vö. HD, évszám 1947–1948.

HÍREK

Folyó év szeptember 29-én a BBTE rektorátus Marton József egyetemi tanárt nyugdíjba vonulása alkalmával szenátusi kitüntetésben részesítette. A továbbiakban BBTE-medál és diploma átadásakor elhangzott laudációt közöljük.

**Dr. Benedek József akadémikus,
a BBTE Szenátus alelnöke *Laudációja*
Marton József ny. egyetemi tanár BBTE kitüntetésekor**

Szeretettel köszöntök minden jelenlevőt. Szent Mihály főangyal és főegyházmegyénk ünnepén, a Megtestesült Bölcsesség-ről nevezett Gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskola 264. tanévnyitójának mintegy bevezetőjeként egy kedves kollégánk áldásos tevékenységét szeretnénk méltatni. Mert mindennek megvan a maga ideje – írja a Prédikátor Könyve: „Ideje az emlékezésnek” (3, 1) a hatvan éves Marton Józsefet köszöntő kötet címe, és az azóta eltelt hét év nem változtatott ennek a bibliai üzenetnek aktualitásán. Most nem kerek évfordulóra emlékezünk, hanem egy szakmai életpályának a kellő méltatására. Msgr. Marton József pápai prelátus, nagyprépost, professzor kollégánk szolgálatától ugyan az egyetem 2016-ban megvált, de nyugdíjba vonulását követően tisztelői és barátai úgy gondolták, hogy a 2017–2018-as évkezdő megfelelő időpont az intézmény legmagasabb kitüntetésének, a BBTE-medál és diploma átadásának. Ezzel a professzor úr tudományos pályáját és az egyetemen kifejtett intézményszervezési tevékenységét méltatjuk, a legmagasabb szinten.

A kitüntetést előkészítő javaslatunk három, egyetemünk akadémiai és szellemi elvárásainak megfelelő évrre épült: az egye-

tem értékei iránti elköteleződés, szakmai kiválóság és az egyetemes értékek iránti nyitottság.

Az egyetemünk keretében 1996 őszétől működő RK Teológia Kar megalakulása egy olyan megismételhetetlen, egyedi történelmi pillanatban született, ahol szerencsés és csodálatos módon egymásra talált a szekuláris társadalom részeként működő egyetem együttműködésre meghívó kezdeményezése és a történelmi egyházak keresztényi értékek továbbítása és a dialógus iránt nyitott válasza. A kar megalakulása egy új teológia műhely születését is eredményezte, amely közvetlen és gyümölcsöző kapcsolatot alakított ki nemcsak a többi történelmi egyház teológia karaival, hanem az egyetem többi tudományos műhelyével is, elsősorban a történelem-filozófia karral. Ugyanakkor a kar fontos kapocs helyi egyházunk minden tagja között, a kar diákságon, a diákok családjain, és végül a iskolai hitoktatók és az általuk tanított tanulói közösségek kapcsolatrendszerén át. Minden visszafogottságot mellőzve nem győzőm hangsúlyozni, hogy a RK Teológia Kar az erdélyi társadalom megbecsült és értékes intézményévé vált. A kar létrehozásában, működtetésében és fenntartásában Marton professzor úr kétségbevonhatatlan, meghatározó és kiemelkedő szerepet játszott, elsősorban dékáni minőségében. Több mint harminc éven át nemcsak oktatott, hanem nevelt is, megosztva idejét a gyulafehérvári Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézete, valamint a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Kara között, feltételek nélkül felvállalva Márton Áron írásainak egyik központi üzenetét: ne röstelljétek minél többet tenni önmagatok és maradékaitok nevelése, oktatása érdekében.

A kolozsvári székhelyű kar működésében újabb fejezetet jelentett a gyulafehérvári szeminárium csatlakozása Marton professzor úr lelkes támogatásától kísérve, ezzel nemcsak gazdagítva és magasabb minőségi szintre emelve a teológiai képzést, hanem

emelve is ennek nemzetközi beágyazottságát. Marton professzor úr kiemelkedően járult hozzá az egyetem nemzetközi kapcsolatainak ápolásához, fejlesztéséhez. Hozzájárult olyan személyiségek életművének DHC-t kísérő laudációjához, mint Joseph Ratzinger, XVI. Benedek emeritus pápa, Erdő Péter PPKE rektor, bíboros, Jakubinyi György gyulafehérvári érsek, Franz König ny. bécsi érsek, bíboros, Walter Kasper kuriális bíboros, Christopher Schönborn bécsi érsek, bíboros, Zenon Grocholevski bíboros, az Apostoli Szentszék Katolikus Nevelési Kongregációjának prefektusa, Angelo Scola milánói érsek, bíboros.

Nem feledkezhetünk meg a Református Teológia Karral közösen működő doktori iskoláról, ahol 1999-től számos teológiai doktori értekezés tudományos vezetőjeként szerzett érdemeket. Ugyanakkor a romániai katolikus egyház szolgálatában sok bonyodalommal és fáradtsággal járó szakértői munkát fejtett ki a Román Akkreditációs Tanács Teológiai Bizottságában. Nem utolsó sorban kiemeljük az elmúlt hónapokban politikailag meghurcolt Római Katolikus Státus Alapítvány titkáráként folytatott áldásos tevékenységét.

Marton József tevékenységével az egyetemnek és az egyháznak tett jelentős szolgálatot, kutatómunkája mellett hosszú, több mint három évtizedet felölelő tanári működésével gazdagította az egyetemi életet. Életművének lelki forrásai: gazdag értelem, papi hivatás, szent és rendkívüli hit, továbbá a kutatás buzgalma és a szeretet, amely az imádságos lelkülethez és a jámborsághoz vezet. Munkássága eredménye egyháztörténeti könyveinek és tanulmányainak csodálatos sora, amelyekben – kemény és fáradtságos munkával – az igazság kutatásának szent kötelességét a legnagyobb gonddal teljesítette. Kiemeljük a szeptember 29-én, 37. évvel korábban elhunyt Isten szolgája Márton Áron püspök életművének bemutatását, széles körben történő terjesztését, a

„Márton Áron Hagyatéka” című, 15. köteténél tartó sorozat gondozását és szerkesztését, Kuszálík Péterrel közösen.

Végezetül egy utolsó, személyes hangvételő gondolat közös zarándoklatainkhoz kapcsolódik, én ötöt tartok számon, amelyek jelentőségét nehéz emberi szavakban megfogalmazni. Háromszor Rómában jártunk, egy alkalommal XVI. Benedek pápa általános kihallgatásán. Bangha Béla írja, hogy a Róma-szeretet a Krisztus-szeretethez szükséges folyománya, és hogy mi, katolikusok, Rómában s a pápaságban Krisztust szeretjük. Azt hiszem, kedves atya, hogy ezzel a lelki adománnyal a jó Isten téged gazdagon elárasztott, és ez mozgató Gyulafehérvártól a kasztíliai Alba de Tormes-ig és Ávila-ig, Kolozsvártól Rómaig. Róttuk az utakat, a műemlékek, emlékhelyek végeszakadatlan sorát. Nemcsak a dolgokra figyeltünk, hanem bennük és mögöttük folyamatosan kerestük az éltető lelket, a hely titkát, szellemét. Jaques Maritain szerint a kereszténység ébresztette rá az embereket, hogy a szeretet többet ér, mint az értelem. Ez azt jelenti, hogy a tett többet ér, mint a szó, ezért zárom a beszédemet, és a Prédikátor könyvével együtt mondom: „Ami van, azt már rég nevének nevezték... Ha sok a szóbeszéd, csak szaporodik a hiábavalóság.”